1591

C II
1192
a.b.9.1
V.
19 July 05

E B 118[illegible]

11642

DE CONTINENTIA VEL DE SANITATE TVENDA

LIBER PRIMVS

MARSILII CAGNATI VERONENSIS,
Medici Romani, & in Romano Gymnaſio
Medicinam (quam Theoricam vocant)
de priore loco publice inter-
pretantis.

AD GREGORIVM XIV. PONT. MAX.

H

15(2-

SVPERIORVM PERMISSV.

ROMAE, Apud Aſcanium, & Hieronymum Donangelos.
M. D. XCI.

Claræuallis Colombæ

INDEX CAPITVM HVIVS LIBRI.

PRÆFATIO. pag. 1
De Continentiæ vtilitate cap. I. 3
Continentia paſſim probata. cap. II. 10
Propoſitio dicendorum. cap. III. 13
Quibus homo nutriatur. cap. IIII. 13
Homines diu ſine cibo poſſe viuere experimentis, & exemplis varijs oſtenditur. cap. V. 16
Argumenta ad probandum, ieiunium multorum dierum eſſe naturale. cap. VI. 19
Ieiunium quadraginta dierũ non eſſe naturale. c. VII. 23
Quæ ad famem, ſitimque longo tempore ſuſtinendam iuuant. cap. VIII. 30
Admonitio. cap. IX. 32
Salubrius eſſe ſæpe, quam ſemel die comedere. cap. X. 33
Antiqui ſæpe die eodem comedebant. cap. XI. 34
De Græcis. cap. XII. 36
De Romanis. cap. XIII. 48
De Hora, qua Romani cibum capiebant. cap. XIIII. 57
Cur ſalubrius ſæpe, quam ſemel die comedere. cap. XV. 62
Victus nimis tenuis damnatur. cap. XVI. 69

De

De cibi, & potus menſura. cap. XVII. 71
Cibi, & potus antiquorum menſura cum noſtra compara
tur. cap. XVIII. 71
Qua menſura cibus, & potus ſit ſumendus. cap. XIX. 79
De ſignis repletionis. cap. XX. 82
Vtrum cæna, an prandium leuius eſſe debeat. ca. XXI. 87
Argumenta, quibus vberius prandium probatur, quam
cæna. cap. XXII. 92
Quid in ægris ſeruandum. cap. XXIII. 98
Tempus inter prandium, & cænam. cap. XXIV. 102
De Abſtemijs. cap. XXV. 107
Vini potus noxius eſt. cap. XXVI. 110
Cur aliqui potu vini non lædantur. cap. XXVII. 113
Reſponſio ad argumenta pro vino. cap. XXVIII. 116
Quibus præcipue vini abſtinētia vtilis ſit. c. XXIX. 121
Vtrum omni potu abſtinendum ſit. cap. XXX. 122
De carnium abſtinentia. cap. XXXI. 125
De cibi, et potus varietate, et ſimplicitate. c. XXXII. 130
Vtrum cibi varij ſeditionem pariant. cap. XXXIII. 135
Mutatio grauior ab inedia ad ſaturitatem, quam contra.
cap. XXXIV.
De rerum venerearum vſu. cap. XXXV. 144
Tempeſtiua venus qua dicenda. cap. XXXVI. 148

GREGORIO XIV. PONT. MAXIMO ET SANCTISSIMO.

MARSILIVS CAGNATVS.

NON fuit diu cogitandum, Sanctiſsime Pater, cui libellus hic iure optimo donaretur, dicareturque: Tua enim confeſtim ſanctitas offerebatur, cui maxime deberetur, a me præſertim, quem debuit non ſolum, ſummis virtutibus coniuncta, Magiſtratus ſupremi Maieſtas ampliſsima mouere, & allicere, ſed incitare, atque etiam cogere memoria beneficij, quo me Sancta iſta Sedes, honeſtiſsimo medicinæ ſcientiam publice docendi munere impoſito, auxerat, & decorauerat. Sed nec opus eſt multis perſequi argumentum iam admodum vulgatum, & pene obſoletum, ad docendum, vereri me non debuiſſe, ne tenui nimis, ac vili munere ad pedes tuos viderer accedere: nam de ſcientiæ eiuſdem honeſtate, quæ afferri poſſunt, cui ignota ſunt, cui non dicta? Nihilominus tamen res eſt tuæ longe im-

ge im-

ge impar Maieſtati : quod agnoſco, & fateor : ſed &illud eſt exploratiſsimum, Principes viros; Dei Optimi Maximi exemplo, frugum leues manipulos non recuſantis; non pretio, & munere, ſed grato offerentium animo delectari. Itaque vnum reliquum eſt, vt tuam orem, atque obſecrem, Beatiſſime Pater, Sanctitatem; depoſitis tantiſper curis, quæ te maxime angunt, cum ob inteſtina Vrbis incommoda, tum ob externa toti pene Orbi mala imminentia; quibus obuiam ire, tamquam omnium Patrem optimum ſumma te ope enitentem cernimus; vt, qua ſoles, manſuetudine, & clementia omnium mentes, & corda ſerena reddere, eadem munuſculum, ac meipſum reſpicias, & in fidem, tuamque recipias clientelam.

MARSILII CAGNATI DE CONTINENTIA, VEL DE SANITATE TVENDA.

LIBER PRIMVS.

PRÆFATIO.

QVI hactenus de ſanitatis tuendæ ratione litteris aliquid tradiderunt; quos certum eſt, iam inde ab ipſo Hippocrate Coo, nullo ſeculo defuiſſe; egregiam illi quidem operam nauarunt: nam vel ipſi, magno mortalium commodo, multa inuenerunt, & litterarum monumentis commendarunt; quod a Hippocrates a ſe factum, palam profeſſus eſt: vel aliorum inuenta auxerunt: vel obſcuris aliorum ſcripturis lucem, diſertis, & vberibus commentarijs, attulerunt. Verumtamen illorum ego volumina diligenter, pro viribus, manu verſans, & perlegens, locos eſſe quoſdam animaduerti, quos vel illi non attigerunt, vel ieiune nimis, & parcius, quam rei dignitas requirebat, perſecuti ſunt, in quibus pertractandis ſe poſſet aliquis, non ſine publicæ ſpe vtilitatis, exercere. itaq; cum ipſe non pauciſſima ad eam rem pertinentia collegiſſem; quæ partim lectio multiplex obtulerat, partim rerum, quæ mihi medicinam facienti in dies occurrunt, obſeruatione didiceram; illa in quatuor libros digeſsi; non tamen omiſsis, quæ per alios tractata noueram: quo tuen-

a lib. 3. de diæta. in fine lib. de inſomnijs.

dæ valetudinis ratio ſimul comprehenſa vniuerſa prodiret, Et quoniam b Hippocratem habemus auctorem, ſanitatis ſtudium eſſe *ἀκορείην τροφῆς, καὶ ἀοκνίην πόνων*, quod aliquis nō male interpretaretur, continentiam, & exercitationem, propterea duobus primis voluminibus ea comprehendi, quæ ad continentiam, & exercitationem pertinent: tamquam hac in parte plus neceſſitatis, atque artis contineatur; licet, ex vulgi opinione, vtilior pars altera videatur, quam libris poſterioribus complexus ſum, in qua de ciborum, & potionum generibus ſingulis diſputatur, & innumeræ de tota viuendi ratione quæſtiones, paſſim & creberrime occurrentes, tractantur.

b lib.6.epidem.ſect.4.

De continentia igitur primum dicturus, lectorem admoneo, ea prætermiſſum iri, quæ ad ſcientiam de moribus proprie pertinent, vt quid continentia, & quotuplex ſit, in quibus verſetur, vtrum virtutum aliqua ſit, an res a virtute diuerſa, quis continens vere appellari debeat, & alia multa diligenter perquirere, de quibus Ariſtoteles libro ſeptimo de moribus accuratiſſimè diſputauit; illa enim ſolum a me tractabuntur, quæ ad ſuſtentandam valetudinem conducunt: nam vere, & grauiter a M. Tullio ſcriptum eſt, valetudinem ſui corporis notitia ſuſtentari, & obſeruatione rerum, quæ vel proſunt, vel obſunt, & continentia in victu. Sed quæ ad humani corporis notitiam pertinent; quoniam ad vniuerſam medendi ſcientiam neceſſaria ſunt; opportuno magis loco tractantur: quæ vero huius loci propria ſunt, tractaturus, de continentiæ vtilitate paullo copioſius ediſſeram primo, vt ad reliqua deinceps examinanda paratior accedam.

DE

De continentiæ vtilitate. Cap. I.

QVamuis autem exiſtimem, pleroſque in hac ſententia acquieſcere, vt dicant, moderationem ciborum, & continentiam edacitati, & incontinentiæ iure acmerito præferri; quinimmo abſurdum videri, hoc quærere, & in dubium reuocare, quod veluti fundamentum, &, vt Græci dicunt, ἀξίωμα, ſtatui poſſet, de quo magis diſputandum non ſit, quam de eo, vtrum videlicet linea recta duobus punctis finiatur; quia tamen contra hanc ipſam ſententiam argumenta quædam afferri poſſunt, quæ non difficulter nonnullos deciperent; illa in primis expedit recenſere, atque diluere. Itaque primo ſcimus, plurimos ſolere homines ſatietate laborare, videturq; natura ipſa nos eo ducere, vt quam liberaliſſime nutriamur: quamobrem poſſet aliquis exiſtimare, continentiam non eſſe magnifaciendam: cum naturæ impetus ille, qui in omnibus ineſt, damnandus non videatur. deinde non eſt dicendum, fruſtra naturam inſtrumenta nobis tradidiſſe, quæ cibos vltra menſuram, quæ a medicina definitur, excipiunt. tum conſtat, cæteras animantes, vnius naturæ ductu, & conſilio, cibo ſumpto, quantum quæque valet, diu viuere, & bene valere. præterea exſtat [a] Hippocratis medicinæ auctoris omnium clariſſimi teſtimonium, neque non Cornelij [b] Celſi auctoritas non contemnenda. Alter enim dixit, cum in ægris hominibus, tum in ſanis victum tenuem, & exquiſitum pleniore periculoſiorem eſſe. Alter autem, cibum ſemper quamplurimum capiendum eſſe, dummodo concoquatur. qui auctor (quod poſtremum eſt argumentum) aſſeruit, præſtare bis die potius, quam ſemel cibum capere: nam teſtantur [d] aliqui traditum ab Hippocrate, non prandentium exta celerius ſeneſcere, & obſeruatum in ijs eſt, qui

1. arg. contra continentiam.

2. argum.

3. argum.

4 argum.

a 1. aph. 4. & 5.

b lib. 1. c. 1.

5. argum.

c idē Celſus lib. 1. c. 1. & 8.

d Plin. lib. 28. c. 5.

nimia ſe abſtinentia, & ſobrietate extenuant, ventriculum contrahi, & hepar ſiccari, atque obdureſcere. certe libro ſecundo de diæta Hippocrates tradidit, τὴν μονοσιτίην (cui dictioni parem Latini non habent, niſi dicas, ieiunium) ad extenuandum, & ſiccandum vim habere. hæc dicuntur. Verum enimuero, vt, quis vſus ſit continentiæ, ac temperantiæ in cibis, intelligatur, ſingulas haſce argumentationes diligenter, quoad licuerit, examinabo, & nonnullas quæſtiones interim occurrentes, pro viribus, explicabo.

Argum. 1. diſſoluitur.

In priori igitur argumentatione illud contra continentiam ſumitur, quod attente conſideratum, eidem fauere intelligetur. Cum enim rari admodum ſint, qui nunquam ægrotent, & pars illorum maxima ægritudinibus debitum mortis tempus; quod ſequi debet ſenectam; præuertat; plurimæ autem ægritudines ciborum incontinentiæ ferantur acceptæ; ſiquidem in edacitatem proniores ſumus, vt in hac ratione ſtatuebatur; hoc ipſo cognoſcimus, vtilem ad vitæ, & bonæ valetudinis tutelam continentiam eſſe.

Naturæ propenſio ad ciborum copiam nõ damnanda.

Nec certe damnandus eſt naturæ impetus ad ciborum copiam: non quia ſit probandus, qua nos inclinat ad intemperantiam; ſed quia neceſſaria quædam commoda ſecum affert, de quibus deinceps in ſecunda ratione dicetur: quæ bona neceſſario ſequitur hoc periculum (ſic onus honorem ſemper comitatur) delabendi in incontinentiam: quam contra nobis in ratione præſidium collocatum eſt. vehit nos appetitus naturalis veluti concitatus equus, illius tamen curſum ratione, tamquam freno, inhibere, & moderari, naturæ liberalitate, ac beneficentia, valemus. Sed, quæſo, in hac ratione perpendenda nonnihil adhuc & ſtudij, & temporis ponamus: cur tam pauci vbiq. ſunt ſenes? ſcilicet ante ſenium plurimi moriuntur. morbi enim per omneis ætates graſſantur: & per eaſdem mors ipſa graſſatur. ipſo natali die non pauci decedunt, faſcijs inuoluti occidunt multi: neque dies eſt infantiæ quiſquam, qui non fuerit plurimis letalis. Recenſe pueritiæ, recenſe adole-

ſcentiæ

ſcentiæ tempora,iuuentutem conſidera,& grauiorem,quæ iuuentutem excipit, ætatem contemplare: vna omnium ratio eſt, par omnium eſt vel felicitas vel miſeria, ſi eſt in interitu miſeria, aut felicitas aliqua. pueri adhuc infantes, & teneri(vt a [a] nobiliſsimis medicis traditum eſt, & ipſe rerum vſus nos docet) ſuis quibuſdam morbis capiuntur: ſunt quidam dentientium proprij, & alij ætatem, quæ paullo proceſſerit, exercent: pubertati propinquis alij: iuuenibus item alij: atque vlteriori ætati ſimiliter alij familiares exiſtunt. quamobrem ex omni dicta ætate plurimos perire neceſſarium eſt. quorum morborum ſi cauſſam quęſieris, nihil audies pręter lactis copiam, edacitatem, cruditatem, ſuperfluitatum abundantiam, repletionem, incontinentiam. debet igitur eſſe modus aliquis ciborum, & potus,quo dictos morbos effugere liceat. Iam ad ſecundam argumentationem me conuerto: negamus enim fruſtra, aut temere factum aliquid à natura. Verum, vt corpore nudi naſcimur; ſecus, quam cętera animalia; ſed animi vigore, & pręſtantia fulti, non contenti naturali cutis tegumento, vt pecudes, commodiſſima ſimul, & neceſſaria veſtimentorum genera, pro locorum, temporumq; diuerſitate, comparamus; ita non eſt alienum exiſtimare, naturam voluiſſe, nos in ciborum ratione à genere brutorum differre. quamuis enim nos eiuſmodi fecerit, vt cibi plurimum, atque potionis capere poſſimus: tamen quia id neceſſario fit, nec ſemper vtile poteſt eſſe, ideo ingenium tribuit ad comparandam induſtriam, ſubſidio aduerſus periculum, cui neceſſario obnoxios nos fecit. neceſſario, inquam, ita ſumus conſtituti, vt plus queamus aſſumere nutrimenti, quam ſemper debeamus: quoniam incrementi tempore debemus plus cibi capere, quam ad nutriendum ſolummodo opus ſit, quo, ſcilicet, poſſiat membra iuſte adaugeri; quod illis commodiſſime contingit, ſi cibi copia diſtendantur. non hoc quidem ſolo augetur animal, ſed eſt vis quædam inſita corpori, qua & nutritur, & creſcit; non

[a] Hippocr. 5. ſect. aph.

Arg. 2. ſoluitur.

Multi cibi capiēdi neceſsitas. Incrementi cauſſa.

fit

fit autem hoc ſine alimento,nec commode, & perfecte ſine multo alimento :non enim fruſtra diuinus [a] Hippocrates ſcripſit, quæ creſcunt, plurimo nutrimento indigere: vbi vero iam animal adoleuit; etſi iam tot epulis non eget; quippe quod ſuſtineri duntaxat poſtulat; quod parciori nutrimento aſſequitur, quam in incrementi tempore neceſſarium fuerat; vaſa tamen cibos capientia eadem prædita magnitudine, qua tempore accretionis fuere, tantum deinde capere nihilominus poſſunt; & capere etiam amant, & gaudent; quantum antea capiebant : quæ res vt vſu non caret, ita periculo non vacat. vſus eſt, quod homo,vt quoduis animal, cibum ſibi quotidianum comparare debebat; non eſt enim alia ratio brutorum hac parte, atque hominum; quia non ſatis eſt, vt naturæ vim intelligamus, ſi quæ commoda nobis afferant ciuitates modo inſpexerimus, ſed fingere nobis tempus illud, ſi fuit vmquam, debemus, cum in agris homines, pecudum more, degebant. in eo igitur ſtatu tam homo, quam bruta, in dies cibum comparare cogebantur, vel ex ijs, quos ſponte ferebat tellus, fructibus, vel ex venatione fortuita, & rapina; quoniam autem vbi quis ſemel in eſcam inciderat, incertum erat, an futurum eſſet, vt cum primum egeret, eſcam aliam promptam haberet, ne certum pro incerto relinqueret, & in vitæ diſcrimen ob inediam incurreret, præſentis cibi plurimum ingerebat, vt deinde famem quam diutiſſime ſuſtineret: loculos ſcilicet implebat omnes, vt haberet penuriæ tempore, vnde depromeret. ſic natura comparatum eſſe, cæteræ animantes ſuo exemplo nos docent. Hic igitur eſt vaſorum magnitudinis vſus, vt plurimum capiat, ſubſidio aduerſus inopiam, ſi forte in illam animal incidat: cui magnitudini eſt adiuncta appetitio, & naturalis ad cibi multitudinem inclinatio; de qua loquebar, cum primæ rationi reſpondebam : hoc enim eſt commodum, quod ſequitur hunc appetitum, vt animal abundet alimento. Eſt vero periculum illud huic commodo adnexum, ſiue de appetitu, ſiue de vaſorum

[a] 1. ſect. aph.14.

ſorum magnitudine ſermo fiat, quod intemperantiæ ſumus obnoxij, quam morbi, & ipſa mors ſæpenumero ſequitur. contra quod periculum à ratione opem poſcimus, quæ idcirco nobis indita eſt, vt naturales appetitus compeſcere, & moderari ob vitæ cuſtodiam poſſimus. itaque vt hæc, quæ dicta eſt, appetitio non eſt damnanda; ita non eſt exiſtimandum fruſtra nobis eſſe tributa inſtrumenta, quæ plures eſcas contineant, quam ſemper opus ſit: neque ex his ſequitur, cibis modum nullum adhiberi oportere, aut continentiæ incontinentiam præſtare. Sed neque brutorum animalium exemplo, expletio ciborum probari debet; quod tertio loco obijciebatur; nam ita ſe res habet, quod alia hominis ætatem ſuperant, alia fortaſſe exæquant, alia certe breuioris vitæ exiſtunt. ex omni autem genere ob edacitatem incidere in ægritudines experimentis manifeſtum eſt. dictum [a] eſt de ouibus, parum aut nimium ſaturari, ad corpus alendum eſſe inimicum: & arietes atque hircos vidimus tritico immodice deuorato paulo poſt obijſſe. Equi, niſi hordeum menſura exhibeatur, ægrotare ſolent, & perire, quos febre corripi ob cruditatem, maxime cum frugibus recentibus auide nimis veſcuntur, auctor eſt Abſyrtus & Hierocles; quibus etiam eoſdem, quos homini, morbos accidere traditum [b] eſt. ſed & pecus omne ſuos quoſdam patitur morbos, quos cibi procreat vel vitioſitas, vel penuria, vel nimia vbertas: nec etiam vera ſunt omnia, vel ſaltem non omnia ſunt perſpicua (& ideo non facile credenda) quæ de longa brutorum vita feruntur. quæ namque de ceruo, cornice, coruo, [c] Plinius, & [d] Plutarchus refert, ab Heſiodo ſcripta carminibus; ea fabulam ſapere, ijs perſuaſum nobis eſt, quæ de Phenicis ætate, quam obſeruare nemo potuit; & de Nymphis, quæ ſunt meræ nugæ, eodem loco dicta ſunt. de ceruo [a] Ariſtoteles ea ſcripſit: vitam eſſe illi valde longam, ferri quidem, ſed nihil certi ex his, quę narrantur, videri; nec geſtationem, nec incrementum hinnuli, ita euenire, quaſi vita eſſet prę-

longa.

3. arg. diſſoluitur.

Bruta quoque ob incōtinentiā ægrotant.

a Varro lib. 2. de r. r. c. 2.

b Plin. lib. 8. cap. 42. Ariſt. lib. 8. de hiſt. an.

De longa brutorum vita.

c lib. nat. hiſt. 2. c. 48.

d lib. de defectu oraculorum.

a lib. 6. de hiſt. anim. c. 29.

longa. ſcilicet dixerat, octonos tantum menſes geſtare, & hinnuli velox incrementum eſſe; quæ breuioris vitæ ſunt indicia: quæ namq; cito naſcuntur,& cito adoleſcunt, breuioris vitæ ſunt ijs, quæ diutius geſtantur, & tardius creſcunt. Dixit [b] Elephantum ſeſquiannum geſtari,auttriennium (ut alij dixerunt) florere [c] autem ætate circa annum ſexageſimum: ideo viuere ducentos illum & trecentos annos,ut ab alijs quidem traditum retulit,ſed ita,ut ei narrationi nihil repugnans dixerit. Sed & monuit, cibi menſuram in illius paſtione requiri. Eodem, [d] inquit, paſtu modios Macedonicos nouem, quod plurimum, edere poteſt: ſed tantum dare periculoſum: ſex,aut ſeptem dediſſe modios in vſu frequenti ſatis eſt: ſed farinæ non plus,quam quinque. vt ex his intelligamus, nec morbis carere pecudum genus, nec ſine cibi menſura; licet hominis ætatem ſuperet; rectevalere. Sed non eſt omittendum, quin illud quoque moneamus, verum non eſſe, quod è contra aliqui dicere ſolent, brutas animantes; ideo quòd, rationis licet expertes, cibum tamen apta ad ſanitatem menſura accipiunt; ſalubrius quam homines degere; quibus ne ratio quidem ipſa ſatis videtur eſſe, ne cibum vltra vel citra modum ſumendo decipiantur: nam præter hæc, quæ diximus de brutorum morbis, quos facit incontinentia, quam hi concedunt, cum quibus diſputauimus; habemus domeſtica exempla canum, qui propter ingluuiem ab alijs negatam frequenter vomunt, & varijs etiam morbis [e] capiuntur: Gallinarum,quæ propter edacitatem ſæpe [f] pituita,& alijs morbis laborant: Suum, quos quis continentes dicere audeat? nam illorum ſimilitudine [g] Socrates exiſtimauit traditum, ſocios Vlyſſis in ſues à Circe conuerſos fuiſſe, quia ſuum inſtar in epulis incontinentes extitiſſent, cõtra quam Vlyſſes, quem ideo,ſuem non eſſe factum, dixerunt, quod in cibo continentiam adhibuiſſet. Quod ſi feras reſpexeris, memento [h] Ariſtotelem ſcripſiſſe,Leonem cibo incontinenter admodum vti, multaq; deuorare ſolida ſine vllo diſſectu.

b lib. 8. de hiſt. an. c. 9.
c lib. 9. de hiſt. anim. c. 46.
d lib. 8. de hiſt. an. c. 9.
De brutorũ ſanitate.
e Ariſt. lib. 8. de hiſto. anim. c. 22.
f Plinius lib. 10. c. 57.
g Xenophõ li. 1. memorab. Socr.
h lib. 8. de hiſt. an. c. 5.

diſſectu. mox nihil triduo, aut certe biduo edere: ferre enim inediam poteſt, vt qui iam ad multam ſatietatem repletus eſt. Igitur cum eſt in brutis incontinentia, tum propter ipſam non raro, nec leuiter aliquando ægrotant. Quod autem quarto loco obijciebatur; victum tenuem, & exquiſitum ab Hippocrate damnari; huic ſententiæ nihil obſtat. quoniam continentiam vulgari modo nos hic accipimus, vt de ea Philoſophi quoque veteres locuti ſunt. Hoc enim ſumimus, ſtudendum eſſe bonæ valetudini, robur corporis ſeruandum, vitam, quoad liceat, producendam eſſe. quibus omnibus vt temperantiam conducere aſſerimus, ita etiam continentiam: quæ eo ſolo differt à temperantia, quod non, vt illa, exercetur ſine cupiditate, vt Ariſtoteles b ait. Temperantia habitus eſt, continentia eſt ea in voluptatibus moderatio, quæ non ex habitu proficiſcitur, ſed ex qua, ſi ſæpius adhibeatur, poteſt habitus naſci: recte enim dixiſſe putandus eſt Euſebius ille apud Stobæum c à continentia temperantiam in anima generari. temperans non poteſt non eſſe continens, at contra, continens eſſe intemperans poteſt; qui ſemel ſibi ipſi moderatus fuerit, tunc dici continens poterit, qui victa cupiditate ſemper moderatur, ille demum temperans merito vocatur. quę vero continentia corpora hominum emaciat, infirma & obnoxia morbis reddit, ea non eſt, cuius cauſſa hæc in præſentia ſuſcepta diſputatio eſt. continentia non eſt virtus, ſed aliquid virtuti ſimile, & ad virtutem conſequendam idoneum; itaque non poteſt eſſe abſque mediocritate: qui adeo ſunt cibis addicti, vt immodica repletione obæſi fiant, non probantur: ſed nec qui cibis ita parcunt, vt præter modum graciles euadant. Media quædam ratio eſt, quam nos ſequimur, & quam d Hippocrates reſpexit: qui immodicam ciborum vacuitatem, & ſummam repletionem æque ſtatuit periculoſam, & pariter fugiendam. Et e comparauit tenuiſſimum viuendi modum non pleniſſimo, ſed paulo pleniori. Et f demum mediocrita-

B tem

4. arg. diſſoluitur.

Continētia quo differt a temperantia.

b lib. 7. moral. ad Nicomach.

c Sermone de imprudentia.

Ciborū mediocritas.

d 1. aph. 4. lib. de veteri medicina.

e 1. aphoriſm. 5.

f 6. epid. ſect. 6.

tem in cibis aperte commendauit. Corn. Celſus ſimiliter minime nobis aduerſatur, qui non dixit ſolum, edendum eſſe quamplurimum, ſed adiecit, dummodo concoquatur. quod perinde eſt, atque ſi dixiſſet, cibi capiat, non quantum valet capere, ſed quantum concoquere: at qui nolit plus aſſumere, quam poſſit conficere, huic ſæpiſsime cum cupiditate colluctandum fuerit; quod eſt continentem eſſe. Quod vero poſtremum erat, minime omnium arguit continentes. nam etſi præſtat bis die (eſto etiam quod ſæpius) quam ſemel comedere, nihilominus tamen continentem, ac moderatum præſtat eſſe, quam immoderatum, & incontinentem. neque enim Celſus ſummam laudabat expletionem, ſed moderatam, eam ſcilicet, quam quiſque ferre ſine noxa potuiſſet: quia dixit, dummodo concoquatur. ita & Hippocratem, non prandentes quidem damnaſſe, & illorum, qui ſobrij nimis ſunt, viſcera contrahi, & obdureſcere concedo; ſed idem Hippocrates ſummam vbique repletionem exploſit. Cuius [a] & illud fertur eſſe: exercitatio ſanitatis, veſci citra ſaturitatem, impigrum eſſe. & illud: labores, cibi, potus, ſomnus, venus, mediocria. quæ ad continentiæ laudem egregie pertinent.

5. arg. diſſoluitur.

a lib. 6. epid. ſect. 4. & 6.

Continentia paſsim probata.
Cap. I I.

SED nullum fuit ſeculum, quod non probauerit continentiam, nulla natio, cuius paulo politiores mores extiterint, quæ teſtimonium eidem non dederit; vt cognoſcere ex ijs licet, quæ de diuerſarum gentium moribus litterarum tradita monumentis, iam inde à vetuſtiſſimis temporibus, adhuc ſeruantur. Cum vero eam conferre ad bonam corporis valetudinem exiſtimemus, & ad animi integritatem ſeruandam, & verum illud eſſe, quod So-

crati

crati [b] tribuitur, corpus & animam ſimul corrumpi, ſi quis non fame & ſiti prouocatus, ſed cibi & potus ſuauitate illectus cibum ſumat & potum; ego ea, quæ corporis ſunt hoc loco potiſſimum conſidero, vbi etiam veneris vel commoda, vel nocumenta non perſequor (de qua tamen ſuo dicetur loco) nam id agere in præſentia mihi propoſitum eſt, quod eſt omnibus commune, & ad omnem ætatem, & omne genus hominum neceſſario pertinet: paucis igitur exemplis docebo, continentiam ſapientiſſimis viris ſanitatis cuſtodem viſam eſſe, vt [a] Salomoni, qui non alia de cauſſa hominem, qui coactus plus iuſto comediſſet, admonuit, vt aduerſus imminentem ægritudinem à vomitu auxilium peteret, quam quod incontinentiam morborum cauſſam arbitrabatur. Perſæ [b] olim, Cyri inſtituto, eum in cibo ac potione modum ſeruarunt, ad mentis atque corporis perturbationes vitandas, vt facillime ſputa, mucos, & omne aliud genus ſuperfluitatum compeſcerent: atque ſi quis palam exſpueret, vel emungeret, aut ſecedere e medio ob huiuſmodi rem cogeretur, hoc illi vitio vertebatur. Lycurgus [c] viuendi rationem Lacedæmonijs eiuſmodi præſcripſit, vt repletione onerari minime poſſent, ſalubrius autem vitam traducerent. Regum [d] Aegyptiorum victus tanta erat moderatione inſtitutus, vt diceres non legum latorem, ſed optimum medicum ſanitatem collineantem illius auctorem exſtitiſſe. Erat autem ea moderatio, vt nec cibus repletionem, nec vinum ebrietatem inducere poſſet: & ipſi Aegyptij in conuiuijs veſcebantur cibo pauperrimo ſimul & ſaluberrimo, inquit [e] Atheneus ex Apollonio. [f] Pythagoras ſanitatem fieri teſtatus eſt à ciborum & potionum menſura, ideo aſſueſcere oportere victui, quem ἄθρυπτον vocat, quia molles, & effeminati fieri ex eo minime poſſumus. [g] Alexander magnus diuinam edidit uocem, tenue prandium ſibi eſſe obſonatorem ad cænandum optimum: quia ſcilicet corpore integro cibus omnis iucundus videri poteſt; victu vero intempe-

b Xenoph. lib. 1. de Socr. memorabilibus.

a Eccleſiaſtici. c. 21.

b Xenoph. de Cyri inſtitutione lib. 1. & 8.

c Xenoph. lib. de Lacedæmoniorũ rep.

d Diodorus Siculus biblioth. lib. 1. par. 2.

e lib. 5. dipnos.

f Stobæus de Sanitate ſerm. 90.

g Plutarchus lib. de tu. bo. val.

ranti vis naturæ frangitur, quam continentia & tempe-
rantia incolumen ſeruat. [a] Gorgias Leontinus centum &
octo uixiſſe annos fertur, ac rogatus, quo uictus genere
uſus eſſet, reſpondiſſe, nihil unquam ſe cauſſa uoluptatis
comediſſe. quo exemplo (cui ſimilia multa referri poſſent,
ſi locus requireret, & hiſtoriam texere inſtituiſſem) doce-
mur continentiam, ad uitam etiam producendam auxilio
eſſe: ut conducere ad tuendam bonam ualetudinem ſu-
periora docebant: ſed conferre etiam ad morbos, quos
alioqui effugere non licet, facilius profligandos; docet
grauis auctor [b] Plutarchus, medicam quandam diſputa-
tionem recenſens: qui dicebat, quemadmodum florum
odoramenta per ſe ſunt parum efficacia, ſi uero oleo ad-
miſceantur, uehementiora; ſic & morbos, ſi humorum
abundantia non adſit, facile euaneſcere; ſi adſit difficilio-
res fieri, & corpora humore uacua ſuberis in morem ob
leuitatem ſurſum emergere, & nauis inſtar, quam grauis
mercimoniorum ſarcina non premit, in ſublime ferri, &
tempeſtatem euadere. cumque traditum [c] ſit, Iaſonem
Theſſalum aperta per hoſtem uomica liberatum eſſe, quam
ſanare medici non poterant, & eundem ſcriptum [d] ſit, fuiſ-
ſe in omni re continentiſſimum, exiſtimaui continentiæ
præſidio illum ad fortuitam medicinam ſeruatum eſſe, qui
ſi intemperans fuiſſet, letalem morbum tamdiu ferre & de-
mum effugere non potuiſſet. viuebat, cum hæc ſcriberem,
Romæ, in hoc vniuerſi orbis emporio, illuſtris fęmina Pau-
li quarti Summi Pontificis ſorore genita Victoria Tolphia,
quam in extrema ſenecta (cum eſſet alioqui iam multos
annos valetudinaria) epilepſia, & apoplexia ſæpius tenta-
uit: euaſit tamen, facillimo etiam negocio (quod raro con-
tingit) non aliam ob cauſſam, quam ob ſanguinis, & ſpiritus
puritatem, quam ſingulari in victu cõtinentia, quin potius
temperantia ſibi comparauerat. vt iam liceat profiteri, ma-
gnũ eſſe continentiæ fructũ, bonam ſcilicet tueri valetudi-
nẽ, vitã diutiſſime producere, morbos facillime profligare.

Pro-

[a] Plin. lib. 7. cap. 48. Stobæus ſerm. 90.
[b] lib. de tu. bo. valet.
[c] Cic. li. 3. de nat. deo. Plin. lib. 7. c. 50. Plutarch. lib. de cap. vtil. ab inimico.
[d] Xenoph. lib. 6. rerum Græcar.
A.D. 1585.
Concluſio.

Propoſitio dicendorum. *Cap. III.*

AD ea nunc accedam, quæ ad vſum hominum magis pertinent. Intelligere enim oportet, quod genus continentiæ ſit eligendum: etenim aliqui ſemel die comedunt, plurimi bis, multi etiam ſæpius, aliqui contra, vnum vel alterum diem famem ferunt, aliqui diutius, alij rurſus abſtemij ſunt, aliqui potu omni carent, aliqui carnibus peculiariter abſtinent, alij tum cibum tum potum ſimplicem diligunt, alij gaudent varietate: de quibus ſigillatim dicendum eſt.

Primum vero ſumendum eſt, alimentum eſſe omnibus neceſſarium, quæ vitam habent: eſt enim vita quemadmodum ardens lucerna, quæ tamdiu ardet, quandiu materia ſuppetit, quæ flammam nutrit, vel oleum, vel cera, vel pix, & huiuſmodi: niſi interim, antequam ſcilicet hæc materia conſumatur, vel flatus vehemens, vel imber, vel quiuis caſus alius flammam extinguat: quandiu igitur nutriri animal poteſt, tamdiu etiam viuere: niſi vis morbi aliqua ingruat, quod hic non eſt conſiderandum.

Quibus homo nutriatur. *Cap. IIII.*

EST autem homini cibus naturalis, non corpus aliquod ſimplex, ſcilicet nec aer, nec ignis, nec aqua, nec terra: ſed ex his aliquod mixtum, maxime autem ex aqua & terra: nam quibus conſtamus, ijſdem & nutrimur, vt eſt clariſſimorum [a] auctorum opinio; humanum vero corpus, vt aliorum quoque animalium, ex terra & aqua

[a] Ariſt. lib. de gen. & corr. t. 50.

aqua potiſſimum conflatum eſt. Exiſtimo autem neminem tam fore ineptum, qui cogitet, hominem luto poſſe nutriri, & ignoret, quæ e terra naſcuntur, & nos alunt, inſito ea naturæ ingenio, & cœleſtis auxilio motus, ac lucis terram ipſam aqua permixtam ita informare, vt nec terra amplius, nec aqua videatur. Sunt tamen, qui ſibi perſuadeant, hominem poſſe aere nutriri: quoniam reperti nonnulli ſunt (de quibus deinceps dicetur) qui cum ſine cibo, potuq; degerint, & ali tamen neceſſe fuerit, illis aerem præbuiſſe alimentum ſtatuere, quod à ratione alienum viſum non eſt, cum maxima nobis cum aere neceſſitudo intercedat, quamobrem abſque eo ne breuiſſimum quidem ſpacium viuere poſſimus; licet diu ſine cibo, potuq; degamus: nec fortaſſe alia ratio eſt, quod tam efficaciter nos aer afficiat, vt ſolus ſæpe ſanos & ægros faciat (conſtat enim vel ſola aeris mutatione, morbos & naſci, & deſinere) niſi quia nobis alimentum ſit, vt videre eſt etiam plantas in aliud ſolum translatas, melius, aut deterius degere, non aliam ob cauſſam, quam quod aptius, aut minus aptum vno ſolo, quam alio, nutrimentum hauriunt. Sed contra horum ſententiam grauiter à doctiſſimis viris eſt diſputatum, auctorem, & ducem Ariſtotelem habentibus, qui libro de ſenſu & ſenſili contra Pythagoricorum quoſdam ſtatuit, nec aquam, nec aerem nutrire. propterea non vtar ego ſermone multo: tantum occurram ante dictis rationibus: nam de his, qui diu ieiuni penitus vixerunt, poſterius differendum eſt. licet autem ea ſit inter nos & aerem neceſſitudo, quæ dicta eſt, non tamen ſequitur, aerem eſſe nobis alimentum: namque aer alia nobis commoda præbet: quæ commoda ſi quis translate alimenta velit appellare, per me licet. at proprie nutrire dicendus non eſt. Medici [a] aerem aſſerunt, duo præſertim præſtare, alterum eſt, refrigerium natiui caloris, alterum nutritio ſpiritus. concedamus igitur vtrumque, non tamen aer idcirco nutrire dicendus eſt: nam caloris refrigerium omnino abeſt

[a] Gal. lib. de vſu pulſ. c. 3. de vtil. reſp. cap. 5.

à nu-

à nutritione. nutritio autem ſpiritus, non eſt huiuſmodi, qua poſſit homo plures dies ſine alio cibi, & potus genere ſuſtineri: nam vt viuat, non ſolus ſpiritus, ſed oſſa quoque, caro, & omnis particula nutriri debet. deinde, ſpiritus aere nutriri μεταφορικῶς tantum dici poteſt: quod enim vere alimentum eſt, debet per os in ventriculum, & inde per venas ad ſingulas corporis partes meare. quo argumento Ariſt. eod. lib. de ſenſu & ſenſili, docebat, odorem minime nutrire. ſed ſpiritus nutriri vere tantum dicitur, vt in animo quoque vſurpamus, cum dicimus, amorem, odium, ſpem, metum, & alia nutriri. Itaque ſpiritus nutritur aere, ideſt recreatur, fouetur, conſeruatur. at ſermo in præſentia eſt de vera nutritione, cuius gratia os, ventrem, hepar, & potiſſimum venas natura nobis attribuit. nec ſimilis eſt ſoli mutatio in plantis, & aeris in hominibus: namque nec in ſatu primo talis eſt terra plantis, qualis aer hominibus eſſe dicitur; terra eſt plantis, vt ventriculus, qui ſuppeditat alimentum, & aerem eſſe animalibus alimentum negatum eſt: longe vero minus ventriculi officio fungi dicemus: nam internum animalia ventriculum habent. aer igitur non nutrit. De igne nihil dicendum eſt, ex quo nullum generari animal Ariſtoteles voluit, & tradidit libro ſecundo de generatione animalium (qui locus, quam habeat difficultatem, alio loco [a] explicaui) ſi vero non generatur animal ex igne, ergo nec nutritur. Terra autem quam ſit idonea ad nutritionem, ex eo maxime intelligere eſt (omitto quod ipſa etiam ſimplex corpus eſt) quod fœminæ prægnantes; quibus deſiderium edendi terram ſæpe naſcitur; & viri item, ſi illam comederint (pueros hoc præſertim facere compertum eſt) prauo [b] colore inficiuntur, & præcordijs laborant. Ab aqua demum nutriri animal, minus præter rationem facile videri poſſet, quoniam eſt aere craſſior, & corpulentior, & quam ipſa terra facilior: ſed nec ea (ſi quid nutriat, nam Galenus [a] etiam, ne dicam Peripateticos, negat nutrire) nos

[a] lib. 1. variar. obſer. c. 23.

[b] Hippocr. lib. de ſuperfœtar. & lib. 2. prędict.

[d] lib. 3. de vict. rat. in

morb. ac.t. 17. libro 4. aph.13. lib. 4. de vſu partium. nos adeo nutrit, vt abſque alio cibo poſſimus longo tempore ſuſtineri: etenim certum eſt, nec plantas e terra vulſas, licet aqua non deficiat, poſſe diu viuere, quæ telluri inſitæ viuere diutiſſime poſſunt: quoniam idoneum ex ea nutrimentum accipiunt, quod ex aqua,& terra conflatum, intra ipſam terram concoquitur (quæ plantis eaſdem,quas ventriculus animalibus,vices præſtat) & tale fit cęleſtis ope caloris, quale ſimplex aqua per ſe non eſt.

Homines diu ſine cibo poſſe viuere experimentis & exemplis varijs oſtenditur. *Cap. V.*

CVM ergo alimentum ſit homini neceſſarium, non immerito quæret aliquis in primis, quamdiu poſſit naturaliter homo degere ſine cibo: nam multa feruntur experimenta, quæ dies etiam quadraginta, & multo plures,quinetiam & annos in fame, & ſiti aliquos vixiſſe doceant: etenim, vt nihil dicam de ijs, quæ in ſacris litteris leguntur; in quibus dicitur [a] Moſes, Helias, [b] & Ieſus [c] Chriſtus Dei filius Dominus, & Redemptor noſter totos dies quadraginta ieiunaſſe,videlicet neq; die, neq; nocte cibum, potumve deguſtaſſe, quod de quodam etiam S.Auguſtinus, [d] ſibi à fratribus fide digniſſimis ſua [e] ætate aſſeueratum eſſe,teſtatus eſt;his,inquam, dimiſſis, quoniam miraculo conſtitiſſe, certiſſimum eſt. In Francorum annalibus traditum eſt; puellam in territorio Tullenſi iuxta villam Commerciacum,ſeu Conuernacum (vt apud alios legitur) cibo, potuq; omni [f] triginta totos menſes abſtinuiſſe & [g] Ludouicum Pium cognomento, Francorum Regem poſtremos ante obitum dies quadraginta ſine cibo, potuq; tranſegiſſe: Albertus [h] Magnus ſcribit, ſe vidiſſe [i] Coloniæ mulierem,quæ interdum totos triginta, interdum viginti dies nihil cibi ſumeret:

a 1.Exodi. c.34.
b Regum 3. c.14.
c Matthęi. c.4.
d Epiſt.86.
e A.D.400.
f ab an.D. 823.ad825.
g A.D.840
h lib.7. de animal.
i A. D. 1280.

virum

virum item melancholicum, qui (inquit) cuſtoditus, & clauſus, ſeptem ſeptimanis ſine cibo viueret: ſed ſingulis, aut alternis diebus hauſtum tantummodo frigidæ adhiberet, & addit, ſæpius hoc ab illo trium, aut quatuor ſeptimanarum ſpatio factitatum. Petrus [i] Aponenſis, ſua tradit [k] tempeſtate in Normandia fęminam annos natam triginta, nullo cibo deguſtato annos octodecim tranſegiſſe. Ioannes Bocatius ſcripſit fęminam [l] Germanam ieiunam prorſus annos triginta traduxiſſe. proximo [a] ſeculo, Eugenio Quarto Pontifice Romæ ſedente, Gallum presbyterum hac continentia vixiſſe auctor eſt Pogius. Et quo anno [b] Nicolaus Pontifex Iubileum celebrauit, aduenam veniſſe Romam, auctor eſt Raphael [c] Volaterranus, quem fama erat nunquam comedere, & hunc iuſſu Pontificis cuſtodiæ traditum, poſt diem octauum cibum petijſſe, oblatumq; exiguum ſumpſiſſe, aliquot viris nobilibus ſimul, & matronis inſpectantibus, quas inter erat ipſius Raphaelis mater. Aliquot poſt annos Nicolaus quidam inter Heluetios in receſſu nemoris degere dicebatur ſine vllo penitus cibo, conſpicua ſanctitatis fama. Idem eſt auctor Raphael, qui vixit eodem [d] tempore. Noſtro [e] autem ſæculo [f] ſcribunt, multos in quodam ægritudinis genere tranſegiſſe dies quatuordecim in perpetua fame, ac ſiti, & pleroſq; cõualuiſſe. Item in Chronicis cuiuſdam Germani ſcriptũ eſt, quendam hæreſis Anabaptiſtarũ dies nouemdecim neq; cibum ſumpſiſſe, neq; potum. ferunt [g] quoque in pago Roedt puellam quandam propè decennem, capitis, & inteſtinorum doloribus correptam, nihil eſculentum ſine nauſea accipere potuiſſe: inde verò nullo vſam cibo, ad extremum officio manuum, ac pedum prorſus deſtitutam eſſe. tandem medicorum conſilio, & arte, adhibitis balneis quibuſdam, membrorum illi vſum quidem reſtitutum: ſed nauſeam non modo non curatam, verumetiam anno ſequenti; quo hominum memoria feruentior, & aridior nullus extitit; neque potum vllum ſumpſiſſe, neque

i ad Ariſt. prob. vltimum. 10. ſect.

k A. D. 1325.

l A. D. 1325.

a A. D. 1436.

b A. D. 1450.

c lib. 32. c. de frugalitate.

d A. D. 1483.

e A. D. 1528.

f Braſauolus ad lib. Hip. de rat. vic acut.

g in Chronicis quæ vertit R. Põtanus. Gherardus Bucolidianus.

lotium vllum reddidiſſe; & iuſſu Romanorum Regis Ferdinandi aſſeruatam diligenter; prioribus etiam ablatis indumentis, nouiſq; veſtitam; dies duodecim nec cibo ſumpto, nec potu degiſſe; nihilo ſecius in ijs omnibus, quæ natura ſolent accedere, tam dormientem, quam vigilantem, mutationem non recepiſſe, & viribus firmam permanſiſſe, ac demum à Rege multis affectam muneribus, non abſque ingenti admiratione, ad ſuos remiſſam eſſe. De qua extat Simonis Portij philoſophi ad Paulum Tertium Pontificem Maximum diſputatio. omitto interim, quod ex Ariſtotele [a] Plutarchus retulit de Timonis nutrice, quæ quotannis quarundam more ferarum menſes duos latebat, vna reſpiratione vitam adeſſe demonſtrante. omitto etiam, quod à Diogene Laertio de Epimenidis Cretenſis inedia ſomnoq; annorum ſeptem ſupra ſeptuaginta traditum eſt. Hæc igitur & his ſimilia multa narrãtur, quę facile perſuadeant, poſſe homines non dies ſolum paucos, verum etiam mẽſes abſq; cibo, & abſq; potu degere. cuius quoq; generis plura quam litteris tradita ſunt, veriſimile eſt accidiſſe, quæ tamen, in tanta vniuerſi orbis terrarum vaſtitate, totq; ſæculis latent: cum præſertim paucarum gentium res geſtas litterarum monimenta contineant, & quæ mira contingunt, omnia ſcriptoribus non innoteſcant, & nationes demum multæ fuerint, & hodie ſint, quibus litteræ omnino curæ non ſunt.

[a] Sympos. dec. 8. c. 9.

Argu-

Argumenta ad probandum ieiunium multorum dierum eſſe naturale. Cap. VI.

SED quoniam prompta eſt obiectio, hæc minimè credenda, tamquam naturæ modum, ac leges egredientia; vt res planior fiat, exponam, quomodo aliquis poſſet docere, & perſuadere (quamuis falſum hoc ſit, vt deinceps explicabitur) illa eſſe naturaliter facta. ſcilicet, Dei prouidentia, qua mundus regitur, ſæpe efficit, vt ſtatis locis, atque temporibus alias fiant, quæ verè miracula ſunt, quæ naturæ ſuperant vires, vt mortuos ad vitam reuocare, & morbos ſolo verbo, nutuq; ſoluere; alias verò quæ ob raritatem, atque difficultatem, mira quidem videntur, ſed naturæ limites non egrediuntur. cuius rei exemplum ſumi poteſt à re huic, de qua diſſeritur, planè contraria. Nam Regi [a] Maximiliano comitia [b] Auguſtæ agenti oblatus eſt immanis homo, & craſſitudinis, & voracitatis, cui non ſatis erat crudum vitulum, aut incoctam ouem vna eſca deuorare. Quod etſi admirabile Viſum eſt, fecit tamen, vt alterum minus mirandum videretur, ſcilicet [c] Milonem Crotoniatam taurum quadrimum ſemel vno die voraſſe, qui alias dictus eſt vna cæna carnis libras viginti, & panis totidem comediſſe, ternosq; vini congios eadem hauſiſſe. Maximinus [d] Imper. vno die ſæpe vini amphoram vocatam Capitolinam bibiſſe fertur, & carnis comediſſe libras quadraginta, alias ſexaginta; quæ propter abſurdam ingluuiem, & raritatem monſtra eſſe nemo non dixerit. habent tamen cauſſam ſatis manifeſtam, primum naturam idoneam, deinde vehementes labores, & fatigationem, poſtremò conſuetudinem. Milo athleta, Maximinus miles robuſtiſſimus, qui duos & tres ſudoris ſui inter laborandum vaſculo excepti, ſextarios oſtendebat: ſed ſunt etiam

a A. D. 1511.
b R. Pontanus & Surius in Chron.
c Athenęus lib. 10.
d Iulius Capitolinus in Maximino.

noſtra ætate viri & fæminæ ſola conſuetudine & natura ſine laboribus, vna cæna tantum cibi, potusq; abſumentes, quantum aliquis decem, aut pluribus non abſumpſerit. illum, qui vitulum Auguſtæ comedebat, nonnulli tantæ edacitatis eſſe exiſtimarunt, quòd in Borealibus locis ñatus eſſet; verum cum alij earundem regionum incolæ eius edacitatis non ſint, quæ huic comparari debeat; id non loco, ſed conſuetudini acceptum re tulerim: quod à medicis vocatur *βούλιμος*: proficiſci quidem à frigore nimio concedam, vt medicinæ auctores ſcripſiſſe reperiuntur, ſed non eo modo, ut, qui locus frigidis naſcuntur, ei morbo magis obnoxij futuri ſint: quoniam huic opinioni euentus non reſpondet: ſed frigus inſuetum, & immodicum hoc aliquando efficit, cuiuſmodi exemplum narrat auctor optimus Xenoph. lib. 4. de Græcorum aſcenſu. ait enim ex Græcis militibus per niuem iter facientibus, aliquot grandi fame concidiſſe, cibo autem, aut potu ſumpto refectos ſurrexiſſe, & ambulaſſe. Sic [a] Auicenna quoque inter cauſſas uehementioris appetentiæ, & magnæ famis, itinera memorauit per niues, & frigidas regiones. Non eſt igitur loco edacitas tribuenda, ſed potius conſuetudini: quam mihi ſententiam ratio primum perſuaſit, uſus uerò deinde confirmauit: nam magnæ edacitatis uirum, & hunc quidem doctrinæ, morum, & religionis laude præſtantem; cum in hunc affectum inani imbecillitatis opinione, breue ieiunium ſecutæ, incidiſſet; contraria conſuetudine ex decennali morbo ad priſtinam reuocauimus ualetudinem: ita ut iam mediocri contentus cibo, abſque ulla difficultate, & abſtineat, & ieiunia diligenter obſeruet: ſed redeo unde huc diuerti. Cum igitur natura, & conſuetudine fieri abſurdam ingluuiem, & prodigioſam edacitatem uideamus: ita (dicet aliquis) partim natura, partim uſu, & conſuetudine fieri eſt exiſtimandum, ut nonnulli admirabiliter continentes euadant, & abſque dolo, & fallacijs diu cibo, potuq; omni abſtinere poſſint, & uiuere: ſunt qui ne

Edacitatis cauſſa.

a lib. 3. fen. 13. tract. 2. c. 7. & 12.

unum

vnum quidem diem ieiunia ſeruare audent, ſed tamẽ vnum vel alterum diem ſine cibo, potuq; tranſigere nullam habere videtur admirationem: nec miramur quod libro Heſter legatur, viros quoſdam, & fęminas triduo integro nec cibum ſumpſiſſe nec potum. Hippocrates (ſeu quiſquis eſt) libro de flatibus inquit, ſi homo neque cibum ſumat, neque potum, poteſt tamen dies duos, vel tres, & plures ducere. & libro de carnibus, vitam hominum ſeptem eſſe dierum hoc argumento comprobauit, quod vſq; ad ſeptimum diem nonnulli peruenerint nec cibo, nec potu vllo refecti: quorum tamen pleriq; moriuntur. Immo nonnullos etiam vltra ſeptimum diem viuere affirmauit, qui tamen & ipſi moriuntur: quod accidiſſe cuidam melancholico viro mihi noto à teſtibus fide dignis audiui: vixit enim dies tredecim nullo omnino cibo & potu ſumpto. Propterea Celſus recte in curatione quartanæ hæc tradidit: minus etiam curatio probari Heraclidis Tarentini debet: qui primis diebus ducendam aluum, deinde abſtinendum vſque in ſeptimum diem dixit. Quod vt ſuſtinere aliquis poſſit: tamen etiam febre liberatus, vix refectioni valebit. ſed ad rem. Noſtræ religionis viri feruntur multi Monachi, & Heremitæ, qui diu vixerunt, cum ſemel tantum in hebdomade cibum, eumq; leuiſſimum caperent. Itaque vt in alijs rebus cernere eſt, naturam humanam in aliquo ſuam omnem vim exerere, atque profundere; quamobrem ille cæteros omnes longo ſuperet interuallo; ſic enim vnum condidit Homerum fontem (vt inquit ille) ingeniorum, vnum Hippocratem medicinæ parentem, vnum Alexandrum, qui dextra ſe rerum dominum conſtituerit, & in alijs ſimiliter vnum, vel certe pauciſſimos, qui tantum reliquos anteirent, conſtituit; ita etiam videtur aliquot certe paucos procreaſſe, qui continentiæ faſtigium attingentes, magnum dierum numerum ſine omni cibo, atque potu degere potuere: cumq; obijcitur, inediam poſt diem ſeptimum, aut ad ſummum poſt vndecimum naturaliter letalem eſſe, quærunt quoi

Inedia vltra diẽ vndecimũ an naturalis.

quoi nam Deus arcanum hoc aperuerit: lætalem eſſe in pleriſque, fatendum, immo & ſeptimo letalis eſt, ſumitur tamen, aliquos potuiſſe ad vndecimum peruenire. immo legimus hæc apud [a] Plinium. Homini non vtique ſeptimo letalis inedia. Duraſſe & vltra vndecimum pleroſque certum eſt: qui igitur hanc vitæ humanæ menſuram eſſe ſtatuit, vt vndecim dies ieiunando naturaliter præteriri non poſſint, quo vſus doctore hoc didicit? non eſt enim negandum omnino, eſſe aliquid naturale, quoniam raro eueniat: nam accipitur natura in hac diſputatione, non vt accipi ab Ariſtotele ſolet, qui negat naturale illud eſſe, quod raro fit; ſed communius. Quicquid enim natura ſuis viribus vel integris, vel mutilis facit, etſi ob raritatem miraculum videtur, naturale dici poteſt: ſic enim morbi quoque, licet naturam oppugnent, accedere natura dicuntur: ſic enim ſcriptum eſt à [a] Plinio: Hominem vnum mori auiditate inexplebili ſemper edendi, quaſi hoc ſit naturale, etſi raro contingit. Cuius rei recens narratum exemplum eſt: fæminam [b] grandæuam tanta ingluuie, vt ne momentum quidem degeret, quo cibum, potumve non aſſumeret, quod ſi modicum ſe continuiſſet, anxia exiliebat, & ſibi laqueum veluti ad ſtrangulandum inijci ſentiebat: quod monſtrum quidem erat, nihilominus tamen naturale erat, quia illud faciebat natura eius: quam praua à teneris conſuetudo corruperat. Accidit vero etiam in morbo, vt aliquis ieiunium ſic exerceat, vt ſanitate deinde reſtituta, poſſit præter communem hominum morem ieiunium ſeruare, quod videtur illi puellæ accidiſſe, cuius hiſtoria ante narrata eſt, ex pago Roedt, quę anno aridiſſimo nũquam bibit. & eſt auctor [c] Plinius, equitem Romanum, vt aquam inter cutem euaderet, adeo ſiti ferendæ aſſueuiſſe, vt in ſenecta potu caruerit. Narrant quoque pueros quoſdam in ſpelunca latuiſſe à Decij temporibus, vſq; ad Theodoſium, quem illi ſunt allocuti, tunc primum expergefacti: & ſunt animalia, quæ hyemem tranſigunt nullo cibi potusve argumento,

a lib. 11. c. 54.

Natura vt accipiatur.

a lib. 11. c. 54.

b Cornelius Gēma. lib. 1. c. 6. de naturę diuinis characteriſmis.

Inediæ ferendę cauſſa morbus nõnunquã eſt.

c lib. 7. c. 18

Experimenta.

mento, vt Vrſi, Glyres, ſerpentes, & alia: Plantæ quoque nonnullæ e terra vulſæ, & in aere ſuſpenſæ ſibi ipſis ſatis ſunt, nullo extrinſeco alimento, ad germinandum etiam, floresq́; emittendos, vt Scilla, & Aloes quibus videtur oſtendi, non eſſe alienum ab hominum natura longi temporis ieiunium: illorum ſcilicet hominum, quibus calor ſit modicus, & humoris pituitoſi & craſsi copia; quo humore calor ſic occupetur, vt humorẽ nequeat natiuum exhaurire, a quo etiam humore craſſo natiuus ipſe humor inſtauratur, atque os ventriculi ſtupefit, quamobrem appetitus neceſſario deſinit: hanc enim eſſe rationem exiſtimant, qua non dies, & menſes, ſed & annos in fame & ſiti nonnullos poſſe durare, à quibuſdam creditum eſt. Hæc igitur videntur afferri poſſe, ad oſtendendum, eam opinionem; quod ieiunium non dierum multorum tantum, ſed annorum quoque ſit naturale; non eſſe contemnendam.

Longũ ieiuniũ quibus facile.

Ieiunium quadraginta dierum non eſt naturale. Cap. VII.

QVAE tamen opinio falſa eſt, & penitus explodenda: nam grauiſſimorum virorum auctoritate perſuaſum nobis eſt, ieiunia tam longa vel miraculo, & diuina ope, vel diaboli fraude, vel humano mendacio conſtare, non natura. De ijs, quæ ſacræ litteræ teſtantur quid ſentiendum ſit, viri pietate, & doctrina illuſtres ſatis docuerunt. Moſem & Heliam S. Chryſoſtomus [a] ſcripſit, Dei potentia ſuſtentatos ieiunaſſe: & S. Auguſtinus [b] Moſem, diuini ſermonis conſortio fultum, tam longam inediam ſine eſurie ſuſtinere potuiſſe. Ieſus autem, (inquit [c] S. Anſelmus) intus habebat, quod ſuſtentabat, videlicet diuinitatem. Quod ſi quis alius ieiunium huiuſmodi imitatus reperitur, hunc etiam aſſero diuino adiutum præſidio, non

a Homilia 13. in Mattheum c. 4.
b lib 1. de mirabilibus ſacræ ſcripturæ.
c in enarrationi. c. 4. Matthei.

proprijs

propriјs & naturæ viribus fultum, hanc felicitatem ade-ptum eſſe. Diaboli vero fraude factum eſt illud, quod à S. Proſpero d Aquitanico narratum eſt, qui ſua e ætate Carthagine puellam, ſcripſit, natione Arabem, diabolo obſeſſam, dies duos vltra octoginta ieiunaſſe: quæ tamen diceret, media nocte quandam ſibi auem apparere, & ne-ſcio quid in os inſtillare. Eam uero denique fuiſſe libera-tam ſumpta corporis Dominici particula, & calice ſalutari epoto. Simili quoque fraude accidiſſe ſuſpicor illi viro, quem Magnus Albertus cognouit: etenim cum dictus ſit, fuiſſe melancholicus, quod genus hominum ijs ſimile eſt, quos ſinit Deus, à diabolo obſideri; qui ſic obſidebatur, pro melancholico haberi facile potuit. Dolo autem humano, atque mendacio illud conſtabat, quod de Antonio Picente Alphonſi Regis tempore ſcripſit Antonius Panormita. ille enim impoſtor quadraginta dies, noctesq; ieiunare crede-batur, & cum angelis uerſari, quamobrem in Italia, Sicilia, & Hiſpania celebris erat de illius ſanctitate & abſtinentia opinio: ſed cognitum tandem eſt, dolo factum illud eſſe. cui ſimile exemplum Romæ uiſum ſub Nicolao Pontifice, ab Aenea Syluio narratum eſt: tale quoque eſt, quod de fę-mina quadam nomine Anna traditum eſt, quæ Auguſtæ Vindelicorum habitabat, & uirgo habebatur, etſi iam ma-ior eſſet quadragenaria. Ea igitur neque edere, neque bi-bere, neque egerere, neque dormire credebatur, ſed pijs meditationibus Chriſti gratia ſuſtineri. Verum deprehenſa eſt demũ meretrix eſſe fallaciſſima: quæ eiuſmodi præſtigijs Cæſari, ac ditiſſimis quibusq; imponeret. Itaque proſcri-pta eſt, & Friburgi Vocontiorum publico iudicio damna-damnata, & aquis tandem ſubmerſa. quod genus impoſtu-ræ ille forſan Anabaptiſta exercuit, qui ante dictus eſt no-uemdecim dies omni cibo, & potu ſe continuiſſe: licet enim minus hoc incredibile uideatur, quam alia quædam, quæ feruntur, ipſum tamen, ob gentis perfidiam, crimine non uacare arbitrarer: etenim conſtat, fuiſſe etiam ex illa homi-

d lib. de promiſſ. & prædict. dimidium temporis. c. 5.

e A.D. 430.

A.D. 1511. R. Põtanus Iacob. ſpiegellius.

hominum colluuie, qui ſe poſſe mortuos ſuſcitare ſimulauerint. quam tamen laudem, dolis detectis, conſecuti non ſunt: itaque in his, quæ propoſita, & enarrata exempla ſunt, diſquiri primum oportuit in re præſenti diligenter, vtrum mendacium ſubeſſet; qua diligentia non adhibita, ſuſpectæ narrationes redduntur: quoniam, vbi fuit adhibita, nonnunquam fraus comperta eſt. deinde vero, ſi mendacium non adſit; & naturæ limites tranſgredi res à peritis viris iudicabitur; diuina ope fiat, an fraude diabolica, ſanctiori iudicio diſtinguendum relinquetur. A.D. 1558. Alanus Copus dialogo 6. c. 29.

Quod de puella dictum eſt, quę in pago Roedt ex morbo eo deuenit, vt annum, & illum quidem aridiſſimum ſine potu vixerit, & duodecim quoque dies abſque cibo, & potu tranſegerit, non adeo, ſicuti cætera, alienum eſt: nam ſine potu viuere hominem poſſe; ſi quis non credat [a] Plinio, Iulium Viatorem equitem Romanum potu diutiſſime caruiſſe; & Raphaeli Volaterrano, cuius ſunt illa verba: viuit etiam Romæ nunc mihi notiſſimus, qui plures in anno impotus omnino tranſigit dies; ſi quis, inquam, hæc dubia eſſe veretur; hoc ſaltem diſcat Galli exemplo nobilis, qui nunc Romæ apud Pontificem Galliæ Regis oratorem agit, quem ſuo arbitratu menſes, & annos ſine omni potu degere in confeſſo eſt; vt nihil dicam de animalibus, quæ natura nunquam bibunt. De inedia vero puellæ eiuſdem dici poteſt, ſæpe accidere, vt ægri minimo, & extra fidem exiguo cibo, atque potu ſuſtineantur: non quod aer illos nutriat; hoc enim fieri non poſſe, ante ſatis oſtenſum eſt; ſed vel ob caloris infirmitatem, vel humoris: tum abundantiam, tum craſſitudinem, vel ob ventriculi ſtuporem, vel omnibus dictis conſpirantibus; quod fieri poteſt, quod ſi etiam longa ægritudo fuerit, accidet, vt cibum vaſa capientia paullatim concidere ſine periculo aſſueſcant: adeo vt aliquot etiam dies in fame, ac ſiti viuere poſſint: quod huic puellæ puto eueniſſe, quæ diu nauſeam paſſa inanitati ferendæ ſtomachum aſſueſecit: quod locum habere in illo quoque po-

[a] lib. 7. c. 18.

A.D. 1585.

teſt melancholico, quem Albertus memorauit, qui ob ventriculi morbum (Nam hanc in melancholicis partem laborare, Methodici opinati ſunt, nec de tertio melancholiæ genere Galenus recuſat) potuit ſolo aquæ hauſtu totum illud tempus (vt mittamus alterum, quod de eodem homine ante diximus) tranſigere. cum vero ex veteribus aliqui, vt ante dictum eſt, teſtati ſint, plures duraſſe vltra vndecimum diem: propterea minus mirandum videtur, quod Volaterranus ſcribit de aduena Romam profecto, qui die octauo cibum petijt. Hippocrates autem, vt dictum eſt, ſeptem dies hominum vitæ adiudicauit: & viri religioſi multi ſuis ieiunijs hoc comprobarunt, quemadmodum varios apud auctores antiquos, atque recentes videre licet: Vnum ego, quod recentiſſimum eſt non prætermittam. Tibure [a] biennio ante quam hæc ſcriberem, foſſor quidam dum in ſubterraneo aquæductu foderet, repentino terræ hiatu, quem copia imbrium effecerat, ruente terra, viuens ſepultus eſt: ſed tantus in eo fuit animi vigor, vt die nocteq; (etſi neque diem, neque noctem dignoſcere poſſet) manibus, pedibus, capite, dorſoq; nitens, circumiacentem terram, qua ſepeliebatur, excauauerit, & veluti cuniculum effoderit: quamobrem, talpæ inſtar gradiens, in aquæductus partem, vltra ruinam, deniq; penetrauerit: cuius fornix aquæductus ob pluuias immoderatas perfractus conciderat, & hiatũ, ruinamq; illam excitauerat; inde vero ſeptimo tandem die, interim cibo nullo, potuq; ſumpto, incolumis (extremis dumtaxat digitis attritis) emerſerit: à quo non eſt illud abſimile, quod narrat S. Paulinus [b] epiſtola ad Macarium, ſenem videlicet quẽdam in naui relictum, quam reliqui omnes ob tempeſtatem deſeruerãt, ſex dies, atque noctes ieiunum exegiſſe: quamquam alia in eadem epiſtola dicuntur, quæ doceant, illi ſeni multa illo tempore Dei beneficentia non vulgari contigiſſe: vt demum concludere poſſimus, inediam intra diem ſeptimum multis innocuam, atque nonnullis etiam ſalutarem eſſe, vltra vero vſq; ad de-

a A. D. 1583.

b A.D. 400.

ad decimum,vel duodecimum diem, rariſſimos ſine periculo ferre:vlterius vero non abſque miraculo, vel diaboli fraude poſſe ſuſtineri. Neq; ſibi fingere aliquis debet, eſſe quaſdam excellentes hominum naturas, qui cæteris magnopere antecellunt, Homeri exemplo, Hippocratis, Alexandri, & ſimilium:nam vt hoc non negatur, ita illud aſſeritur, fuiſſe nihilominus alios, qui, cum principem locum in eiſdem rerum generibus conſequi non potuerint, ad illum tamen proxime acceſſere: non reſtinxit Homerus ſtudia Sophoclis, aut Pindari, aut aliorum poetarum: nec Hippocrates deterruit à ſtudio medicinæ Praxagoram, vel Dioclem, vel Eraſiſtratum, vel alios complures: nec Alexandri felicitas locum abſtulit gloriæ Scipionis, vel Annibalis, vel Cæſaris, vel aliorum, quos multos bellica laude conſtat fuiſſe clariſſimos.quod & in alijs ſtudijs licet videre. At qui ieiunando ad diem quadrageſimum proxime acceſſerint, veluti ad trigeſimum quintum, vel trigeſimum, immo vigeſimum quintum,aut etiam uigeſimum, nulli traduntur, aut hodie ſunt; ut quaſi ex quibuſdam gradibus infimis natura ad ſumma faſtigia aſcenſum paret,& per eoſdem à ſummo deſcendat; quemadmodum in humanis ſtudijs uidemus, quæ certis temporum ſpacijs florere, & uiciſſim langueſcere cernuntur. Sed neque argumentum ab edacitate ſumptum uim aliquam habere exiſtimandum eſt: nam ratio edacitatis, & inediæ diſſimillima eſt: etenim cibus ad uitam eſt maxime neceſſarius, illiq; tantam adiunxit natura iucunditatem, ut niſi ratio modum adhibeat, prompte admodum ruamus in intemperantiam: at per inediam mors accerſitur. Itaq; ſi edaces uiuunt, non ſequitur, ut uiuere etiam poſſint, qui neque comedunt, neque bibunt: ſed contra, ut hi moriantur neceſſarium eſt. Item ſi abſque cibo nemo uiuit, non ſequitur, & edaces uiuere non poſſe: ſed poſſunt, quia contrarias cauſſas, & contraria principia effectus contrarij conſequuntur. Si ſubtilius obijcias; ſi alterum natura poteſt contrariorum, ergo & alterum poteſt; fatebor, poſſe,

at ſeruata contrarietatis ratione, ut cauſſæ contrariæ contrarios effectus producant; uiuunt edaciſſimi ſane: ſed ideo uiuunt, quia cum eo, quod nimium eſt, ineſt etiam illud mediocre, quod ad uitam ſuſtinendam neceſſarium eſt; qui nunquam comedunt, ſi ſint, hos demum mori neceſſe eſt, quia neceſſarium alimentum eſt: illud difficultate carere poteſt: ſunt edaciſſimi, & edacitatis cauſſa miſere uiuunt, ergo feliciter uiuent continentiſſimi, non qui nunquam comedunt, ſed qui ſemper moderate, & temperanter hoc faciunt. Neque negamus eſſe naturale, quod paucis euenit; quoniam monſtra quoque à natura eſſe aliquo modo dici poſſunt: ſumere autem argumentum à brutis, quæ hieme condita, & ſomno dedita cibum, potumve interea nullum accipiunt; & à plantarum quarundam natura, quæ diu uitæ munera exercent nullo extrinſecus alimento accedente; ridiculum uidetur:) quoniam ſimili argumento probari poſſet, hominem uolare, ſunt enim, quæ uolatu animalia feruntur; poſſe diu ſub aquis viuere, ſunt enim quæ ſub aquis perpetuo viuunt; & huiuſmodi, quæ abſona, & à ratione penitus abhorrentia exiſtimantur: vt nihil de ipſis plantis dicamus, quę longe maxime ab humana conſtitutione, naturaq; diſtant. De quibus tamen admonendi ſumus: nihil omnino Scyllæ, & Aloe extrinſecus aduenire, quo nutriantur; ne quis credat, aerem illis alimentum eſſe; ſed habent in ſeipſis, vnde noua germina nutriantur. Scyllæ germen exterioris ſucco tunicæ alitur, cui tunicæ demũ ea de cauſſa proxima ſuccedit, quæ ſuccedentẽ ſimiliter germinationẽ nutriat: cũ interim tunica illa exterior areſiat. Aloes vero frondes externæ nouis germinibus alimoniã præbẽt: ipſę vero exhauſtæ deficiunt, & ſuccedẽtibus locũ relinquũt, à quibus ſuccedẽtia ſimiliter germina nutriãtur. Idemq; cepa facere potuiſſet, quæ pariter repoſita germinat, & tunicis multis veſtitur, vt Scylla; ſed cito corrumpitur: quoniam neque aſpera eſt, vt Scylla, neq; amara vt Aloe. Quod poſtremo caloris imbecillitas natiui

Scylla & Aloe repoſita quo nutriatur.

ad ieiu-

ad ieiunium ferendũ conducat,concedo: nam Hippocratis auctoritate id confirmatur. 1.aph.13.& 14. quod ſimiliter humoris copia ad idem conferat, non nego, cum eiuſdem Hippocratis teſtimoniũ adſit. 7.aph.61. quod pituita idem efficiat, idem eſt auctor libro de victu acutorum morb.2. nam inquit, inediam inſolitam facilius ferunt plerunque, quibus in ſuperioribus pituita continetur, quapropter etiam ſemel die præter morem cibum capere facilius hi pa tientur. Concedamus quoque doctorum hominum auctoritati,ſtuporem ventriculi ad longam famem, & ſitim feren dam prodeſſe. Sed hæc non niſi de breui tempore accipiuntur. Non autem quo dies multos, atque menſes,vt dicta animalia, & plantæ, ſine omni cibo ducere valeant. Alioqui Serpentes, Glyres,Muresq; dicti, Plantæ ſimiliter, & alia, quæ dicta ſunt, hoc habent ſic à natura,vt idem om nibus ſui generis commune ſit. At hominibus non ſolum pauciſſimis accidit, vt diutius ſe continere in fame, ſitiq; ſine periculo poſſint, ſed & illis non ſemper, vt dictis plantis; quæ quocunque tempore ſuſpenſæ aſſeruantur; nec ſtatis tẽporib us, vt dictis animalibus, quę hyeme latent ſepulta ſomno, reliquo vero tempore apparẽt eſcam quæſitura; ſed illorum arbitratu,quando ſcilicet, & quãdiu volunt, inediam tolerant: quod fraudis, ac mẽdacij argumentũ eſt: ijs exceptis,quibus Diuinum numen adſpirat. Scribunt quidem Timonis matrem quotannis in ſpelunca, ferarũ more, ſtato tẽpore, duos mẽſes in omnimoda inedia latere ſolitã: verum,vt teſtis,ita & exẽpli vnius dubia eſt fides, pręſertim Græcorum, totq; peractis iam ſeculis. Sed vereor, ne inſanire quibuſdam videar, dum hæc curioſe nimis perſequor, quæ nullam habere dubitationem vidẽtur. Hactenus igitur dixi, vt oſtenderem, ieiunium vltra diem ſeptimum, vel ad ſummum decimum, vel duodecimum, omnino letale eſſe: nec poſſe ferri abſq; peculiari Dei beneficentia, vel fraude hoſtis humanæ naturæ ſempiterni: quod enim humanis dolis,vel pręſtigijs conſtat, ne dici quidem ieiunium meretur. *Concluſio.*

Quæ

Quæ ad famem, ſitimq́; longo tempore ſuſtinendam iuuant. Cap. VIII.

CVM autem hoc etiam inter hominum commenta nonnulli memorare ſoliti ſint; eſſe videlicet rerum quædam genera, quæ guſtu perexiguo diutiſſime in fame, & ſiti hominem ſuſtinent: hoc loco non iniuria de re hac aliquis quæret. de qua pauca, quæ habeo, paucis exponam: nihil autem de ijs dicam, quos pie credimus, ſumpto Domini ſanctiſſimo corpore, pluribus diebus, nulla alia eſca, potioneq́; ſumpta, famem, atque ſitim ſuſtinuiſſe: ſed ſunt, qui ſcripſerunt, [a] butyrum, hippacem, & glycyrrhizon guſtu exiguo famem, ſitimq́; ſedare. Et in Creta herbam eſſe alij [b] dixerunt, quæ morſu famem diuturnam prohibet, & ἄλιμος Græce vocatur. [c] Theophraſtus dixit, in Scythia circa Mæotin radicem vocari Scythicen, quam ore habentes ſitim non ſentiunt. Eaq́; & hippace Scythas in vndenos dies, & duodenos durare in fame, atque ſiti. [d] Plinius de Scylla inquit, linguæ recens ſubiecta præſtat ne hydropici ſitim ſentiant: traditum [e] eſt etiam, Britannos olim cibum quendam parare ſolitos, qui, fabę magnitudine ſumptus, hominem à fame, & ſiti diu defenderet. Indos etiam occiduos [f] narrant in nouo orbe triduum, & quatriduum, per deſerta loca iter facientes, viuere, pilulam ore habentes perexiguam ex cuiuſdam conchylij puluere, & Tabaci folijs effictam; qua liquata ſubinde aliam, atque inde aliam ſubſtituunt; nullo præterea cibo, potuq́;. Hæc igitur feruntur quæ, multos habentia teſtes, & non magnam admirationem, negari facile non debent. non eſt autem incredibile, aliquem in fame, atque ſiti triduum, aut quatriduum nullo quoque externo auxilio, ducere. famis tamen, ſitiſq́; moleſtiam ſedari illarum vſu rerum, quas dixi, experimentis credendum eſt, & rationem quoque habere videtur

a Plin. lib. 11. c. 54.

b Solinus cap. 17.

c lib. 9. de plantis.

d lib. 20. c. 9.

e Xiphilin. ex Dione in Seuero.

f Nicolaus Monardes in hiſt. ſimpl. medica. ex nouo orbe.

mani-

manifeſtam: etenim hęc retenta ore ſuccum ex internis cor
poris partibus ad os trahunt, qui ſuccus deinde abſorptus
ſubit ſpeciem cibi, & potus, inſtar ruminationis. qua ima-
gine ventriculus quaſi decipitur, & deſinit eſſe moleſtus.
Si quis vero exiſtimat, hac ratione poſſe quemquam decem
dies, vel plures viuere; hoc ille, me auctore, non experie-
tur. neque quod de Scythis dictum eſt, accipi debet, vt à
Plinio acceptum eſt, qui ex Theophraſto credidit, Hippa- Plinij locus notatur
cen plantam eſſe ſicuti Scythicen, & vtramq; remedio eſſe lib. 25. c. 8.
aduerſus famem, & ſitim. ſed Theophraſtus tantum dixit,
Scythicen (vel ea ſit Glycyrrhiza vulgaris, vel alia) ſitim
ſedare, eaque & Hippace Scythas duodenos dies viuere.
Hippacen vero plantam eſſe nec negauit, nec affirmauit.
Conſtat autem ex [a] Hippocrate, caſeum equinum, quo a lib. de
Scythæ circa Mæotim habitantes veſcebantur, Hippacen aere aq. & loc. & lib.
vocatum. vt intelligamus ex Theophraſti narratione, Scy- de morb. 4.
thas comedere Hippacen conſueuiſſe, cumq; potu interim
abſtinerent (incertum, volentes, an inuiti) radice Scythice
retenta ore ſitis moleſtiam euadere ſolitos eſſe. De ſola
enim ſiti Theophraſtus locutus eſt: quo pacto res admira-
tione caret. Eraſiſtratus nobilis medicus aliam contra fa-
mem Scytharum machinam expoſuit, apud quem libro
διαιρέσεων, A. Gellio [b] referente, narratio hæc extabat. b lib. 16. c.
Soliti autem ſunt Scythæ: cum aliquam ob cauſſam cogun 3.
tur cibo abſtinere: latis faſcijs ventrem conſtringere, ve-
luti hac ratione minus à fame perturbentur. *ἐθισμένοι δέ εἰ-
σι καὶ οἱ Σκύθαι, ὅταν διά τινα καιρὸν ἀναγκάζονται ἀσιτεῖν, ζώναις πλα-
τείαις τὴν κοιλίαν διασφίγγειν, ὡς τῆς πείνης αὐτοὺς ἧττον ἐνοχλούσης.*
(affero libens verba eius Græca, quæ in A. Gellio leguntur,
ad leniendum deſiderium tot amiſſorum voluminum ſcri-
ptoris, non minus affinitate Ariſtotelis, quam ob Antiochū
ſeruatum, nobilitati) huius autem rei cauſſam exiſtimabat
hanc eſſe. quando plenus ſtomachus eſt, quia inanitas in eo
nulla eſt, idcirco non eſuriunt. quando vero vehementer
conniuet, inanitatem non habet, *ὅταν*, inquit, *πλήρης ἡ κοιλία*

ἦ. διὰ

ᾖ, διὰ τὸ κένωμα ἐν αὐτῇ μηδὲν εἶναι, διὰ τοῦτο οὐ πεινῶσιν. ὅταν δὲ σφόδρα συμπεπτωκυῖα ᾖ, κένωμα οὐκ ἔχει. Itaq; cum illos, inediam volentes plurimam paſſos, fames primum ſequatur, deinde vero dimittat; hoc idcirco fieri putabat, quoniam ſtomachus ex longa inedia concideret, & conniueret. ſunt enim eiuſdem verba, ἐλογιζόμεθα οὖν παρὰ τὴν ἰσχυρὰν σύμπτωσιν τῆς κοιλίας εἶναι τὴν σφόδρα ἀσιτίαν. καὶ γὰρ τοῖς ἐπιπλέον ἀσιτοῦσι κατὰ προαίρεσιν ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις ἡ πεῖνα παρακολουθεῖ. ὕστερον δὲ οὐκέτι. igitur ſtomachi contractio, faſciarum ope, famis remedium eſt: ſed non illius (mea opinione) quæ multis diebus ferri poſsit: quoniam cibus ita liberat ab inanitate ventriculum, vt intumeſcere ipſum faciat, quemadmodum naturalis alendi ratio poſtulat, quæ in adictione nouæ materiæ conſiſtit: at conſtrictio, quæ dicta eſt, e contrario detumeſcere eundem facit: hoc vero eſt naturali ſtomachi officio contrarium: itaque non poteſt diu ferri ſine periculo. Si verum eſſet, quod de gente Aſtomorum aliqui ſcripſerunt, ſolo radicum, florum, fructuumve odore uiuentium; non tamen eſſet magis imitandum, quam ſint cicadæ [a] imitandæ, & Chamęleontes, quibus nullum extrinſecus alimentum accedere creditur. illud magis probandum, quod ferunt, triduum uixiſſe ſolo panis odore [b] Democritum, ſiue mellis, vt alij dixerunt: eſt enim medicorum experimẽtis manifeſtum, ſpiritus languentes odoribus modico tempore recreari. ſed de his hactenus.

a Ariſtot. lib.4. de par tib. animal. Plin. lib. 8. c.53.

b Diogenes Laert. in Democrito. Athenæus lib.2.

Admonitio. Cap. IX.

Longior inedia inutilis.

HIS autem ſic diſputatis de tempore, quod longiſſimum ſine cibo, & potu poteſt homo traducere: ſcire licet, hoc non eſſe, quod ab eo ſpectandum eſt, qui bonę valetudini dare operam velit: nam longiorem inediam virium infirmitas ſequitur morbis obnoxia, macies, & aliquando mors. Nec eſt ea continentia, de qua initio verba faciebam, quæ

medio-

mediocritas quædam eſt, vel in quadam mediocritate conſiſtit, ex qua temperantiæ virtus naſci poteſt: ſed hæc tam longa continentia ex habitu quodam eſt, qui temperantiam magnopere antecellit, & heroicum, vel diuinum potius quiddam in ſe continet. quod ſi heroica in aliquo virtus exſtitit, illa profecto in his fuiſſe reperietur, qui longiſſima hæc, de quibus dixi, ieiunia ferre potuerunt. etenim humanas hi voluptates, & delitias deſpectui habentes, & ſublimibus ac diuinis intenti rebus, aliquid humanitate præſtantius ſibi ineſſe præſeferebant. de his igitur ſatis.

Salubrius eſse ſæpe, quam ſemel die comedere. Cap. X.

Conſiderandum iam eſt, qui modus, quæve ratio in aſſumendo cibo, atque potu, iuxta communem hominum morem, valetudinis cauſſa, adhibenda ſit. Cum igitur ſit neceſſarium alimentum, vt ante dixi, ſitq; etiam labor plerisq; neceſſarius, propterea frequens plerisq; refectio pariter neceſſaria eſt: nam ſi labor, & [a] fames conueniant, hominem facile perdent: quia vero maximam vim eſſe in conſuetudine certum eſt; cum à teneris aſſueuerimus crebris refectibus, ideo, qui quoq; laboribus non exhauriuntur, epulis egent frequentibus, niſi paullatim contraria ratione aſſueſcant: propterea non multorum ſolum dierum, ſed vnius etiam inedia plerisq; poteſt obeſſe. Hinc, veluti ex cauſſa neceſſaria, orta eſt vulgaris conſuetudo cibum eodem die ſæpe capiendi. quæ res, ſi modus adhibeatur, vtilior eſt, quam ſemel die tantum refici. Sumendum eſt enim, quod amat natura vbertatem, & luxu gaudet. cælo clementi, & temperate humido rerum omnium fit prouentus vberrimus, & lætiſſimus: in ariditatē vero ſqualor ſummus, & inopia: præſtat igitur abundare, vt etiam propenſi ad copiam na-

[a] Hippo. 2. aph. 16.

turaliter ſumus,vt initio quoque dicebam. Itaque neceſſe eſt, vel multum, & raro, vel parum, & ſæpe nutriri: nam ſi multum & ſæpe nutriaris, te copia obruet; ſi parum, & raro, teipſum exhauries. Si vero multum cibi raro acceperis, ſolet hoc oneri eſſe, & modo torporem, & ſomnolentiam, modo vigilias, & anxietatem inducere, & ad res gerendas ineptum hominem reddere: atque cum egeat is, qui cibo onuſtus eſt, longa quiete; donec ſcilicet magna oneris pars cõcoctione ablata ſit; ſi ſibi vim inferre cogatur, ita vt cibo adhuc diſtentus labores ſubire debeat; quod plurimis neceſſario euenit; morbos paratos inueniet. Ad hęc, cum cibus multus eſt, & longo eget ad concoquendum, & diſtribuendum tempore, diu intra corpus detentus, vti carnes appenſæ non conditæ ſale, marceſcit, deteriusq; putreſcit, quam proba concoctio requirat. Itaq; demum vel malum habitum inducet, vel inſanabile aliud morbi genus excitabit. Contra vero ſi modice, & ſæpe cibum capies, idem robur virium perpetuo quodam tenore ſeruabis; ſuauius dormies, facilius vigiliam, cum opus fuerit, patieris, conſuetos labores facillime feres, & inſuetos tutius ſubibis, & pericula longius aberunt, bonusq; corporis habitus, quantum natura feret, nunquam non aderit: cuius rei fidem ab experimentis ſumere promptiſſimum eſt.

Antiqui ſæpe die eodem comedebant.
Cap. X I.

NEque obijciat mihi quiſquam antiquorum conſuetudinem, qui, ſemel die tantum cibum capere ſoliti eſſe dicuntur: nam ſi hoc vere dicitur, neceſſe eſt, vel omnes, vel pleroſq;, vel paucos illam ſemel die comedendi conſuetudinem ſeruaſſe. Si omnes, vel pleri que feciſſent, vera eſſet obiectio. Si pauci, non eſſet efficax argumentum ad oſten-

dendum,

dendum, vtilius eſſe ſemel die, quam ſæpe comedere. quod verò plerique, aut omnes eam conſuetudinem ſeruauerint, nullius vnquam gentis fuiſſe traditum eſt, niſi Perſarum vetuſtiſſimo ſeculo ex Cyri legibus, ſi credimus a Xenophonti, qui ſcribit, fuiſſe quondam legitimum, vt ſemel die cibum Perſæ caperent πρόσθεν μὲν ἦν αὐτοῖς μονοσιτεῖν νόμιμον, Perſæ.
quo diem integrum haberent ad munerum fuctiones, & ad labores, ὅπως ὅλῃ τῇ ἡμέρᾳ χρῷντο πρὸς τὰς πράξεις, καὶ εἰς τὸ διαπονεῖσθαι: poſtea vero ſeruatum quidem eſſe, ut ſemel die comederent, ſed ea ratione, ut mane inciperent, & tum demum deſinerent, cum tardiſſime, cubitum eundum eſſet. li. 8. de Cyri inſtitutione.
νῦν γε μὴν, inquit, τὸ μὲν μονοσιτεῖν ἔτι διαμένει, ἀρχόμενοι δὲ τοῦ σίτου ἡνίκα περ οἱ πρῳϊαίτατα ἀριστῶντες, μέχρι τούτου ἐσθίοντες καὶ πίνοντες διάγουσιν ἐς γέ περ οἱ ὀψιαίτατα κοιμώμενοι. quo intelligere eſt, vel fictum illud eſſe, ac commentum ad Cyri laudes cumulandas; aut, ſi vere aliquando ea lex condita eſt; vt cibum ſemel die tantum capi liceret; quod naturæ maxime repugnans eſſet, ſeruari non potuiſſe. Iudæos vero prandere, Iudæi.
& cænare ſolitos conſtat: nam qui ieiunabant, veſperi [a] tantum comedebant (niſi quis nocte quoque ieiunaſſet) quod argumento eſt, illos, qui non ieiunabant, ante ueſperum comedere conſueuiſſe. Et quia nonnulli ita ieiunabant, ut neque [b] die, neque nocte comedere dicerentur, hoc docemur illos tum die, tum veſperi, aut nocte cibum ſumere ſolitos fuiſſe. Sed & in ipſis ſacris libris legitur, prandium à cæna fuiſſe diſtinctum, & intelligitur, prandium fuiſſe cibum, qui mane, cænam vero, qui veſperi ſumebatur: nam Tobiæ [c] filius dicitur prandium reliquiſſe, mortuum ut ſepeliret: quem cum domi ſuæ occuluiſſet, ieiunus exſpectauit ſolis occaſum, ac tum ſepulturę defunctum tradidit, deindeq; lugens, ac tremens comedit. qua narratione docemur, prandium diu ante ſolis occaſum ſumi ſolitum. Contra vero, cum dicitur [d] Darius, poſt cænam, quam dederat magnam, iuiſſe dormitum; docemur cænam ueſpertinum fuiſſe conuiuium. Et quamuis Darius Iudæus non

a Iudicum c. 20. Reg. 2. c. 1.
b Heſter cap. 4.
c Tobiæ cap. 2.
d 3. Eſdræ cap. 3.

eſſet, ſcriptor tamen Iudæus erat, & uериſimile eſt, ut ſuæ mos gentis erat, locutum eſſe, cum id ſine admonitione dixerit. Sed Ioſephus Iudæus e auctor, Eſſenos (Philoſophorum genus Iudæorum) prandere circa meridiem, aut paullo ante, cænare uero ſolitos ueſperi, perſpicue tradidit. Cumq; illos continentiæ, & moderationis laude exornet, non eſt, quod aliquis putet, bis die comedere uel paucorum, uel incontinentium fuiſſe: ſed illam fuiſſe Iudæorum vulgatam conſuetudinem exiſtimare par eſt, in qua Eſſeni cum laude uerſabantur. Verum dubium eſſe non poteſt, quin ea fuerit Iudæorum conſuetudo, quando illa fuerunt verba Domini: Cum a facis prandium, aut cænam &c. cuius & illa traduntur. b Venite, & prandete. Eratq; matutinum tempus: nam ibi dicitur: Mane autem facto ſtetit Ieſus &c. Scriptum eſt quoque: Et c cena facta, cum diabolus &c. Erat autem nox, ut ibidem ſcriptum eſt. Sed de Iudæis hæc ſatis.

e lib.2.captiuit.

a Luc.c.14.

b Ioan.20.

c Ioan.13.

De Græcis. Cap. XII.

DE Græcis vero, & Romanis, etſi multa dicta ſunt à viris doctiſſimis, ſpero tamen operam meam, in ijs explicandis, quæ à me ſunt obſeruata, non inanem prorſus iudicatum iri: ac primum, ne quis imperitior decipiatur, ſcire oportet, quod ab d Athenæo dicitur, moris fuiſſe apud ueteres μονοφαγεῖν, non eſſe interpretandum, ſemel die comedere, ut μονοσιτεῖν, nam μονοσιτεῖν, quod eſt ſemel comedere, nulli uitio uertebatur, criminis loco à nullo habebatur: at μονοφαγεῖν, quod eſt, ſolum & ſeorſum ab alijs comedere, reprehendi poterat, ueluti uoracitatis, uel ſuperbiæ argumentum. Et qui auctores hoc uocabulo uſi ſunt, quos citat Athenæus, in malam partem idipſum accepiſſe uidentur: legebatur enim apud Antiphanem, μονοφαγεῖς ἤδη τι καὶ βλάπτεις ἐμέ: Solus comedis, & me offendis. & apud Ami-

d lib.1.dipnos. μονοφαγεῖν

Amipſiā, ἔῤῥες κόρακας μονοφάγε, ἐπεὶ χόρτος. deinde, quod ab eodē dicitur; moris fuiſſe apud veteres; non eſt hoc neceſſario accipiendū de communi more populorum: nam poteſt etiam accipi de priuato: plurimi enim cum ſocijs, amicis, & familiaribus comediſſe reperiuntur: pauci tamen nonnulli reperti ſunt, qui ſoli comedere conſueuerunt: quorum cauſſa dici potuit, fuiſſe hanc apud veteres conſuetudinem: nam translatitium eſt, quod eodem ſeculo, & loco variæ apud varios conſuetudines exiſtant. Et hoc modo etiam μονοσιτεῖν, ideſt, ſemel die comedere, dici poteſt in vſu fuiſſe; non quia hic eſſet apud omnes vſus, ſed quod, vt apud alios in vſu erat ſæpe, ita apud nonnullos in vſu erat, ſemel die cibum capere: quod etſi de Græcis nunc priuatim dicitur, poteſt tamen de Romanis, & omnibus affirmari. Alioqui non dubito Græcos pleroſq; ſæpius comedere eodem die conſueuiſſe, vt hodie quoque fieri ſolet. quamobrem factum eſt, vt vocabula varia apud illos exſtiterint, quæ diuerſum eiuſdem diei definitum tempus ad cibum ſumendum indicarent: nam iam inde ab Homeri temporibus ἄριστον, δεῖπνον, & δόρπον tempore diſtincta ab Homeri interprete, & alijs Græcis, & vetuſtis auctoribus notatum eſt; vt [a] Athenæo, & [b] Plutarcho. quorum opiniones verbis eorundem tranſcriptis huc afferre, mei inſtituti non eſt. Afferam ego pauca quædam, magna ex parte ab illis prætermiſſa, qui de re hac ampliſſimos, & vberrimos commentarios ediderunt. Homerus enim non reperitur feciſſe mentionem temporis ad comedendum ſtatuti, niſi matutini, & veſpertini. qui ſecus ſentiunt, locos afferre debebunt, quibus hoc perſuadeant. Verum quidem eſt, tribus illū vſum eſſe nominibus, ἄριστον, δεῖπνον, & δόρπον, &, quantum potui animaduertere, vere [c] Athenæus dixit, Homerū bis vſum voce ἄριστον; cumq; notauerit, ſemel legi in Odyſſea, illo verſu ὀδυσσεὺς, καὶ δῖος ὑφορβὸς ἐντύνοντο ἄριστον; & ſemel in Iliade, illo ſcilicet, ἐσσυμένως τε πένοντο, καὶ ἐντύναντο ἄριστον, lector admonendus eſt, priorem verſiculum ex ſextodecimo eſſe Odyſſee,

a libro I dipnos.
b libro 8. Symp. c.6.

Homerus.

c libro I. dipnos.

Odyſſeę, poſteriorem autem ex Iliadis vltimo: ſed vtrobiq; matutinum tempus edendi ſignificare: nam in Iliade fingit Poeta, exorta aurora Deorum concilium congregatum eſſe, & in eo deliberatum, vt Thetis filium Achillem hortaretur, ad Hectoris cadauer liberandum: itaque illam, Olympo relicto deſcendiſſe in Achillis tentorium, ubi ſodales Achillis repperit parantes prandium, *κὴ ἐντυνόντο ἄριστον*, matutino ſcilicet tempore, nam diei eiuſdem veſpere Priamus hoſpitio excipitur ab Achille, & inuitatur ad cænam, dicente, *μνησόμεθα δόρπου*, & a cæna itur dormitum: quibus aperte oſtenditur, *ἄριστον* fuiſſe matutinum cibum, & *δόρπον*, veſpertinum: in Odyſſea vero ſcriptum eſt; Vlyſſem & ſubulcum aurora exoriente prandium paraſſe *ἐντυνόντο ἄριστον ἅμ' ἠοῖ.* Sed in his vnum notaui, quamobrem minus illis poſſum aſſentiri, qui Homero exiſtimant, *ἄριστον* idem fuiſſe, quod poſterioribus ſeculis *ἀκράτισμα* dictum eſt: nam volunt *ἀκράτισμα* eſſe modicum cibum mane ſumptum, vt panis fruſtum mero imbutum; vnde quoque nomen effictum volunt, vt ſit *ἀκράτισμα ἀπὸ τοῦ ἀκράτου*, ideſt a mero; ijs, inquam, non aſſentior, quia in Iliade, vbi *ἄριστον* poſitum eſt, ſcriptum video, mactatam ouem, non aliter, quam vbi eodem libro paratur cæna, ad quam inuitauerat Achilles Priamum. Quod vero attinet ad *δεῖπνον* & *δόρπον*, etſi *τὸ δεῖπνον* lib. decimo Iliad. vſurpatũ eſt de cibo nocte ſumpto, ſcilicet ab Vlyſſe, & Diomede, poſtquam per noctem, Rhæſi equis ablatis, in ſua caſtra reuerſi ſunt (eſt penultimus libri verſus *δεῖπνον ἐφιζανέτην*) tamen alibi ſemper de cibo matutino dictum reperitur, ſic odyſſ. Ξ'; vbi, Vlyſſem apud ſubulcum ediſſe, narratur; inquit, *αὐτὰρ ἐπεὶ δείπνησε*: fuiſſe autem cibationem matutinam, eo docemur, quod idem poſtea Vlyſſes, cum ſocijs epulatus dicitur, & poſt epulas iuiſſe cubitum, *οἱ δὲ ἐπὶ κοίτην σίτου, καὶ κρειῶν κεκορημένοι, ἐσσείοντο, νὺξ δ' ἄρ' ἐπῆλθε*. ſic Odyſſ. O'. aurora exorta, de Telemacho & ſocijs, inquit; *δεῖπνον δ' ἐντυνόντο*, & ante dixerat, *ἅμα δ' ἠοῖ φαινομένηφι δειπνήσας*. vocauit etiam *δεῖπνον* conuiuiũ; quod per totum diem, vſque in veſpe-

veſperum aliquando productum eſt, vt Odyſſ. Τ'. αὐτόλυκος δ' υἱοῖσιν ἐκέκλετο κυδαλίμοισι δεῖπνον ἐφοπλίσσαι, & paullo poſt ὣς τότε μὲν πρόπαν ἦμαρ ἐς ἠέλιον καταδύντα δαίνυντο. diem totũ conuiuantes traduxerunt: donec ſol ociderer; quod dici potuit, uel quia mane inceperint, uel ante occaſum ſolis, horarum ſpacio plurium, & quod reliquum diei ſupererat, accumbentes tranſegerint; ſed quia δεῖπνον alibi matutinas epulas ſignificat, hic quoque prandium interpretari poſſumus uſque in cænæ tempus productum, & illa πρόπαν ἦμαρ uidentur aptius dici de maiori diei parte, uidelicet a prandij tempore uſque in ueſperum, quam de ſolo ueſpertino tempore; etſi ſumamus, illos duabus aut tribus horis ante ſolis occaſum accubuiſſe; quamobrem ἄριστον & δεῖπνον Homero ſynonyma fuiſſe dixerim: ac ſi quis locus eſt, ubi dictũ ab Homero ſit aliquid ei ſimile, quod poſteriores ἀκράτισμα appellarunt, is eſt Θ'. Iliadis: vbi Græci cum Troianis prælium inituri, cibum in tentorijs celeriter ſumpſiſſe dicuntur, & deinde arma induiſſe: quo tamen loco non ἄριστον legitur, ſed δεῖπνον, οἱ δ' ἄρα δεῖπνον ἕλοντο, quo ex loco etiam Athenæus ſumpſit ἄριστον & δεῖπνον aliquãdo ſynonyma fuiſſe πότε δὲ, inquit Athenæus, καὶ συνωνυμεῖ τὸ ἄριστον τῷ δείπνῳ. etſi quædam exemplaria habent μήποτε. ſed negantem particulam μὴ eſſe delendam, verſus, ex Homero quem citat, aperte docet: Homerus enim de cibo matutino loquitur, & δεῖπνον vocat, quem alibi ἄριστον dixit: ipſa vero narrationis ſeries oſtendit, matutinum fuiſſe cibum; nam poſtea initum prælium eſt, quod nox diremit, quare deinceps Hector hortatur ad cænam milites, inquiens, πειθώμεθα νυκτὶ μελαίνῃ, δόρπα τ' ἐφοπλισόμεσθα. vt tam ἄριστον, quã δεῖπνον Homero idẽ fuerit, quod nobis eſt prandium, cibus videlicet, qui ante meridiem ſumi ſolet hora ſæpius eadem: quam tamẽ, ob aliquod commodum, mutare vt nunc licet, ſic & olim licuiſſe, exiſtimo: itaque Vlyſſes Odyſſeæ decimoſexto, magnam contra procos prouinciam aggreſſurus, quo loco dabatur (ſcilicet apud Eumæum ſubulcum) ſummo mane pranſus dicitur, vt

ante

Didymus notatur.

ante notaui. Noui equidem, Didymum ad ſecundum librũ Odyſſeæ exiſtimaſſe, *ἄριστον* de cibo dictum eſſe, ſummo mane, tenebris adhuc manentibus (*ἔτι σκοτίας οὔσης*) aſſumpto; ſed liceat nobis, rem ipſam ſequi, non auctorem: neque enim ille potuit ex Odyſſææ Π΄. hoc affirmare, vbi ſcriptum eſt, *ἐντύνοντο ἄριστον*, parabant prandium: nam etſi ſummo id mane factum intelligere eſt; quia ſimul cum aurora factum, *ἅμ' ἠοῖ*, Homerus cecinit; tamen non eſt idem parare, atque aſſumere: illi vero, Vlyſſes, ſcilicet, Eumæus, & Telemachus, quod parabatur exortu auroræ prandium, non eodem, quo parabatur, momento aſſumpſerunt, ſed aliquanto poſt: nam ab Vlyſſe, & Eumæo parabatur, interim vero Telemachus; qui tunc primo ex itinere domum reuerſus erat; ad illos acceſſit, & ab Eumæo ſalutatus, & verbis amantibus exceptus eſt prius, quam accumberent: quamobrem neceſſarium eſt exiſtimare, orto iam ſole accubuiſſe, non autem tenebris adhuc manentibus, vt ait Didymus. Præterea Odyſſeæ O΄. illa verba *ἅμα δ' ἠοῖ φαινομένηφι δειπνήσας*, id eſt, Auroræ exortu pranſus, docent *ἄριστον* & *δεῖπνον* non diſtingui tempore: quando de cibo mane ſumpto vſurpat vocabulum *δειπνήσας*, de quo alias vſurpauit *ἄριστον*. Sed & Iliadis Ω΄. Achillis ſodales dicti ſunt, paraſſe prandium, *ἐντύνοντο ἄριστον*, non in tenebris, ſed poſt Auroram exortam, vel Solem: etenim dicit, poſtquam illa exorta eſt, tunc Deos inter ſe de Hectoris cadauere reſtituendo locutos, & Thetidi negotium cõmiſſum, quæ ad Achillem profecta ſodales repperit prandium inſtruentes: quamobrem veriſimile eſt, illos non, niſi ſole emerſo, veſci potuiſſe: hæc docent *ἄριστον* & *δεῖπνον* ab Homero promiſcue pro cibo matutino accepta. At *δόρπον* eidem fuere epulæ veſpertinæ: quamuis enim Iliadis vndecimo; eo loco *ἦμος δὲ δρυτόμος ἀνὴρ ὡπλίσσατο δόρπον* (vbi tamen *δεῖπνον* Plutarchus legit, quo modo res dubitatione careret; ſed recepta vulgata ſcriptura non eſt facile repudianda) quamuis, inquam, hic videatur de cibo dictũ matutino; neque enim congruit narrationi, ſi de veſpertino di-

no dictum putemus; cum ea narret, quæ Græci aggrediebantur die eluceſcente; nam inquit, ὄφρα μὲν ἠὼς ἦν, καὶ ἀέξετο ἱερὸν ἦμαρ; ſimiliter Odyſſeæ nono, vbi dicit Polyphemum aurora exorta, ante quam ex antro prodiret, ex Vlyſſis ſocijs duos deuoraſſe, etſi inquit, ὡπλίσατο δόρπον, δειπνήσας (vbi notandum eſt de eodem tempore, & loco eodem verba facientem, poetam coniũxiſſe δόρπον & δειπνεῖν) quæ pariter docent eo loco δόρπον cibum fuiſſe matutinum; ſæpius tamen alibi hac vſus eſt appellatione in epulis veſpertinis, vt loco ante dicto Iliadis Θ. vbi ſcriptum eſt, πειθώμεθα νυκτὶ μελαίνῃ, δόρπα τ' ἐφοπλισόμεσθα. item Iliad. I'. vbi eadem prorſus leguntur, & Ω'. initio poſt certamina ſuperiore libro deſcripta, inquit, τοὶ μὲν δόρποιο μέδοντο, ὕπνου τε γλυκεροῦ cenam curarunt & ſomnum. & vbi Achilles inquit, μνησόμεθα δόρπου, quo peracto, ſomni cura ſimiliter exorta eſt, & inquit poeta, θεοί τε, καὶ ἀνέρες ἱπποκορυσταὶ εὗδον παννύχιοι μαλακῷ δεδμημένοι ὕπνῳ, poſtea demum aurora exorta Priamus cum Hectoris cadauere Troiam reuertitur: vt non ſit dubium, hoc loco de veſpertinis epulis δόρπον accipi oportere. eſt etiam clariſſimus locus in Odyſſeæ Δ'. δόρπον τ' ὁπλισόμεσθα, ἔπιτ' ἤλυθεν ἀμβροσίη νύξ. item Odyſſ. Ξ'. poſt illa, quæ ex eodem libro dicta ſunt prius, matutinas epulas ſignificantia, ἔντυον ἄριστον; fit rurſus cibi mentio, ſed veſpertini, his verbis, νῦν δ' ὥρη δόρποιο τε, τάχιστα μοὶ ἔνδον ἑταῖροι εἶεν, ἵνα ἐν κλισίῃ λαρὸν τετυκοίμεθα δόρπον. item Odyſſ. O'. vbi inquit, δορπείτην, παρὰ δὲ σφὶν ἐδόρπεον ἀνέρες ἄλλοι, quæ de conuiuio veſpertino dicta eſſe, docemur, quoniam poſt colloquium ſomno ſe tradiderunt, quem tamen breuem cepere: nam ſtatim exorta dicitur aurora, καδδραθέτην δ' οὐ πολλὸν ἐπὶ χρόνον, ἀλλὰ μίνυνθα, αἶψα γὰρ ἠὼς ἦλθεν ἐΰθρονος. Sed hæc ſatis. Quibus mihi quoque perſuaſum eſt, apud eundem binæ tantum eodem die refectionis memoriam exſtare, non autem trinæ; licet tribus ſit vſus nominibus, quoniam δεῖπνον, & ἄριστον pro eodem ſemper vſurpauit, quia vero Odyſſeæ. P'. illa

Διελιή-σας. leguntur, *σὺ δ' ἔρχεο δειελιήσας*, vtrum his verbis aliud edendi tempus a duobus iam explicatis diuerſum ſignificauerit, ex auctoribus incertum eſt, nam Didymus teſtatur, aliquos crediſſe, veſpertinas epulas hoc vocabulo *δειελιήσας* ſignificatas, ac ſi dictum eſſet, cum cænaueris; ipſe vero, conuerſationem potius vſque in veſperum traductam, interpretatus eſt, vt videtur, nam inquit, *πρὸς τὴν δειλινὴν ὥραν παραγινόμενος, τοῦτ' ἐστι τὴν μεσημβρίαν, ἢ τὴν ἑσπερινὴν διατρίψας*, quod diceres, cum vſque ad horam dilinen. manſeris, hoc eſt, meridiem, aut veſperum moratus; ſcilicet Didymus incertum ſe demonſtrat, de meridie, an veſpere ſit Homerus intelligendus.

Athenæus notatur. Athenæus libro primo *δειελιήσας* interpretatur, ſumi ſolitum cibum intermedio tempore inter meridiem; cum ſumitur eius ſeculo vocatum *ἄριστον*; & veſperum, cum ſumitur *δεῖπνον*: *ὅ ἐστι μεταξὺ τοῦ ὑφ' ἡμῶν λεγομένου ἀρίστου καὶ δείπνου*. Sed in hoc illum deceptum eſſe illud docet, quod *δειελιήσας* dicitur a Telemacho ad Eumæũ, poſtquàm Proci & Telemachus comederunt, cum eſſet tẽpus, quo *δεῖπνον* ſumebatur; dictum eſt enim *δειπνηστὸς ἴαν*, & *ὥρη δεῖπνον ἕλεσθαι*, & *εὖθ' ὅδε δειπνήκει*, & *ἐδείπνεε δῖος Ὀδυσσεύς*; itaque *τὸ δειελιήσας* non potuit tempus illud ſignificare ante cænam, quod Athenæus dixit. idem tamen, libro quinto, Didymi, quam dixi, interpretationem videtur ſecutus. quæ probabilis eſt: nam huius radix vocabuli *δειελιήσας*, quantum in ſe eſt, nihil ſignificat, quod ad cibum pertineat: non eſt enim vt *ἄριστον* & *δεῖπνον* prandium (Homero ſcilicet, apud quem duo hæc idem ſignificant) & inde *ἀριστάω* & *δειπνέω* prandeo, *δόρπον* cæna & inde *δορπέω* cæno, ita *δεῖλος* item cæna, & inde *δειλιάω* cæno: ſed *δεῖλος* eſt ſtella ipſa vocata heſperos, vt eſt apud Homerum Iliad. Φ'. vbi legitur *εἰσόκεν ἔλθῃ δεῖλος ὀψὲ δύων, σκιάσῃ δὲ ἐρίβωλον ἄρουραν*. ideſt donec veniat heſperos ſero occidens. quamquam interpres ait, apud Atticos voce illa *δεῖλος* veſpertinam ſolis conſtitutionem ſignificari, *ἡ ὀψινὴ*, inquit, *κατάστασις τοῦ ἡλίου*; ſed vtrumuis eſto, *δεῖλος* quantum in ſe eſt, non ſignificat

cibum,

cibum, ſed ipſum veſperum, aut ſtellam, quæ ſolet poſt ſolem occidere; & idcirco dicitur ὀψὲ δύων, ideſt ſero occidens. eodemq; pertinet δείελον neutro genere, quo Homerus eodem loco vſus eſt, Odyſſ. Ρ'. ἐπήλυθε δείελον ἦμαρ id eſt aduenerat diei tempus extremum, ipſe, inquam, veſper inquit Didymus, τὸ τῆς δειλινῆς ὥρας, ſed dubium non eſt, δείλην ſignificare crepuſculum præſertim veſpertinum: nam etſi addita voce ἑώα vel πρωΐα ſignificat apud Atticos auroram, vel matutinum crepuſculũ, tamen ſine vllius adiectione vocis veſperũ denotat; ſic a Ariſtoteles Ζέφυρος πρὸς τὴν δείλην πνεῖ, & δείλης πνεῖ, Zephyrus ad veſperum ſpirat, & veſpere ſpirat, itaque δειελιήσας non ad cibum ſed ad tempus ipſum veſpertinũ ſpectat. quamobrẽ poſſumus ex Homeri auctoritate affirmare, Iliacis temporibus Græcos bis die ſaltem cibo refici conſueuiſſe, cibumq; matutinũ tum ἄριστον, tum δεῖπνον, veſpertinum autem δόρπον vocatum. fuiſſe quoque qui ſæpius comederent, non negauerim; idque confirmat ſententiam, quam probo; ſed apud Homerum non reperitur: Athenæus b inquit, οὐδεὶς δείξει παρὰ τῷ ποιητῇ τρὶς τινὰ λαμβάνοντα τροφάς, nemo demonſtrabit, apud poetam ter aliquem cibum capere. certe de Eumæo dici non poteſt; licet cibum ſumpſiſſe poſt dicatur, quam Telemachus ad illum dixerat, ἔρχεο δειελιήσας; nam ante veſperum comediſſe eo die, ex Homero affirmare non valemus, qui de eo ita loquutus eſt, vt facile credas, ieiunum expectaſſe veſperum. nec etiam ex Odyſſeæ Δ' oſtendi poteſt, ter aliquos vno die comediſſe, licet ipſe Athenæus libro primo notauerit, in conuiuio Menelai poetam prandij primũ feciſſe mentionem, deinde poſt lotionem prandentes iterum conuiuas induxiſſe, & cœnæ poſtea meminiſſe; quaſi ter eo die cibum illi conuiuæ ſumpſerint: quod verum nõ eſt. & locum illum oſcitanter Athenæus c legiſſe videtur, cum dicat Menelai conuiuium peculiare ob id exſtitiſſe, ἴδιον συμπόσιον inquit, quod bis pranſi conuiuæ dicantur, etenim bis ijdem pranſi non dicuntur: ſed primum nuptia-

a Sect. 26. probl. 33. & 35.

b lib. 5. dipnos.

c Athenæus notatur.

le Menelai cum ſuis conuiuium narratur: quo nondũ peracto Telemachus & Piſiſtratus filius Neſtoris ſuper veniſſe dicuntur, qui humaniter excepti, & inuitati, poſt ſolitam lotionem ipſi quoque accubuiſſe & pranſi eſſe deinde narrantur. atque ob id ſecundo prandij eo loco mentio facta eſt: non autem quod, qui ſemel pranſi erant, loti deinde, & rurſus pranſi dicti ſint, vt Athenæus exiſtimauit. Poſt Homeri autem tempora aliam ſecuti ſunt Græci rationẽ:

Hippocrates. nam Hippocrates libro de victu acutorum *ἄριστον*, & *δεῖπνον* nunquam confundit, vbi alioqui docuit, alios ſemel, alios bis, alios ſæpius vno die non ſolum comedere, ſed etiã ſaturari conſueuiſſe, *ἔτι δ' αὖ μᾶλλον πονήσειεν ὁ τοιοῦτος, εἰ τρὶς σιτέοιτο τῆς ἡμέρης ἐς κόρον. ἔτι δὲ μᾶλλον, τί πλεονάκις, καί τοιγε πολλοί εἰσιν, οἳ εὐφόρως φέρουσιν, τρὶς σιτεόμενοι τῆς ἡμέρης ἐς πλῆθος, οἳ αὖ οὕτως ἐθιστῶσιν*, ideſt, inſuper autem magis laborabit is, ſi ter die ad ſatietatem vſque comederit. ſed adhuc magis ſi ſæpius; ſunt enim multi, qui facile ferunt, licet ter die cibo expleantur, qui ſcilicet ita aſſueuerint. nec dubium eſt; cum vtatur duplici vocabulo, *ἄριστον* & *δεῖπνον*; quin *ἄριστον* matutinum, ſeu meridianum cibum, *δεῖπνον* vero veſpertinum, illud prandium, hoc cænam ſignificet. *οἱ μὲν πλεῖστοι τῶν ἀνηριστηκότων οὐ δύνανται κατεσθίειν τὸ δεῖπνον*. plurimi, qui impranſi fuerint, cœnam edere non poſſunt: his perſpicue intelligitur *τὸ ἄριστον* præire, vt matutini temporis, *τὸ δεῖπνον* uero ſequi, vt veſpertini: ſic paulo poſt, *εἰ παρὰ τὸ ἔθος μονοσιτήσας ὅλην ἡμέρην κενεαγγήσας, δειπνήσειεν ὁκόσον εἴθιστο, εἰκὸς αὐτόν, εἰ τότε ἀνάριστος ἐὼν ἐπόνεε, καὶ ἐῤῥώστει, δειπνήσας δὲ τότε βαρὺς ἦν, πουλὺ μᾶλλον βαρύνεσθαι*, quod eſt, ſi præter morem cibo ſemel die ſumpto, diem integrum vaſis inanibus relictis, quantum ſolebat cænauerit, veriſimile eſt, illum, ſi tum impranſus doluit, & ægrotauit, aſſumpta autẽ cæna tum grauis effectus eſt, multo magis grauari: hæc ait: quæ pariter docent, prandium præcedere, ſcilicet *τὸ ἄριστον*, cænam autem *τὸ δεῖπνον* prandio ſuccedere: nam ſignificant *τὸ δειπνεῖν*, cænare, de illo dici, a quo ieiuniũ veſpere frangitur

gitur. Sed aliquis obijciet, τὸ δεῖπνον Hippocrati non fuiſſe cænam & epulas veſpertinas, ſed prandiū: etenim mentionem ſæpe fecit ambulationum poſt τὸ δεῖπνον, quod cænam non deberet ſignificare, quoniam veriſimile non eſt, cænam fuiſſe, quam ſequebatur ambulatio; cænam enim ſequi cubitus ſolet, & ſomni cura: ſic Homerus (vt ante notatum eſt) δόρποιο, inquit, μέδοντο ὕπνουτε γλυκεροῦ. ambulatio vero ſequitur prandium manifeſte, etſi præcedit etiam: quamobrem apud Ariſtotelem [a] libro ſecundo poſteriorum in exemplo ambulationis poſt cibum, vbi Græce eſt τὸ δεῖπνον, interpretati ſunt aliqui prandium; Verum hic debet animaduertere, locis Hippocratis antedictis τὸ δεῖπνον pro cæna, & veſpertinis epulis acceptū; quod euidentiſsime ex illis verbis accipitur, μονοσιτήσας, ὅλην ἡμέραν κενεαγγήσας, δειπνήσειεν, ideſt, qui ſemel die accepto cibo, diem totum uaſis relictis inanibus, cænauerit: nam dicitur is cænare, qui poſtquam toto die nihil acceperit, ſemel deinde comedit: ambulatio uero poſt cænā non eſt ab uſu aliena: non ſolum quòd noſtra ætate, æſtiuis maxime temporibus, poſt cænam multi deambulant, qui ſcilicet diu ante ſolis occaſum cænare ſoliti ſunt; quod etiam hyeme a Romanis olim factum, libro primo uariarum obſeruationum notaui; ſed etiam quòd a Græcis quoque Hippocratis ætate obſeruatum ſit, ut ex ijs intelligitur, quæ ille ſcripſit libro de diæta tertio, ubi cum eſt crebra deambulationum a cæna mentio, tum hæc leguntur, quæ omnem tollunt dubitationem, docentq; τὸ δεῖπνον veſpertinas epulas fuiſſe, χρισάμενον, καὶ ἀνατριψάμενον ὀλίγα, τὸ ἄριστον ποιήσασθαι πλεῖον τοῦ εἰθισμένου, καὶ πιεῖν ἱκανὸν οἶνον μαλακὸν, εἶτα ὕπνῳ χρήσασθαι ἀπὸ τοῦ ἀρίστου ἱκανῶς, ἐς τὴν ἑσπέρην δὲ κούφοισι χρησάμενον γυμνασίοισι, θερμῷ τε λουσάμενον, δειπνῆσαι τὸ εἰθισμένον, περιπάτοισι δὲ μὴ χρῆσθαι ἀπὸ δείπνου. διατρίβειν δὲ χρόνον. id eſt, ab unctione, & frictione modica prandium ſolito uberius ſumito, & uini mollis ſatis potato, deinde ſomno a prandio, quantum ſatis eſt, utitor: ueſpere autem ubi fuerit uſus

exercitijs

[a] tex. c. 51

exercitijs leuibus, & calida lauatione, cænam ſumito conſuetam, & ambulationibus a cæna minime vtitor, ſed tempus conterat: his, inquam, nihil afferri dilucidius poteſt, ad oſtendendum τὸ δεῖπνον cænam ſignificare, & epulas veſpertinas, & ambulationes a cæna in vſu fuiſſe: primum enim prandij mentio fit, deinde cænæ, poſtremo temporis poſt cænam, quo ambulatio ſuſcipi potuiſſet, & cænam veſpertinam expreſſe oſtendit inquiens, ἐς τὴν ἑσπέρην δειπνῆσαι. ſed & paullo ſuperius oppoſuerat τὸ πρωῒ ideſt mane, τῷ δείπνῳ ideſt cænæ, tamquam cænam τὸ δεῖπνον veſpertinas epulas intellexerit, ſic etiam eodem libro τὸ δι᾽ ὄρθρου, ideſt, mane, oppoſuerat τῷ ἀπὸ δείπνου, id eſt, a cæna: nec æſtate tantum, ſed hyeme quoque conſuetā eiuſmodi ambulationem fuiſſe oſtendit libro eodem in ſermone de victu, quem hyeme ſeruandum probat, inquiens, τοῖσι μὲν περιπάτοισιν ἀπὸ τῶν γυμνασίων ὀξέσι, ἀπὸ δὲ τοῦ δείπνου βραδέσιν ἐν ἀλέῃ, ideſt, ambulationibus vtatur poſt exercitia celeribus,

Xenophon

a cæna vero tardis loco tepido. Xenophon quoque paſſim memorat Græcos mane prandentes ἀριστῶντας, veſpere vero

a lib. 1. de Cyri inſtitutione.

cænantes δειπνοῦντας, immo [a] cibum, qui mane ſumendus erat, ſi in veſperum quis ſeruatum aſſumpſiſſet, prandium quidem vocatum, non tamen vt is tunc temporis pranſus diceretur, ſed dicebatur prandium cænatus, τὸ ἄριστον δειπνήσαντες.

Ariſtoteles

b Lib. Metaphyſ. ι΄.

Ariſtoteles exemplum daturus earum rerum, quæ tempore inter ſe differunt, cænam dixit, [b] & prandium, δεῖπνον, καὶ ἄριστον, & alibi manifeſte oſtendit, ἄριστον, matutini temporis fuiſſe, cum ſcilicet aquilam dixit [c], operari,

c lib. 9. de hiſtoria animalium.

d lib. 10. cap. 3.

& volare ἀπ᾽ ἀρίστου μέχρι δείλης, a prandio (vt Plinius [d] vertit) vſque ad veſperum quod ſequitur, τὸ δεῖπνον veſpertini tēporis fuiſſe: & libro ſecundo poſteriorum male τὸ δεῖπνον interpretatos eſſe prandium. hic autem nō omittam, Ariſtotelis ſeculo iam videri exoleuiſſe vſum vocabuli, quod

Δόρπον.

Homero frequentiſſimum fuit, δόρπον: quo poſt Homerum quis vſus ſit, non facile inuenitur, Aeſchylo excepto, qui,

e lib. 1. dipn.

Athenæo [e] referente, tertio loco poſuit δόρπον hoc verſu,

ἄριστα,

ἄριστα, δεῖπνα, δόρπα θ' αἱρεῖσθαι τρίτα. & Nicandro, qui ſemel[a] hoc vocabulum generatim pro cibo vſurpauit, τὰ δὲ δόρπα κατέστυγεν, cibos auerſatus eſt: interpres expoſuit, τροφὴν οὐ προσίεται, cibum non admittit, quaſi δόρπον & τροφὴν differre inter ſe nõ putauerit: quo pacto δόρπον videtur accepiſſe Homerus, cum de Polyphemo loquebatur Odiſſeæ Ι΄. & Κ΄. ὡπλίσατο δόρπον, & Ξ΄. παρὰ θῖνα θαλάσσης δόρπον ἕλοντο. Sed & eodem ſenſu idem Nicander vſus eſt, δορπήϊα ibi, θοῦ δορπήϊα κέπφου, quod interpres exponit τροφὴν τοῦ κέπφου, cibum fulicæ. Ariſtophanes[b] autem δορπηστὸν ſpeciatim de veſpertinis epulis dixit, ita enim illud omnes interpretati ſunt, εὐθὺς ἀπὸ δορπηστοῦ κέκραγεν ἐμβάδας, omnes, inquam dixerunt, δόρπα τὰ δεῖπνα, etſi Lycophron (vt Græcus interpres retulit) eſt interpretatus ἀπὸ ἀρίστου, a prandio: ſed vere de cæna Comicus loquitur: ait enim ineptum illum tanto iudicandi ſtudio teneri, vt a cæna ſtatim, non domi dormiat, ſed calceis ſumptis, ſe in forum transferat, ibiq. iudicandi horam expectans, ſomnum capiat. Ex his autẽ fortaſſe non male aliquis exiſtimauerit, hanc fuiſſe poetarum potius, quam aliorum ſcriptorum vocem. certe fuit vox vetuſtiſſima, a qua feſtum Athenis quoddam dictum eſt, quo tempore Athenæ a regibus gubernabantur, nam δορπείαν appellarunt primam Apaturiorum diem, a conuiuijs, cænisq. ad quas ſodales conueniebant, vt aliqui[c] dixerunt, etſi Proclus[d] ſecundam diem eo nomine vocatam tradidit. cur Pollux hanc vocem inter alias huius ordinis non memorauerit, alijs cognoſcendum relinquo. ut uero hæc uox exoleuerat, & pro ea δεῖπνον paſſim accipiebatur, ita iam incæperat in uſu eſſe ἀκράτισμα, cuius fecit Ariſtoteles[e] mentionem, cum dixit, palumbem feminam incipientem a veſpere noctem totam incubare uſque ad tempus ἀκρατίσματος, quod Plinius[f] matutinum interpretatus eſt: quod uocabulum (a Polluce pariter omiſſum) utrum dictum ſit a meri potu, uel ab incontinentia, adhuc incertum eſt: illud eſt ex dictis manifeſtum, Græcos priſcis temporibus

a Alexipharmacis.

b Veſpiſ.

c Suidas, ſcholia Ariſtophanis ἀχαρνεῦσι.

d lib. 2. in Timæum Platonis.

e lib. 6. de hiſt. animalium.

f lib. 10. c. 58.

poribus eodem die ſolitos ſæpe comedere; nec Philemonis contemnendum eſt teſtimonium, dicentis (vt Athenæus [a] refert) veteres quater die comediſſe, & vſos eſſe ἀκρατίσματι, ἀρίστῳ, ἑσπερίσματι, δείπνῳ, diceres, ientaculo, prandio, merenda, cæna: quod vero dictum eſt, neminem apud Homerum reperiri, qui ſæpius, quam bis die comederit, verum quidem eſt, ſed eo non efficitur, Græcorum hoc feciſſe neminem: neque enim Homerum ita locutum credendum eſt, vt quæ ille ſilentio prætermiſit, illa nuſquã fuiſſe, perſuaſum habere debeamus.

[a] lib. 1. dipnos.

De Romanis. *Cap. XIII.*

DE Romanis etiam idem affirmari debere, ſimili videtur argumento manifeſtum: apud illos enim fuit in vſu ientaculum, prandium, merenda, cæna, comeſſatio, quæ vocabula diuerſa tempora ſumendo cibo deſtinata, hoc ipſo ordine, quo illa recenſui, ſignificabant, quod eſt notiſſimum: ſed vna occurrit difficultas, nam hoc quoque videtur manifeſtum eſſe, ientacula, & merendas puerorum fuiſſe, alias pauciſſimorum, comeſſationes fuiſſe incontinentium, & intemperantium; qualis Vitellius fuiſſe dicitur, qui vomendi conſuetudine ſe idoneum ad omne cibi tẽpus præſtabat, teſte Suetonio, adeo vt reliquum ſit prandium, & cæna, quibus plerique contenti eſſent, immo iam uulgo dicitur, quod plerique cæna ſola contenti degerẽt: idq. neceſſario factum, quoniam tantum terebant temporis in exercitationibus, balneiſq; cibum præeuntibus, ut non eſſet ſpacium eadem bis die faciendi: cui accedebat accubitus apparatus, qui ut multam operam, ita tempus requirebat: itaque non ſatis probari uidetur ex uocabulorum multitudine, Romanos communiter ſæpius eodẽ die comedere ſolitos fuiſſe: ut iam mirandum non ſit, Martialem [b] unam diei horam dicatam cibo Romæ ceciniſſe, nonã

[b] lib. 4. epig. 8.

ſcilicet:

ſcilicet: quod teſtatur etiam Cicero [b] inquiens; accubueram hora nona, cum ad te &c. & Horatius: [c] poſt nonam venies. Verum enimuero hæc tanti non ſunt, vt mihi perſuadeant, Romanos, vel omneis, vel pleroſque ſemel tantũ die comedere conſueuiſſe: nam in hac ipſa obiectione ſumitur, pueros ſæpius comediſſe, quorum gratia ientacula, & merendæ inſtitutæ conceduntur: de incontinentibus nihil dicam: ſed de ruſticanis operis quid eſt dicendum? quid de famulis, & ſeruitijs, quorũ ingens numerus? quid de opificibus, & vrbanis operis ſimiliter multis? ijs ego tunc ſecus accidiſſe negauerim, quam noſtris temporibus contingat: videmus autem paſſim hęc hominum genera nõ poſſe abſque frequenti refectione ſubſiſtere: quamobrem tunc etiã paucos fuiſſe intelligimus, qui vna refectione contenti eſſe potuerint: illos videlicet, qui forenſibus negocijs, aulicisve occupabantur, aut litterarum ſtudijs impenſe operam dabant: hi enim cibi onere ſe cognoſcebant ad ſtudia, & res gerendas minus idoneos effici: quamquam nec omnes hi (ſi rem diligentius perquiſiuerimus) hanc conſuetudinem habuerunt: quod exemplis quibuſdam illuſtribus planum facere ab re nõ erit. Octauianus Auguſtus in meridie cibum capiebat, veſpere poſtea cænabat. Suetonius auctor eſt, qui: poſt cibum, inquit, meridianum, ita vt veſtitus, calciatuſque erat, rectis pepibus pauliſper conquieſcebat, oppoſita ad oculos manu: a cæna in lectulum ſe lucubratorium recipiebat: & addit, veſcebatur & ante cænam quocumque tempore, & loco ſtomachus deſideraſſet. De Tiberio eius ſucceſſore, quod manifeſtum dicam, non habeo. Sed habeo vnde aliquid conijciam. Quid enim illum feciſſe exiſtimẽ, de quo idem Suetonius inquit: Princeps in ipſa publicorũ morum correctione cum Pomponio Flacco, & L. Piſone noctem, continuumque biduum epulando, potandoque conſumpſit. de Caio vero (ne ordo peruertatur) apud eundẽ legitur. Nono Calend. Februarij hora quaſi ſeptima cunctatus, an ad prandium ſurgeret, marceſcente adhuc ſtoma-

[b] lib. 9. epiſt. fam. vltima.

[c] lib. 1. epi. 7.

cho pridiani cibi onere. De Claudio: cibi, inquit, & vini quocumque tempore, & loco appetentiſsimus: cognoſcẽs quondam in Auguſti foro, victuſque nidore prandij, quod in maxima Martis æde Salijs apparabatur, deſerto tribunali aſcendit ad Sacerdotes, vnaque diſcubuit. Nec ſoli incontinentes ſæpius die comedebant, verum continentes quoq; & temperãtes Galbamque, & Vitellium præteribo, quod & hi, tamquam intemperantes damnati ſunt: neque non proximos tacebo Othonem, Veſpaſianum, Titum: quod de his certi nihil habeatur. Domitianus hoc liber crimine, prandere ſolitus liberaliter à Suetonio dicitur, parce autem cænare. Adrianus etiam prandebat, quamuis ſine vino: cum principibus autem, & optimis viris, vt Dio tradit, cænabat. Nec omittã, quod Plinius Nepos de Plinio Veronẽſi auunculo ſcribit ad Macrum, qui ter die cibum ab illo ſumptum ſignificat, ait enim, interdiu primum leuem, & facilem cibum, more veterum, ſumere ſolitum, & deinde ſi æſtas eſſet, & otium, iacere in ſole, poſt ſolem frigida plerumque lauari, deinde guſtare, & minimum dormire: mox quaſi alio die ſtudere in cænæ tempus: edebat igitur interdiu antequam iaceret in ſole, & iterum poſtquam iacuerat, & lotus erat, tunc enim, inquit, guſtabat: tertio demum cænabat: quæ viuendi ratio illi ſimilis eſt, quam ab Antiocho, & Telepho ſeruatam Galenus narrauit libro quinto de ſanitate tuenda. Sed inferiora mittamus tempora, de quibus fortaſſe nemo dubitat: de vetuſtioribus, in vita Catonis, quam Plutarchus optimus auctor deſcripſit, fit prandij, & cænæ mentio, & licet ipſe Cato libro de rebus ruſticis, cænam ſæpe, prandium vero nunquam memoret, illius tamen tempore cæna differebat a prandio: Sunt enim auctores [a] fide digni, qui cænam teſtati ſunt a priſcis prandium vocatum, qui, quæ nunc cæna dicitur, veſpernam dixerunt. Sabinosque potiſſimum ita locutos: in Sabinis [b] autem paterna rura Cato poſſedit: ac fortaſſe matutinam eſcam, quæ maxime puerorum eſt, prandium vocarunt, cum legamus apud

a Paulus ex Feſto.

b Plutarchus in Catone.

Feſtum,

Feſtum, prandicula dicta eſſe ientacula, de quibus Poeta, ſurgite iam pueris vendit ientacula piſtor: euaſi prandicula cibus eſſet in prandio, ſumi conſuetus: itaque reliquum eſt, paucorum fuiſſe, cibum ſemel die ſumere: ſed illorum, qui forenſibus negocijs, & Reipublicæ adminiſtratione occupati erant, vel litterarũ ſtudio vehementer addicti: quos ad hanc conſuetudinem illa neceſſitas adduxit, quod in vrbe opulentiſſima, & luxu plena, difficillimum erat lautis, & ſumptuoſis ditiſſimorum ciuium conuiuijs, ſine incontinẽtiæ periculo intereſſe, maxime vero ſi bis die hoc faciendum fuiſſet: cum igitur alias Siculi, & Itali bis die (teſtis eſt Plato) ſaturarentur: Romani, præſertim nobiliores, florentiſſimo ſeculo primorum Cæſarum, & proximo quo Pompeius primas in vrbe tenebat; ſemel die tantum liberaliori adeſſe conuiuio inſtituerunt: non quia ad tuendam valetudinem conferret, ſed quia minus hoc læderet, quam bis expleri: alioquin his cænis luxui magis ac ventri, quam valetudini ſeruiebant: quod ciborum docet copia, & varietas maxima, & genera vt immenſis ſępe, ita ſuperuacaneis ſumptibus conquiſita: docent quoque pſaltriæ, cithariſtriæ, & alia huiuſmodi, quæ non præſeferunt temperantiam, vel continentiam, ſed luxuriam. Balnea, & exercitationes ante cænam ab honeſta quidem cauſſa ortum habuerunt; vt ſine dubio apud lacedæmonios in vſu fuere, qui prope Eurotã in ſole, ac puluere ſeſe exercentes, in propinquo ipſo flumine, vt puluerem detergerent, lauabantur; quos Romani primis ſeculis imitati, venatibus, & agreſtibus operibus corpora ad militiam durrbant. Sed ea res cum apud multas Græciæ nationes, tum apud Romanos ad luxuriam conuerſa eſt, vt libro de Gymnaſtica expoſui: & eo ventum eſt, vt ſeſe multi exercerent, non vt ſani eſſent, ſed vt plus comederent, quando etiam, vt plus biberent, balneis homines coquebantur, Columella, & Plinio teſtibus: quorum a alter, inquit, vt apti veniamus ad ganeas, quotidianam cruditatem laconicis excoquimus, & exſucto ſudore ſitim

Balnea.

a Columella lib. 1. pręfat.

b Plinius lib.14.c.22.

quærimus: alter b vero enumerans ea, quæ bibẽdi cauſa conficiebantur, inquit, cautiſſimos ex his balneis coqui videmus exanimeſque efferri: iam vero alios lectum expectare non poſſe, immo vero nec tunicam, nudos ibi protinus anhelos ingentia vaſa corripere velut ad oſtentationem virium, ac plene infundere, vt ſtatim euomant, rurſuſq; hauriant, idque iterum, tertiumque: tamquam ad perdenda vina geniti, & tamquam effundi illa non poſſint, niſi per humanum corpus: huc pertinent peregrinæ exercitationes, & volutatio in cæno, ac pectoroſa ceruicis repandæ oſtẽtatio: hæc illi. Quibus docemur, & balnea, & exercitationes huiuſmodi, quas illæ ſumptuoſiſsimæ cænæ ſequebantur, fuiſſe illorum dumtaxat, qui opibus abundabant, & voluptati potius, quam valetudini operam impendebant: qui magnificentiorem quoque, & operoſiorem accubitus apparatum requirentes, ſpacium, & tempus non dabant, vt bis eodem die ſtrui poſſet. Sed hos fuiſſe perpaucos mihi ex dictis perſuarum eſt. quibus accedit, me animaduertiſſe, vetuſtioribus ſeculis, cum ditiores etiam, & nobiliores moderatius conuiuabantur, bis die eodem apparatu ciborum comediſſe, & bis ſimiliter lauiſſe, & accubuiſſe: Cũq; de cæna dubium non ſit, oſtendam idem in prandio ſeruatum eſſe, nam apud Plautũ Menæchmis coquus, qui dicit; bene obſonaui, atque ex mea ſententia bonum anteponam prandium pranſoribus; paullo ante dixerat cocta ſunt, iube ire accubitum; & deinde inquit; ire hercle melius eſt te intro, atque accumbere: poſtea vero meretrix inquit; prandium, vt iuſſiſti ei, hic curatum, vbi lubet ire accubitum licet, & alio loco Menæchmus ſubreptus inquit, iube nobis tribus prandium accurarier, atque aliquid ſitomentorum de foro obſonarier, glandulam, ſuillam, laridum, pernam itidem, aut ſinciput, aut polimẽta porcina. His igitur videmus, obſonia varia pranſuris comparata, & prandentes accumbere ſolitos. Sed & amici inuitabantur ad prandium, vt Amphytrione; euocate huc Soſiam, gubernatorem, qui in mea

Accubitus in prandio.

naui fuit.Blepharonem arceſſat, qui nobiſcum prandeat, & inferius; tu purgare iuſſeras vaſa, vt rem diuinam faceres,& hunc me accerſitum mittis, vt tecum prandeat. Menechmis vero;Prius iam conuiuæ ambulant ante oſtium,& ſermo de prandio eſt.Sed neceſſe non eſt,locos omneis coaceruare, indicaſſe aliquos,fore ſatis exiſtimo.Plautus vero cænam & prandium ita diſtinxit,vt non ſit locus dubitationi,vtrum prandium pro cæna acceperit, nam Amphitryone,cæna nocte fit, & poſtea cubitum itur, hac,inquit, noctu in portum aduecti ſumus : ibi cænaui, atque ibi quieui in naui noctem perpetem,& deinde,cęnauiſti, inquit, mecum,ego accubui ſimul,te dormitare aiebas,menſa ablata eſt, cubitum imus.In eadem tamen fabula prandij mentio fit. Item Bacchidibus hoc idem intelligitur, cum dicitur, Quid? ſi apud te veniat de ſubito prãdium,aut potatio for te,aut cæna? item Sticho, Quot adeo cænæ, quas defleui, mortuæ? Quot potiones mulſi, quot autem prandia, quæ inter continuum perdidi triennium?& Moſtellaria,Melius hoc anno non mihi fui domi, Nec qui eſca vna me ſibi demeruerit magis, Vxor nam prandium mihi perbonum dedit.Nunc illa dormitum iubet me ire,minime, Non bonus eſt ſomnus homini de prandio,hæc ait ibi de prandio:paullo poſt autem hæc de cæna, parata res mala eſt in veſperum huic ſeni.Nam & cænandum,& cubandum,ſi intrabit, male. Et ex his intelligimus,cænam a prandio non ciborum genere,& apparatu, ſed tẽpore differentẽ fuiſſe, neq; accubitus apparatum tantam operam requiſiuiſſe, vt eodẽ die iterari non potuerit: fortaſſe in publicis epulis, & vbi quis multos inuitabat,difficile fuit,bis die eadem facere, ſed in priuatis domibus inter domeſticos non fuit difficile: cum enim plures eodem lecto accumberent(quod Plautus docuit Amphitryone, vbi Alcmena inquit, cænauiſti mecum,accubui ſimul:Amphitryo vero petit ego in eodẽ lecto?aui illa reſpondet,in eodem:docet & Plutarchus, [a] qui Sympoſiacis tres lectos memorauit,& trinos in ſingulis cõ uiuas)

[a] Probl. 1. Dec. 1.

uiuas) vnum vel alterũ lectum ſternere difficile non erat:
a lib. 3. de victu acutorum. de Balneis vero ex Hippocratis [a] auctoritate idem eſt aſſerendũ, qui bis die quoſdã lauari ſolitos ſignificat, inquiẽs; τοὺς δὲ φιλολουτρέοντας, καὶ δὶς τῆς ἡμέρης εἰ λούοις, οὐδὲν ἁμάρτης: eos qui lauacro delectantur, ſi bis die laueris non errabis: dices fortaſſe, me pollicitum eſſe de Romanis verba facere, & Græcorum mores in medium afferre, nam Hippocrates Græcus eſt auctor, & Plautus græcas fabulas deſcripſit: at quid hoc refert? ſi Græci fecere, & Romani facere potuerunt, publicis, & ſumptuoſioribus conuiuijs exceptis: quæ tamen ab ijs iterari poterant, qui ſeruis abundabant: itaq; Vitellius imperator, trifariam ſemper, vt ait Suetonius, interdum quadrifariam epulas diſpartiebat, ientacula, prandia, cænas, & comeſſationes; non enim famuli, & miniſtri deficiebant, qui ſingulis horis pro eius arbitrio, balnea, & accubitus parare potuiſſent, quod forte dici quoq; de Marco Antonio poteſt, in quem Ciceronis hæc ſunt actione ſecunda. Quid prandiorum apparatus; quid furioſam vinolẽtiam tuam proferam? & paullo poſt, agrum Campanum comprãſoribus tuis, & colluſoribus diuidebas. Sed his adijcere alienum non eſt, accubitur rationem non eſſe magnifaciendam, quoniam non omnes, nec omni tempore accũbere ſolebant: ac vt de ruſticis nihil dicam (de quibus illa
b lib. 11. c. 1. ſcripta ſunt a Columella, [b] dum villici munera perſequitur, conſueſcatque ruſticos circa larem domini, focumque familiarem ſemper epulari, atque ipſe in conſpectu eorũ ſimiliter epuletur, ſitque frugalitatis exemplum, nec niſi ſa
c lib. 1. dipnos. cris diebus accubans cænet) Atheneus [c] generatim ſcribit, priſcos conſueuiſſe non accumbentes, ſed ſedentes cæ
a Odyſſ. Α'.Γ'. nare: & Heroas in conuiuijs ſedere, non accumbere: quod
b Odyſſ. Δ'. videre eſt apud Homerũ, cuius illud eſt, ἑξείης [a] ἕζοντο κατὰ κλισμούς τε, θρόνους τε. & illud ἐς ῥα [b] θρόνους ἕζοντο. & ἑζέσθην [c] δ' ἄρ'
c Odyſſ. Ο'. ἔπειτα κατὰ κλισμούς τε, θρόνους τε. & ἐπὶ [d] κλισμοῖσι κάθιζον. & [e] ἀν
d Odyſſ. Ρ'. τίον ἷζεν Ὀδυσσῆος θείοιο. & memini me legere, Romanorum
e Iliad. Ι'. quendam imperatorem ſolitum eſſe, ſedẽtem epulari, non

accum-

accumbentem. Et [f] Catonem poſt prælium Pharſalicum, luctus argumento, cænauiſſe ſedentem, non accubantem. & Romanorum [g] principum liberos conſueuiſſe cum cæteris idem ætatis nobilibus ſedentes veſci in aſpectu propinquorum propria, & parciore menſa; qui mos etiam Græcorum fuiſſe ex Ariſtotele [h] intelligitur, dicente, ſi quis aliquid dixerit, aut peregerit, quod vetitum ſit, ſi liber ſit, verum qui nõdum in conuiuijs accubitu dignatur, μήπω δὲ κατακλίσεως ἠξιωμένον ἐν τοῖς συσσιτίοις. ſimiliter paullo poſt, priuſquam ætatem attingant, cui accubitus communicari poteſt. ἐν ᾗ καὶ κατακλίσεως ὑπάρξει κοινωνεῖν. quare Caſſander ab Atheneo [i] ſcribitur annorum quinque & triginta cænauiſſe iuxta patrem ſedens: quamobrem conijcere eſt, accumbendi conſuetudinem luxus argumentum exſtitiſſe, vt e contra modeſtiam, & frugalitatem ſeſſio indicabat, cuius gratia variæ nationes laudatæ, ſunt, vt Cretenſes, Agyptij, Illyrij, & alij, de quibus Athenæus præſertim mentionem facit, & Strabo: quamquam & in accubitu frugalitas, & modeſtia eſſe poteſt, ſi quis Cyrum illum Xenophontis imitetur, qui in ſtramineo accumbens toro ἐπὶ στιβάδος κατακλιθείς, inquit [k] Xenophon, Aſſyrium rogabat Gobryam, vter ei videretur ſtragulorum plus poſſidere, Aſſyrius, an Perſa; ad quem Gobryas, dubio procul vobis (ſcilicet Perſis) & domus, quam mea, magnificentior, quibus eſt terra, & cælum domus; & ſtragula item plura, atque lecti, lectus enim vobis eſt, vbicumque tellus præſtat cubile; & ſunt vobis ſtragula non ex pecudibus lanea, ſed herbida e camporum montiumque fruticetis. οἱ μὲν οἰκία χρῆσθε γῇ καὶ οὐρανῷ, κλίναι δὲ ὑμῖν εἰσὶν ὁπόσαι γένοιντ' ἂν εὐναὶ ἐπὶ γῆς. στρώματα δὲ νομίζεται, οὐχ ὁπόσα πρόβατα φύει ἔρια, ἀλλ' ὁπόσα φρύγανα ὄρη τε, καὶ πεδία ἀνίησι. Sed fuere etiam qui ſtando, aut ambulãdo cibum capiebant, ne corporis voluptate animus alliceretur, utq; cibum non quaſi dedita opera, ſed obiter, & perfunctorie capeſcerent. Maſiniſſam ſtantem ante tabernaculum ſem-

per

[f] Corn. Tacitur. li. 13.

[g] Plutarchus in Catone.

[h] lib. 7. Politic.

[i] lib. dipoſ. 1.

[k] lib. 5. de Cyri inſtitut.

per cibum, ferunt, ſine pulpamento etiam ſumpſiſſe cibario pane, & bellarijs militaribus contentum: proinde & octogenario maiorem filium genuiſſe, & nonagenario itē maiorem Carthaginenſes bello ſuperaſſe. Piorem, monachum Aegyptium, ſemper ambulantem ob dictam cauſam comediſſe, [b] proditum eſt. Sed quæ rariora ſunt, ad rem, quam agimus, non conducunt. Sane conſtat, cum in vſu accubitus fuit, non omnes tamen accumbere, ſed plurimos ſedere ad menſam conſueuiſſe. Similiter autem nec omnes lauabantur, quod Hippocrates [c] docuit admonendo, habendam eſſe rationem, ſi æger per bonam valetudinem lauacri cupidus eſſet, & lauari adſuetus: erant igitur qui nec amabant balneum, nec lotioni aſſueuerant: hoc tamen de Græcis: de Romanis vero idem colligitur, nam ad illos potiſſimum Celſus [d] loquebatur, cuius illa ſunt: Exercitationem recte ſequitur modo vnctio vel in ſole, vel ad ignem, modo balneum: non ergo ſemper ante cibum lauabantur. Hoc rurſus docet inquiens, ſi balneum non eſt, calido loco vel in ſole, vel ad ignem vngi, atque ſudare: ſi eſt, ante omnia in tepidario reſidere, & vbique Celſus ex æquo diſpartit vnctionem, & balneum: nam etſi, vt Græcorum mos fuit vetuſtiſſimus, lauare vna atq; vngere, quamobrem frequenter Homerus cecinit, λοῦσαν, καὶ χρῖσαν ἐλαίῳ, ſic Romani non lauabantur, quin vngerentur ſimul; tamen Celſus alios ſignificat balneo, alios balnei vice vnctione vſos eſſe: ut intelligamus, ſi nō erat abſque vnctione lotio, ſaltem vnctionem abſque lotione fuiſſe: & quoniam hæc, ſequebantur exercitationem; vt proprie exercitatio ſumitur pro inſtrumento quodam bonæ valetudinis, aut comparandi roboris; exiſtimandum eſt, illos, quibus otium non erat, vt hac ratione exercerētur, nec etiā lauiſſe, cuiuſmodi ruſtici fuere, milites, operariorum ingens numerus, & pars deniq; populi maior: hi enim neceſſario, nō ſtudio valetudinis, vel animi gratia, labores ſubibant: ſed & in paucis domibus inſtrumenta erant, & idonei balneorum miniſtri; vt Hippocrates

[b] Socrates lib. 4. de eccleſ. hiſt.

[c] lib. 3. de victu in acut.

[d] lib. 1. c. 2. & 3.

crates a de Gręcis teſtatus eſt, ἐν ὀλίγῃσι γὰρ οἰκίῃσι παρεσκεύασται τὰ ἄρμενα, καὶ οἱ θεραπεύοντες ὡς δεῖ; quod de Romanis etiam ſumendum eſt, quando apud illos exſtitere, qui publica ædificia, balneis deſtinata, ad aucupandam populi gratiam, exſtruxerunt, vt Agrippa gener Auguſti, qui primus traditur, hoc feciſſe; propterea, plurimos olim illotos cibum accepiſſe, neceſſe eſt. Igitur ſic ſtatuendũ videtur, vel de ocioſis, vel de occupatis ſermonem eſſe: ocioſis tempus non defuiſſe, quo bis die exercerentur, lauarentur, epularentur: occupatis vero mentis laboribus vix tempus datum, quo hæc ſemel die conficerent; hos autem fuiſſe ex vrbanis paucissimos: corporis autem muneribus diſtrictos, non potuiſſe quidem arbitratu eorum exerceri, lauari, vngiue ante cibum; ſæpe tamen die cibum capere neceſſario conſueuiſſe, vt ante notatum eſt: nec ijs credendum, qui dixerunt, olim infames habitos, qui ante cęnam quicquam edebant, & teſtem laudant b Plutarchum: nam de veterum conſuetudine ſatis ante dictum eſt: ac de Perſis quoque dictum eſt, quibus ſolis ea laus tributa, quod olim ſemel die comederent. Plutarchum autem nihil dicere, quo id probari poſſit, facile diligens lector intelliget, ipſius Plutarchi diſputatione diligenter perlecta: quem locum priori libro variarum obſeruationum examinaui.

a lib. 3. de victu in acutis.

b 8. Symp. prob. 6.

De hora, qua Romani cibum capiebant. Cap. XIV.

NEQVE demum argumentũ ſumendum eſt ab hora, qua comedere ſolitos Romanos pleriq; exiſtimant; nona ſcilicet quaſi ſemel tantum die illi comediſſe dicendi ſint, quia vnius horæ tantum mentio facta ſit; leue, inquam, argumentum inde ſumitur, quoniam contraria occurrunt multa: etenim ante vidimus, horæ mentionem ſeptimæ factam eſſe, cum ex Suetonio dicebatur Caius hora quaſi ſeptima cunctatus, an ad prandium ſurgeret. Cicero in Pi-

ſonem quintam memorauit, inquiens, meminiſti ne cęnum cum ad te quinta fere hora cum C. Piſone veniſſem, neſcio quo e gurguſtio te prodire inuoluto capite ſoleatum? & cum iſto ore fœtido teterrimam nobis popinam inhalaſſes, excuſatione te vti valetudinis, quod diceres vinolentis te quibuſdam medicaminibus ſolere curari? memorauit & tertiam, actione in Antonium ſecunda: ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur: non ſola igitur memorata eſt nona. Sed ſæpe hora nona quiduis aliud facere, quam cęnare: & ne quid dicam de milite in caſtris verſante, qui ſæpe tempori magis, quam valetudini inſeruit; & ideo nonnunquam niſi nocte cęnat, cum a pugna in caſtra reditum eſt; quid eſt, quod ait Cicero ſecunda in Verrem (quæ ab ipſo Cicerone, & Nonio vocatur actio prima) Nonæ ſunt hodie ſextiles: hora nona conuenire cępiſtis: & actione quarta (quæ dicenda eſt tertia.) Nec cogat ante horam decimam de abſente ſecundum præſentem iudicare: & inferius, paratum ad cauſſam dicendam venire hora octaua iubet: & paullo poſt, ad horam octauam præſto eſt: & paullo inferius, ante horam tertiam noctis de foro non diſceſſit: at qui octaua, nona, decima, & vlterius in foro verſabantur, nona cęnare minime poterãt. Quid vero, quod ille apud Horatium inuitatur ad cęnam poſt nonam? & Martialis [a] epigrammate illo vulgatiſſimo inquit, Hora libellorum decima eſt Eupheme meorum, Temperat ambroſias cum tua cura dapes. Et bonus æthereo laxatur nectare Cęſar, Ingentique tenet pocula parca manu: erant igitur, qui decima cęnarent. Et legimus, hæc apud [b] Liuium, Decima erat fere diei hora, cum cibum capere Coſ. milites iubet: immo erant etiam qui lauabantur, poſt decimam cęnaturi: Balnea [a] poſt decimam laſſo, centumque petuntur Quadrantes, fiet quando, Potite, liber? adhæc, cum dicat, Prima [b] ſalutantes, atque altera continet hora, Exercet raucos tertia cauſidicos; interim quid reliqui faciebant, qui nec ſalutationibus occupabantur, nec cauſſas orabant, famuli,

a lib. 4. epigr. 8.

b li. 9. Dec. 1.

a Martialis lib. 10. epigr. 69.

b Martial. lib. 4. ep. 8.

muli ſerui opifices, operarum ingens numerus? quid feminæ ac pueri? Sed c Galenus, Antiochum medicum ter die comedere aſſeruit, ſcilicet hora tertia vel quarta cibum ſumere modicum, & ſeptima prandere, veſpere demum cęnare: & Telephum grammaticum idem facere ſolitum: quem refectionum numerum, alia tamen de cauſa, ab innumeris; præſertim pueris, ſeruis, & operis, ſeruatum eſſe, veriſimile eſt: nam & hi neceſſario crebra refectione egent, pueri ſcilicet ob natiui caloris copiam, ſerui, & alij ob labores. ſenes vero, & minus bene valentes, vt Antiochus dictus, & Telephus; quibus ſimiles multi ſemper inueniuntur; quod calor eſt imbecillis, & crebro ac exiguo cibo melius ſuſtinetur. Horam quoque tertiam intemperantiorum fuiſſe, veriſimile eſt, cum id Antonio ſit obiectum a M. Tullio, vt paullo ante notaui: vt mirandum non ſit, S. d Petrum, vt reliquos Apoſtolos defenderet; quos, tamquam muſto repletos nonnulli ob linguarum varietatem, accuſare non verebantur; quaſi firmiſſimo argumento, dixiſſe, ebrios non eſſe, quoniam erat hora diei tertia, ante quam nullus hominum, licet intemperans, comedere, aut potare ſolebat: quamobrem Cęcilianum dd Martialis fortaſſe accuſauit, quod hora quinta ad conuiuium acceſſiſſet, clauſa adhuc culina; intempeſtiue ſcilicet: nam vel citius, vel ſerius accedere debuiſſet: dixit enim: Mane veni potius, hora videlicet tertia: nam etſi temperantes, & ſani homines eo tempore cibum ſumere non conſueuerant, minus tamen erat alienum a conſuetudine: nam pueris, & imbecillioribus nonnullis cibo refici mos erat, quinta vero nemini. Itaque re diligenter perſpecta, & expenſa, dicendum exiſtimo, cęnæ quidem tempus Romanis fuiſſe ab hora nona, ita vt ipſa nona complures, poſt eam vero non pauci, nonnunquam etiam magnis de cauſis aliqui nocte cęnarent: quo illud Auguſti pertinet in epiſtola ad Tiberium, cuius mentionem e Suetonius fecit, ne Iudæus quidem, mi Tiberi, tam diligenter ſabbathis ieiunium ſeruat, quam ego hodie ſer-

c lib. 5. de ſan. tu. c. 4.

d In actib. Apoſtolorum c. 2.

dd lib. 8. epigr. 66. Canæ tempus apud Romanos.

e in Auguſto.

uaui, qui in balneo demum post horam primã noctis duas bucceas manducaui prius, quam vngi inciperem: teſtatur quoque Antoninum imperatorem [a] Galenus, hyeme in palæſtram ingredi ſolitum Sole occidente, æſtate autem hora nona, vel ad ſummum decima: illius autem miniſtros eorum corpora ſerius curaſſe: igitur Antoninus hora nona nunquam cęnabat: nam cibus palæſtram (in quam ſe non ante nonam conferebat) ſequebatur: ſed eodem loco Galenus prodidit, plurimos, & pene infinitos, numquam, niſi ſole occidente, hoc eſt poſt nonam ſemper, cibum ſumpſiſſe; illos ſcilicet, qui (inquit) alijs viuentes, toto die, miniſtrare ſoliti, cum ad extremum diei a dominis diſceſſerant, tunc denique ſui corporis curam gerebant: verum hyeme quoque plurimos ante occaſum ſolis cęnare ſolitos, [b] Vitruuius docuit, cum triclinia hyberna ſolem ſpectare hybernum debere admonuit, quoniam veſpertino lumine opus ſit: etenim fruſtra hoc admonuiſſet, niſi cęnandi tempus hyeme quoque ſolis occaſum præuertiſſet: contra quã noſtro ſeculo: nam tempore hyberno nocte vel multa ſemper cęnatur: lucubramus quoque ante cęnam, cum illi poſt cęnam, ſiue ante ſomnum, ſiue poſt, nocte adhuc multa lucubrarent: quod intelligi poteſt ex illo Celſi [B] documento, ſin lucubrandum eſt, non poſt cibum id facere, ſed poſt con coctionem; cur enim non ante cibum, niſi quia non erat lucubrationi locus, cum ante noctẽ plurimi cęnarent. [bb] Domitianus non vltra ſolis occaſum conuiuabatur. Sed habemus etiam Plinij ſecundi exemplum, qui ab eius nepote [c] Plinio dictus eſt, æſtate a cęna luce ſurgere, hyeme vero intra primam noctis, lucubrare autem a Vulcanalibus hora ſeptima, vel octaua, ſæpe etiam ſexta, atque imperatorem ſimiliter lucubrantem adire ante lucem. Hæc de cęna. Prandij vero tempus fuiſſe, dixerim, horam ſextam, vel ſeptimam, quod Martialis vulgatiſſimo illo epigrammate, Prima ſalutanteis, quietis tempus vocauit, Sexta quies laſſis, ſeptima finis erit: ſexta ſcilicet hora, prandio primum, deinde ſom-

a lib. 6. de ſan. tu. c. 5.

b lib. 6. ca. 7.

Lucubrationis tempus.

B lib. 1. c. 2.

bb Suetonius in Domitiano.

c lib. 3. epiſt. ad Marcum.

Prandij tempus apud Romanos.

de ſomno in ſeptimam recreabantur: octaua autem conferebant ſe ad palæſtram, & lauacra: Sufficit in nonam nitidis octaua palæſtris, inquit eodẽ epigrammate, & [a] alibi, Nunciat octauam Phariæ ſua turba iuuencæ, Et pilata redit, iamque ſubitque cohors, Tẽperat hæc thermas, & iterum [b] alibi, Octauam poteris ſeruare, lauabimur vna, ſcis, quam ſint Stephani balnea iuncta mihi, qui ſerius ibant, magno tum ſui, tum amicorum, & miniſtrorum incommodo, quod præter conſuetudinem eſſet, hoc faciebant: itaque non eſt mirari Martialem, de Fabiano cõqueri, quod hora decima, vel ſerius in thermas illum ſequi deberet. Laſſus, vt in thermas decima, vel ſerius, hora te ſequar Agrippæ, cum lauer ipſe Titi. Sed ad rem. Catullus etiam ad Gellium, Mane domo cum exit, & cum te octaua quiete, Et mollis longo ſuſcitat hora die, ſignificauit, tum mane poſt ſomnum nocturnum, tum a meridie poſt quietem, & ſomnum meridianum, candidis, ob impudicam vtroque quietis tempore conſuetudinem, labris videri: eſt autem neceſſarium exiſtimare, & intelligere, ante ſomnum meridianum ſumpſiſſe cibum, prandium ſcilicet, (vt ante dixi, & Plinij maxime exemplo confirmaui) hora ſexta: vel ſeptima, vt Antiochum dixit [c] Galenus prandere hora ſeptima. Ex dictis autem de hora tertia, par eſt exiſtimare, illam ientaculo dicatam fuiſſe. Merendam Feſtus teſtatus eſt, pro prandio ab antiquis dictam, quod ſcilicet medio die caperetur: quaſi iam eius tempeſtate non amplius meridie, ſed ſerius locum haberet: itaque Nonius cibum dixit, qui poſt meridiem datur, ſcilicet ipſo meridie, hora ſexta, vt dixi, prandium capiebatur. [d] Athenæus quoque ſignificauit, inter prandium, & cenam cibum ſolitum ſumi, vocatum δειλινὸν a quibuſdam, vt ait: ex quo fortaſſe in lexico vetuſto græcolatino ἄριστον δειλινὸν verſa eſt merenda: etſi minus recte Athenæus videtur accepiſſe τὸ δειελιήσας apud Homerum, vt ante dictum eſt. Comeſationi noctem nonnulli tribuunt, cena tamen prius aſſumpta: fortaſſe quoniam Suetonius de Vitellio inquit,

[a] lib. 10. epigr. 48.

[b] lib. 11. ep. 55.

[c] lib. 5. de ſan. tu. c. 4.

Ientaculi hora & Merendæ.

[d] lib. 1. dipnoſ.

Comeſationis tempus.

epulas trifariam ſemper, interdum quadrifariam diſpartiebat, in ientacula, prandia, cænas, & comeſationes: cũ enim, vt hic ponitur, cænam comeſatio ſequatur, in noctem incidat neceſſarium eſt. De Domitiano etiam inquit, conuiuabatur frequenter, ſed non vltra ſolis occaſum, nec vt poſtea comeſaretur: etſi alias fortaſſe pro quocumque intempeſtiuo, & minime ſobrio conuiuio accipi potuit comeſatio, cuius origo nominis, Varronis [a] teſtimonio, Græcum eſt nomen κῶμος, laſciuiam præſertim, & procacitatem ſignificãs, cui nocte potiſſimum locus datur, vt Comus, pro Deo a veteribus Græcis habitus, in nocte cum facibus, & lampadibus pingebatur, comitante laſciuorum iuuenum caterua cymbalis, crotalis, tibijs pulſantium clamore, & reboatu cuncta obſtrepentium. Sed hæc, ad intelligendum mores, & ritus Romanorum, fortaſſe ſunt, quam res ipſa poſtulat, pauciora; obiter enim in hunc ſermonem incidimus; ad id vero oſtendẽdum, quod volebam, fortaſſe plus ſatis: videor enim ſatis ſuperque feciſſe, ad oſtendendum, antiquorum viuendi rationem (quod ad refectionum numerum attinet) a noſtra diuerſam non fuiſſe, & maiorem hominum partem ſæpius die, natura veluti duce, cibum ſumere conſueuiſſe: quæ res, ſi modus adſit, adeo vt natura, & ratio quaſi conſpirent; ſalubrior eſt, quam ſemel tantum conuiuari, quemadmodum initio dixi, Hippocrate, & Celſo au-[b]ctoribus: quibus conſentiunt recentiores plerique, maxime vero Marſilius Ficinus, & [c] Alexander Petronius.

a lib. 6. de lingua lat.

b lib. 1. de ſtudioſorũ ſan. tu. c. 11.

c lib. 5. de victu Romanorum. c. 5. & 12.

Cur ſalubrius ſæpe, quam ſemel die comedere. Cap. XV.

CVIVS rei ratio explicanda iam eſt: etenim verum eſt, eum, qui cibum ſæpius capit (modo nõ amplius, quam natura ferat) pulchriorem, robuſtiorem, & ſeipſo vegetiorem fieri, quam ſi ſemel

ſi ſemel tantum acciperet: hoc vero idcirco euenit, quod genus hominum ſimilitudinem cum eo plantarum genere habet, cuius radices ſummas tantum occupant telluris partes: a quibus magna vi ſol perpetuo humorem exhaurit: quamobrem aſſiduis quidem, ſed moderatis imbribus indigent: aſſiduis, vt quod frequenti ſolis percuſſu ſubripitur, crebro pariter pluuiarum acceſſu cōpenſetur: moderatis, quia humor nimius exiguum plantarum calorem facile extinguit, & illas, neque erigi, neq. ſinit aura perflari: modico autem proceriores euadunt, flores, atq; fructus tempeſtiue producunt: quod ſi pluuiæ non ſint, irrigandi neceſſaria cura ſuccedit. Eſt igitur homini, ſicuti animantium multis generibus, pro ſumma, & ſuperficiaria illa tellure (vt ita dicā) ſtomachus: qui in animali recēs edito perquam exiguus eſt, & caloris plurimum habet (nā quæ creſcunt corpora, eum plurimum habent, vt Hippocrates monuit) quamobrem frequenti eget refectione: nā exiguum, quod capit, vi caloris ingēti cōfeſtim exhauritur: ne igitur corpus, ſi cibus deſit, abſumatur (vti plātas humore deficiente areſcere manifeſtum eſt) frequentior eſca præſidio eſt: vbi vero corpus iuſtum incrementum confecutum iam eſt, & ſi pauciore tum eſca opus eſt (ideo enim Hippocrates paucioribus egere ſenes fomitibus ſcripſit: quia iam calor innatus pauciſſimus eſt) non tamen eo fit, quin præſtet, ſæpe, quā ſemel die, comedere: nā in ſenibus quoq; illud probandū magis eſt quod magis ſecūdū naturam eſt; cibum vero ſæpe aſſumere, magis ſecundū naturā eſt, quoniam iam inde ab ortu primo ad hoc nos inuitat natura, & neceſſario ſic aſſuefacit, vt non facile ſit ab hac conſuetudine abſq; periculo diſcedere: quo ſpectant ea, quæ dicebantur, cum initio ſecundæ contra continentiam rationi occurrebam: itaque ſenes quoque diutius ſeruabuntur, ſi ſæpe, quam ſi ſemel comederint, modo menſuram non contemnant: propterea nec omnino probandi ſunt [a] Arabes, qui ſtatuerunt, ter biduo comedendum eſſe, vt altero die a Ratio.

bis,

Auicenna 3.p.doctr.2 c. 7. & 2 parte Can. tice. Auerroes 6. col. c. 6. & ad Cāt. Auic. parte 2. tractа. 1. com. 12.

bis, altero ſemel cibus ſumatur; nam, vt menſura, quæ cuique congrua ſit; ſeruanda ſemper eſt, ita ſtatuendum eſt, crebrā refectionem ſalubriorem eſſe. Nec me mouet, quod aiunt, horis octodecim tertiam concoctionem compleri: & ſalutare eſſe, illa perfecta, cibum ſumi; nam ſpacium, primo, duodecim horarum arbitrio eorum definitum eſt: dein de tertia concoctio non eſt exſpectanda, vt cibus accipiatur, ſed fames, quæ primam concoctionem ſequi ſolet: tum cibos magis, quam tempus, metiri expedit: poſtremo, nec primam concoctionem expectandam eſſe, vt tuto cibus ſumatur, nec ſemper, aut plerumque noxium eſſe cibum, qui, priori nondum concocto, ſumitur, ea oſtendunt, quæ, de ciborum ordine diſſerentes alio loco digeſſimus. Sed illorū commoda, qui ſæpe, & modice ſemper comedunt, & ſimul incommoda illorum, qui raro quidem, ſed intemperanter explentur, ſuperius expoſita ſunt. Iam de illis aliquid dicā, qui raro, & parum, deque illis, qui ſæpe, & multum accipiunt. qui ſæpe, & multum priſcis temporibus comedebāt, fuere potiſſimum Athletæ: de quibus [a] Hippocrates, qui vixit, quo tempore gymnaſia, & ars gymnaſtica vigebat; illa nobis reliquit, Habitus gymnaſticorū, qui ad ſummum deuenere, periculoſi, ſi in extremo conſtiterint. Plato [b] athletas ſomnolentos, & habitu eſſe ad ſanitatem dubio teſtatus eſt. Ariſtoteles [c] dixit, ſæpe numero Athletis formas corrumpi, & diſſimiles euadere: quin & corporum incrementa intercipi, argumēto, quod illorum, qui Olympia vicerunt, vix duo vel tres reperti ſunt, qui ijdem adoleſcentes, & viri ſint victoriam conſecuti. Galenus [d] athletas, qūi iam ab eo ſtudio recederent, pleroſque dixit breui perijſſe, & qui ſenes euadebant, miſerrimam ſenectutem duxiſſe, lippos, edentulos, & vacillantibus membris: ex ijs vero, qui ſe exercebant aliquos [e] repente obmutuiſſe, aliquos ſenſum, atque motum amiſiſſe, & omnino attonitos euaſiſſe, aliquos denique (qui ſcilicet leuius offendebantur) ſanguinem aut vomuiſſe, aut expoſuiſſe: reilquos vero, qui athletæ nō

Edaces. Athletæ.

a 1. aphoris 3.

b lib. 3. de rep.

c lib. 8. polit. c. 4. & li. 4. de ge. animal. c. 3.

d Hortatione ad bonas artes.

e Galen. lib. de ſan. tu. ad Traſybulum.

erant,

erant,& ſępe,ac plurimũ comedebant,vitæ breuioris exti-
tiſſe,morbis obnoxios fuiſſe, & ex ijs multos repente ſuffo
catos occidiſſe , facile credimus experimentis noſtri ſeculi
commonefacti: neque enim opus habemus exemplis vete-
rum heluonum,vt fiat nobis huius rei fides. Sed a Celſi au- a lib.1.c.1.
ctoritatem non prætermittam dicentis , ea corpora , quæ
more athletarum repleta ſunt , celerrime & ſeneſcere , &
ægrotare : cumque de edacibus hæc dicantur , ne ſibi per- Bibaces.
ſuadeat quiſquam, bibaces fore immunes. Qui bibaces , &
edaces ſimul ſint,nõ adeo multos reperies, immo ſcriptum
eſt ab Hippocrate, b hoc fieri nõ poſſe, οὐ γὰρ οἷόντε ἅμα πολυ- b lib.de aere, locis,
βόρους τε εἶναι, καὶ πολυπότας: ſed fieri nõ poſſe,intelligimus,quod & aquis.
rariſſime fit,vt alibi c notabamus : nam inſtar monſtri eſt , c lib.3.c.2.
quod de Milone Crotoniata,& Maximino Romanorum im variarũ ob-
peratore proditum eſt, de quibus antea quoque diximus : ſeruationũ.
tamen ſi qui vtroque delinquunt, grauioribus malis obno-
xij ſunt:nam qui altero tantum peccant,hi quoque pericli
tantur,nec bibaces ſecuriores edacibus credendi ſunt : nã
etſi vinum facile venas ſubit,& inde prompte ad vrinæ vias
defertur ; quo remedio potores immodicæ potationi ſolẽt
ſufficere , vt vomitu edaces voracitati (quamuis vomitus
magis,quam mictus in noſtra ſit poteſtate,& idcirco ebrie-
tas difficilius vitari poſſit , quam cruditas ex edacitate)
quapropter notatũ eſt ab d Ariſtotele,oleũ aduerſus ebrie- d 3 probl. vlt.
tatem conferre idcirco,quod habet facultatem prouocan-
di vrinam , etenim διότι οὐρητικόν ἐστι ; licet igitur vinum
mingatur facile,contra vero cibus,quo copioſior eſt,eo diu
tius in corpore moretur : atque ideo lædi minus bibaces à
vino , quam edaces à cibis facile aliquis crederet ; nihilo-
minus tamen non leuiora ſunt bibentium incommoda,quã
comedentium, niſi etiam grauiora ſint : etenim grauius is
peccat , qui corpori ſimul, & animo iniuriam infert ; quod
vinum facit immodice ſumptum;quam qui ſoli corpori no
cet:a potu autem nimio animum lædi,ex delirio conſtat,in
quod per ebrietatem incurritur:corpori iniuriam fieri à vi

nolentia. notiſsimum etiam eſt, Ariſtoteles [e] teſtatus eſt, ebrios fieri tremulos, balbutientes, laterum doloribus, cæteriſq; huiuſmodi morbis citiſſime capi: quod ſi caſus etiã repentinos, & ſubitas mortes inſpicias, non minus inter potores eas reperies, quam inter edaces occurrant: nam ſi Valentinianum, & Iouinianum cibo nimio exanimatos legiſti, inuenies etiam reges, qui à vini potu vel repente exſpirarunt, vt de Andebunto Anglo ſcriptũ eſt: vel letali morbo correpti, paullo poſt obiere, quòd de Alexãdro Macedone aliqui tradiderunt. Domitium Afrum clarum oratorem, cibo nimio cœnantem obijſſe, legis apud [a] Euſebium: & Arceſilam, philoſophum nobilem, mero nimio infuſo ebrium vitam profudiſſe, Diogenes ſcripſit in eius vita: confirmat hoc Alexander auctor problematum libro primo, vbi quęrit, multi cur ebrij mortui ſint: non enim quærendum fuit, cur moriantur, niſi pro comperto habuiſſet, multos ea de cauſa perijſſe. Socrates autem apud Xenophontem [b] dicebat, nimio potu corpora nobis, & animas perturbari, atq; adeo reſpirationem quoque impediri, vt ne ſermonem quidem edere valeamus. Nec cibo vinum ideo præferri debet, quod celerius nutriat, quam cibus: nã cibus nutrit magis: nam ad nutriendum, non requirit ſolum natura, vt fames eximatur; quod vinum etiam facit, vt Hippocrates [c] obſeruauit, & ſcripſit; ſed vt eiuſmodi re eximatur, quæ poſſit diu animal ſuſtinere, ad cætera munera, quæ neceſſario ſunt obeunda: maxime vero ad generandum: cui rei potio idónea non eſt, ſed cibus, qui idcirco etiam magis eſt neceſſarius, quam potus: itaque & robuſtiores homines fieri videmus cibo multo, quam potu multo, ſic athletas cibi potius ſtudioſos, quam potus nouimus, quamobrem dicta eſt ἀναγκοφαγία a cibo, non autem ἀναγκοποσία a potione: audaciores vinum efficiet quidem; nam inſaniam inducit; vt dixi, & audacia pro inſaniæ foribus ſtare videtur; audacem Ariſtoteles [d] dicebat eum, qui in periculis nimium ſibi fidit, quod ſi quis pericula etiam ignoret, omnemque formidinẽ adeo

e 3. probl. 1. 5. 6. 25. 30.

a Chronicis.

b Sympoſio.

c 2. aph. 21.

Cibus, quã potus, magis neceſſarius.

Cibus robuſtiores, vinum audaciores efficit.

d lib. 3. de moribus ad Nicomachum.

depoſuerit,

depoſuerit, vt nec terræmotus timeat, nec procellas; hunc inſanum appellat; audaciores, inquam vinum efficit; ſed ad labores, & ad ferẽdos impetus, minus, quam cibus, idoneos reddit: & quamquam dictum eſt, ſine Cerere, & Baccho friget venus; ſcire tamen licet, eam calere in ijs minus, qui Baccho multo, quam multa Cerere gaudent: propterea vinolenti iure ab Ariſtotele [a] inepti ad Venerem dicuntur, ſemineque eſſe infæcundo; quod & Plutarchus [b] repetit: ſed & Ariſtoteles adiecit, ſemẽ neceſſario a cibo proficiſci, τὸ σπέρμα ἐκ τροφῆς: quod eſt valde probabile: nam craſſa eſt ſeminis ſubſtantia, & ideo ex craſſiori corpore copioſiorẽ eam, & craſſiorem, atque ideo fæcundiorem prouenire, rationi conſentaneum eſt: & licet Ariſtoteles vſus ſit nomine τροφῆς, quod proprie non ſignificat cibum, vt à potu diſtinguitur, ſed communiter, & vniuerſe pro alimento (vinum vero eſt quoddam alimentum) accipitur; tamen ſcire eſt, in problemate [d] altero; vbi ſimiliter quæritur cur ebrij ad venerem idonei non ſunt; in eodem ſenſu σιτία legi, quæ vox proprie cibos ſignificat, vt a potu, & vino diſiunguntur: a cibis autem, ſemen ſimiliter dicit venire, ἐκ τούτων, itaque altero problemate τὸ τροφῆς pro cibo priuatim videtur acceptum. Nec his repugnat S. Paulus [e] inquiens, nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria: quoniam non minus cauendas monuit [f] comeſationes: & animaduertendum eſt, laſciuiã ab hilaritate facillime prouocari, vinum autem excitare hilaritatem promptius, quam cibum: itaq; videri obuium magis, ac promptum ex vini potu luxuriæ peccatum, quã ex cibo. Sed non ideo fieri, vt veneri vinum aptiores homines reddat: ſed contra accidere, nam vt celeriter ex vino libido naſcitur, ita celeriter emoritur: & procedente ebrietate omnino venus extinguitur: nec id ſolum de ſumma, & vehementi ebrietate intelligendum eſt, cum iam corpus diſſolutum conſiſtere non amplius poteſt; etenim nemo negabit, tum venerem penitus elanguiſſe, ac ſolutam eſſe: ſed gradum ebrietatis intelligimus, cum ebrius etiam

a ſect. 3. pro. 4. 11. & 32.
b Sympoſ. 3. prob. 5.
c ſect. 3. probl. 11.
Semen a cibo.
d ſect. 3. prob. 32.
e epiſt. ad Epheſios. c. 5.
f epiſt. ad Romanos. 13. & ad Galathas. 5.

conſiſtit, & Venere vti poteſt, niſi vis eius vino fracta eſſet: nec S. Paulus ait, in ebrietate luxuriã eſſe, ſed in vino ſpeciatim: dum enim accingit ſe potor ad ebrietatem, primo hilaritatem percipit, quę laſciuiam, & Veneris deſiderium concitet: quamobrem cum vitanda per ſe ebrietas eſt, nam turpiſſima eſt, & hominem dedecorat; quod ſilentio Apoſtolus prætermiſit; tum vitanda eſt, quia luxuriæ obnoxij efficiuntur potores, dum ſe eo prouehantur bibendo, vt diſſoluti procumbant, & obdormiſcere cogantur: quæ igitur ex vino eſt, libido, celerrime frãgitur: at ex cibo firmior eſt, diutius conſiſtit, & ſemen fæcundius efficitur: cum igitur debilius ex vino nutrimentum nobis adueniat, neceſſarium eſt, vt vinolenti corpore infirmiore ſint, & ob id etiã morbis obnoxij magis: nã illud Celſi [a] uerum eſt, omnibus morbis infirmitatem ſeu imbecillitatem maxime obnoxiã eſſe: & eſt notatum, ac litteris [b] traditum, vinolentos ſenectutem accelerare, intempeſtiua caluitie deformari, canos ante tempus producere: imbecilliores autem, ſi qua re peccent, grauius lædi, quam robuſtiores, colligimus ex Hippocrate, qui tenuem victum paullo pleniore, dixit, eſſe periculoſiorem, quia natura, vt Galenus interpretatus eſt, uictu tenui debilior redditur: verum eſt, uinum facilius foras elabi: nec male ſcriptum a Celſo [c] putandum, ſi qua intemperantia ſubeſt, tutiorem eſſe in potione, quam in eſca: nam ſtomachus illorum, de quibus loquitur, imbecillis facilius ab immodica uini expletione, quam cibi, ſe expediet; debilius enim alimentum robuſtiore melius, & facilius conficitur; ſi uero huiuſmodi ſit in potione intemperantia, aqua facile ſe expedire non poſſit, eam non leuiora excipient damna, quam a cibo nimio proficiſci cõſueuerint: illorum igitur, qui multum, ac ſæpe tum comedunt, tum bibunt, damnanda eſt uitæ ratio, eaque morborum periculis maxime ſubdita exiſtimari debet.

a lib. 1. c. 3.

b Plutarchus ſymp. Dec. 3. pro. 5.

c lib. 1. c. 2

Victus

Victus nimis tenuis damnatur.
Cap. XVI.

SED neque laudare, neque imitari, alios debemus, qui tenue, & exiguum alimentum, & raro accipiunt: quicquid enim extra mediocritatem eſt, & ad extremum alterum vergit, vel in eo conſiſtit, periculoſum eſt: quia ſumma damnatur ſatietas, expletioque, idcirco Hippocrates a ſumme tenuem, & maxime exquiſitam viuendi rationem, non in ægris tantum damnauit, ſed in ſanis quoque periculoſam eſſe notauit: nam qui ita vixerint, nullum iniuriæ genus vereri non debent: nullumque vel leue peccatum eſt, a quo grauiter offendi non poſſint: repentina quæuis aeris mutatio, exercitatio, aut labor paullo vehementior, conuiuium paullo lætius, ſomnus paullo breuior, triſtis nuncius nō magnæ etiam rei, quoduis denique, quod in alteram partem modice declinet, obeſſe vehementer poteſt: neque hi libere ijs fungi muneribus poſſunt, quæ hominibus maxime conueniunt, res domeſticas curare, amicis præſto eſſe, Rempublicam adiuuare; quibus qui operam dant, ij tot repentinis, & tam diuerſis caſibus expoſiti ſunt, vt, ſi tam tenui, & exquiſito victu vtantur, ne paucis quidem diebus res eas tractare tuto poſſint: ſed debent (ſi ſanitate frui velint) in ſumma quiete, & in eodem tenore, oſtreæ, vel ſtirpis inſtar (vt Plutarchus dicebat) ſeorſim ab amicis, & ab omni publico munere, ſemper degere: quod ſi non ſit ſolum victus tenuis, ſed etiam raro cibus, & potus ſumatur: vt ſemel die, vel alternis, vel rarius (ſi humano more iudicandum eſt) maius quoque periculum imminebit: nec aliquis hoc vitæ genus ſuſcipiet, qui in humana ſocietate ſeſe velit cæteris hominem præſtare: in eo ſe poterit exercere, qui in aliquo receſſu, humanis rebus cun-

a 1. aph. 4. & 5.

ctis

ctis poſthabitis, vnam, æternamque illam (quam tamen omnes deſideramus) beatitudinem verſare animo velit, Deumque O.M. contemplari, & ſumma atque innumera in homines collata eius beneficia recolere, atque omni ſtudio & opera eiuſdem cultum proſequi, eundemque aſſiduis precibus tum ſibi, tum reliquo humano generi propitium reddere, ac conciliare: quod monachi quidam præſertim Aegyptij olim factitarunt, vt ſacræ hiſtoriæ auctores teſtantur: alioqui nota [a] Hippocratis ſententia eſt, ſemel die cibum capere, *μονοσιτίην*, gracilitatem inducere, & exſiccare: quoniam efficit, vt carnis humor ab animali calore conſumatur, de qua re initio in quinta argumentatione dictum eſt; quid ergo fiet, ſi tantum alternis diebus, vel rarius, & parce quoque cibus ſumatur? iam vero nihil dicendum eſt de ratione, quæ habenda ætatum eſt, temperaturarũ, habituum, anni temporum, & conſuetudinis: nam generatim hoc agimus, vt oſtendamus, cibum nimis tenuē promiſcue in omni ętate, & temperatura, & habitu, & anni tempore, vti etiam nimis liberalem fugiendum eſſe: de conſuetudine illud ſolum admonendi ſumus, ne repente vel ab edacitate, vel ab inedia conſueta, ad exquiſitam, & congruam mediocritatem, ſed inſuetam, nos referamus, nam, *πάντα*, inquit [b] Hippocrates, *ἐξαπίνης μείζω πολλῷ τοῦ μετρίου μεταβαλλόμενα ἐπὶ τὰ, καὶ ἐπὶ τὰ, βλάπτει*: quæ repente multo extra modum in hanc, vel in illam partem permutantur, nocua ſunt: ſed debemus paullatim vel demere, vel adijcere; omne enim, quod multum eſt, vt [c] alibi dicit, naturæ eſt inimicum, quod vero paullatim fit, periculo vacat. *πᾶν τὸ πολὺ τῇ φύσει πολέμιον. τὸ δὲ κατ᾽ ὀλίγον ἀσφαλές*: Hactenus igitur oſtenſum eſt, continentiam poſſe nobis magno, ac præcipuo ad bonam valetudinem auxilio eſſe: nec diutius poſſe inediam ſine periculo ferri: ac ſatius eſſe, bis die, vel ſæpius; ſed modice ſemper; quam ſemel; ſiue multum, ſiue exiguũ; aut ſæpe, ſed nimium comedere.

[a] lib. 2. de victu in acut.

Conſuetudo vt mutanda.

[b] lib. 2. de victu in acut.

[c] 2. aph. 51.

Concluſio omnium, quę dicta ſunt.

De

De cibi, & potus menſura. Cap. XVII.

HOC autem loco non intempeſtiue aliquis quæret, quæ nam tum cibi, tum potionis menſura ſeruanda ſit, quisve in his modus ſit adhibendus: quamuis enim ridendum nonnullis videatur, certa quadam menſura, cibum, potumque accipere; & reuera riſu dignum ſit, ſi quis altera manu ſtateram ſuſpendat, altera vero de ſtatera cibum ori admoueat; animaduertere tamen expedit, ſumi nihil a nobis, etiam non animaduertentibus, niſi menſura quadam certa, & certo pondere: ſiue enim paterfamilias ſuis domeſticis, ſiue dominus ſeruis, villicus ruſticis, caupo hoſpitibus, princeps aulicis ſuis alimenta præbeat, certo ſemper pondere, ac certa præbet menſura: ſi item a piſtore panem emas, carnes a lanio, in macello, piſces, & uinum in caupona, certa numerata pecunia certum cuiuſque rei pondus datur: itaque a nobis, uel inſcijs, pondere, ac menſura omnia ſumuntur: propterea factum puto, ut quod uiritim pro alimento dabatur, Demenſi nomen acceperit: ſcilicet a metiendo potius, quam a menſe; ſicuti demenſa verba Cicero appellat; alienum ergo non videbitur, ſi de cibi, ac potus menſura nonnihil diſſeruerimus. Demenſũ.

Cibi, & potus antiquorum menſura cum noſtra comparatur. Cap. XVIII.

AC primum non erit inanis fortaſſe labor, perquirere, & explicare, an in vulgari cibi, & potus modo alia vetuſtiorum, quam noſtri temporis ratio exſtiterit: vt deinde commodius exponatur, quid a ſanitatis conſeruandæ ſtudioſo

dioſo faciendum ſit. Et quia de moribus antiquorum fingendum nihil eſt, non poſſumus aliquid affirmare, niſi quod litterarum monumentis traditum reperimus: inde igitur colligimus, vulgare Demenſum panis, quod olim pro diurno cibario viritim dabatur, fuiſſe Chœnicen, ſeu quantum chœnice capiebatur: notum eſt autem menſuræ genus chœnicen fuiſſe, quæ ipſis quoque Homeri temporibus, vel antiquioribus in vſu fuit, vt ſibi facile is perſuaſerit, qui libro Odyſſeæ decimonono legerit, οὐ γὰρ ἄεργον αἴξομαι, ὅστις ἐμῆς γε χοίνικος ἅπτηται, καὶ τηλόθεν εἰληλουθώς: quod eſt, non patiar illum, qui chœnicen meum attigerit, ceſſare, quamuis e longinqua regione aduenerit: quæ verba Telemacho Vlyſſis filio attribuuntur, vbi Didymus Homeri interpres indicat, menſuræ nomen, chœnix, pro eo poſitum, quod menſura capitur, itaque uel pro pane uel pro panis materia: quam menſuram nonnulli tandem eſſe arbitrantur, quæ Hebraice חמר Homor uel Gomor dicta eſt, cuius mētio ſæpe quidem in Sacris litteris habetur, ſed potiſſimum libri Exodi capite ſextodecimo, uidetur pro illa accipi menſura, qua Dei præcepto manna in dies ſingulos uiritim colligebatur: licet alij plus, quam chœnicen continuiſſe tradiderint: illud nobis compertum eſt, Herodotum libro ſeptimo mirari, Xerxem tanto exercitui potuiſſe alimenta ſuppeditare; &, volentem Herodotum alimenti illius inire rationem, hoc ponere, Tritici, ſcilicet, chœnicen a quoque milite in dies ſingulos acceptam: notaui etiam vnum apud [a] Hippocratem Eratolai ægritudinem deſcribentem, quod huc ſpectare uidetur, illum enim, dixit, cibum ſemel die ſumpſiſſe ad veſperam, & panis menſuram ſubcineritij fuiſſe dimidiam chœnicem, ἐμονοσίτει δὲ, inquit, ἑσπέρην. ἄρτος ὡς ἡμιχοίνικος ἐγκρυφίης: ut probabile ſit, diarium panis demenſum integrum ab Hippocrate quoque chœnicen exiſtimatum: quando, qui moderatius & ſemel die ueſcebatur, ſemichœnicen ſumpſiſſe notauit: ſed & poſteriores Græce linguæ interpretes, cibarium diurnum dixerunt, chœnicen vocari: quam-

Panis demenſum apud antiquos. Chœnix.

Budæus lib. 5. de aſſe.

a lib. 7. epidem.

ri,quamobrem apud Athenæum [b] neſcio quis pro chœnice nomen aliud effinxerat,ἡμεροτροφίδα,ac ſi diceres, Diurnicibum : & Laertius Diogenes in Pythagora; cum interpretatur illud;ſuper chænice ne ſedeto;ſignificare futurorum æque ac præſentium curam habendam eſſe, ἡ γὰρ χοῖνιξ, inquit,ἡμερήσιος τροφή:cibus diurnus.capiebantur autē chænice ſextarij bini,vt multis Budæus [c] oſtendit, & Epiphanius [d] perſpicue tradidit, & ſi partem exiguam ad binos ſextarios adiecit: quam ob rem non eſt Gaza audiendus, qui pro chœnice ſextarius vertit apud [e] Theophraſtū. Sextarius vero duodecim cyathos continebat.Cyathus,Heſychio auctore,uncias duas,uel,ut Feſtus ſignificauit,vnciā, & vnciæ paullo minus quam dodrantem: vt videlicet ſextario contineantur vnciæ vigintiquattuor cum Heſychio, aut viginti cum Feſto : erunt igitur in chœnice vnciæ vel octo vltra quadraginta vel ſolę quadraginta . Ex quibus (quod mirari licet,à Budæo prætermiſſum)quattuor Athenis magni panes conficiebantur (eſt ſermo de panis materia)octo vero parui,vt Ariſtophanis enarrator Veſpis notauit,ad illa verba πέτταρα εἰς τὴν χοίνικα.Cibus igitur diurnus, & vulgaris quattuor panes fuere, quorum ſinguli ex farinę tritici libra , vel libræ ſexſtantibus quinque conflabantur : a qua ratione parum, aut nihil diſtat, quod à Catone ſcriptum eſt,libro de re ruſtica.nam ijs, qui in familia villici opus facerent, in ſingulos menſes hyeme dandos ſcribit tritici modios quaternos: modius autē capiebat octo chœnicas: fuere igitur dandæ in menſem duæ chœnices ſupra triginta : videlicet, in ſingulos dies chœnix, & libræ fere quadrans: cui menſuræ per æſtatem ſemodium addebat, quo quatuor chœnices continentur, libræ videlicet ſedecim , vt ſcilicet ſelibram in ſingulos aeſtatis dies amplius, quam hyeme, præberet: rurſus compeditis per hyemem dabat pondo quaterna;in dies ſcilicet;eſt autem pondo libra . Vbi vineam fodere cæpiſſent , dabat pondo quina, ideſt libras quinque : ijs vero, qui minus fatigaban-

b lib.3.dipnoſ.

c lib.5.de aſſe.

d lib. de menſuris, & ponderibus.

e lib 8. de hiſt. plant. c.4.

tur, villico, villicæ, epiſtatæ, opilioni modios ternos in menſes ſingulos, vt in dies acciperent libras ternas, & circiter ſextantem, vncias, inquam, duas de quadraginta: quibus ſimilia accipimus á Theophraſto, [a] qui athletas ſeſqui chænicem abſumere ſolitos teſtatur (quantum cõpediti apud Catonem, quando fodere vineas cæpiſſent) libras videlicet quinas, boni tamen tritici, quale apud Bœotios naſcebatur: namque vbi leuius triticum erat, vt Athenis, ijdem libras octonas & trientem abſumebant, *οἱ μὲν ἀθληταὶ ἐν τῇ Βοιωτίᾳ ξ̔ημιχοίνικα μόλις ἀναλίσκουσιν, ἀθήναζε δὲ ὅταν ἔλθωσι, πενθημιχοίνικα ῥᾳδίως*, vbi perperam Gaza pro chœnice ſextarium accepit, quia eſt chœnix ſemiſextarius, vt ex dictis antea notũ eſt, itaq; illa *ξ̔ημιχοίνικα, πενθημιχοίνικα* vertenda ſunt, tres ſemiſextarios, & quinque ſemiſextarios: quãobrẽ in hac panis ratione viſi ſunt Gręci cum Romanis cõuenire. De pulmẽti autẽ modo, res non eſt tã manifeſta: idẽ Cato inquit, vbi oleæ comeſæ erunt, halecen, & acetũ dato, oleũ dato in menſes vnicuique ſextariũ: ſalis vnicuiq; in annos modium ſatis eſt: hæc ait, ex quibus conijcere licet, perquam exiguum huic hominum generi obſoniũ dari ſolitum: oleæ quantum dederit, non expoſuit: in alijs rem aperuit: halecen, & acetum, inquit, dato: halecen hoc loco interpretantur genus piſciculi & vilis, & minuti: at vnus halex cum libris quatuor, vel vncijs panis quadraginta conferri vix poteſt: oleum hic non ad lucernas datur: eſt enim ſermo de pulmentario propoſitus: cum autem olei ſextarius in mẽſes daretur; quod in annos modij dodrantem implet; id quod pro diurno obſonio dabatur, vix unciæ dodrantem ſuperabat; ſi uidelicet, ſumas cyathum de Heſychij ſententia: alioqui minor adhuc modus fuiſſet; quinque uidelicet drachmarum, & tertiæ partis drachmæ, cum in uncia drachmæ octo contineantur. Sal Græcis quoq; erat obſonium, ut ex Ariſtophanis Acharnenſibus intelligimus quando cum cæteris obſonijs ibi recenſetur, *ἢ χοιρίδιον, ἢ σκόροδον, ἢ χόνδρους ἁλός*, & a Platone [a] in obſoniorum ſuæ reipublicæ

[a] lib. 8. de hiſt. plant. c. 4.

[a] lib. 2. de rep.

publicæ ciuibus apponendorum numeratur, ὄψον ἕξουσιν ἅλας τε, δηλονότι, καὶ ἐλαίας, καὶ τυρὸν, καὶ βολβοὺς, καὶ λάχανα: erat etiam Perſis, ut Strabo b teſtatur inquiens, ἡ δὲ καθ' ἡμέραν δίαιτα, ἄρτος μετὰ τὸ γυμνάσιον, καὶ μάζα, καὶ κάρδαμον, καὶ ἁλῶν χόνδρος, καὶ κρέα ὀπτὰ, ἢ ἑφθὰ, ποτὸν δ' ὕδωρ. de Romanis uero Plinius, c inquit, Varro etiam, pulmentarij uice uſos ueteres, auctor eſt: eſitaſſe enim ſalem cum pane, & caſeo, ut prouerbio apparet: hoc autem confirmatur dicta Catonis auctoritate. Sed & Chriſtiani maiores noſtri ſalem cum pane olim ieiunij quibuſdam temporibus comedere conſueuerunt, quod apud Epiphanium d me legiſſe memini: & nota eſt Montaniſtarum hæreticorum Xerophagia ex Tertulliano: qui pane ſolum, & ſale, ac leguminibus ueſcebantur, & aquam bibebant: dato, igitur, in annum ſalis modio (ut ait Cato) ſi ratio dierum ineatur, diurni olei modum, a Catone propoſitum, ſalis modus boni ponderis drachma ſuperabit: quæ res minima eſt, & hunc in modū dici potuit, obſonium cibi fuiſſe uehiculum, cibiquenomine panem proprie ueniſſe: quoniam Græci σιτίον, & σῖτον genere neutro cibum uocarunt, σῖτον uero genere maſculino frumentum, quaſi σιτίον dictum ſit, quoniam illius materia eſt σῖτος, id eſt, non ſolum triticum, ſed omne frumentaceum, ut Suidas teſtatur: obſonio tamen omnes non indigebant: eſt enim tritum, & uulgatiſſimum illud a Socrate dictum, ſe obſonare ambulando famem conſueuiſſe: quamobrem concludi poteſt, ueteres illos Romanos, & Græcos exiſtimaſſe, ſolidi alimenti pondo quaterna in dies ſatisfacere poſſe: & crediderim illos, qui pulmentarijs uberius ueſcebantur, quantum pulmentarij ſumebant, tantum de pane detraxiſſe: illos ſcilicet, qui politiorem, & delicatiorem uitam uiuebant, ut ſcilicet plerique uel naturæ inſtinctu, uel peritorum conſilio, eam ſibi ciborum menſuram præfiniuerint, ut quaternę in ſingulos dies libræ confici poſſent, quaſi calor innatus uiſus ſit, poſſe ſingulis horis ſextantē concoquere, quemadmodum certo ſpacio, & tempore, certa frumenti menſura

b lib. 15.

c lib. 31. c. 7.

d lib. 3. cōtra hæreſes ad finem.

e lib. de ieiunio cōtra Pſychicos.

Obſonium cibi vehiculum.

Σιτίον σῖτον σῖτος.

piſtrino molitur, vt non ſit facile, in Cleanthis ſententiam diſcedere, qui negabat (vt refert [a] Cicero) vllum eſſe cibum tam grauem, quin is die, & nocte concoquatur; nam ſi grauitatem cibi, atque copiam non coniungebat; hoc nō erat magnum, ad vim caloris oſtendendam, argumentum: quicquid enim ſit, quod concoctionem admittat; ſi ſumatur exiguum, & alia, quæ vna ſumuntur, pauca ſimiliter exiſtant; non ſolum die, nocteque concoqui dixerim, ſed nullā quoque habere admirationem: at ſi multum, & intemperanter, & immodeſte; quod non raro fit; ingeratur; multos, opinor, inuenies, qui ſe die, nocteque non concoxiſſe teſtabuntur, quod vero dixerim, cibi ſolidi libras quaternas, communē menſuram, quæ in dies ſumebatur, apud veteres extitiſſe huic non repugnat [a] Sacrorū librorū auctoritas tradentiū, Ezechieli antiquo vati Deum cibi diurni menſuram præſcripſiſſe ſtateras viginti, quæ menſura, quam libra, minor eſt; nam ſingulos ſtateres ſemunciam pendere, auctorem habemus [b] Epiphanium, & [c] Auguſtinum, præter ea, quæ Budæus notauit libris de aſſe: hoc, inquam, non aduerſatur dictis, quoniam alia eſt vulgaris ratio, quam illorum, qui pietatis ergo, ad ſcelerum expiationem, & ad Dei O. M. conciliandam mortalibus voluntatem, & gratiam, parce, ac duriter viuere debēt, & ſolent, vt dictus vates. Si igitur antiquorum in cibo menſurando rationem cum hac, qua nos vtimur, cōferre libuerit, illi maxime propinquam reperies: nam paſſim ita viuitur, vt in ſingulos conuictus panis libra plus minusve offeratur, carnium vero, aut piſcium ſelibra, ſiue dodrans: quibus addi ſolet, quod primo cibo, vt ſalſamentum, aut legumen, aut olus, aut aliquod frumentaceū ex iure, & id, quod ſummo cibo ſumitur, vt caſeus, aut pomum: quæ libras circiter quaternas pendere, ſi periculum feceris, inuenies. Hęc de cibis. Sed nec alia potionis ratio videtur eſſe: nā vini in ſingulos dies cuique dari ſolēt libræ fere quaternæ: & qui modeſte, & frugaliter viuunt, ter quaterue vno conuictu bibere ſolent, ac quælibet potio ſelibram,

a lib. 2. de Nat. Deor.

a Ezechiel. c. 4.

b lib. de menſ. & pōderib.

c ad pſal. 137. to. 8.

bram, plus minuſve pendet, adeo vt potus fere ciborum menſuram exæquet. Hæc noſtrorum vulgata ratio eſt. Cato capite quinquageſimo octauo de re ruſtica, alias dandam dicit heminam in dies, ſcilicet hyeme, abſumpta lora: alias ſextarium, Vere videlicet, Februario, Martio, Aprili, Maio (vt mihi videbatur) alias ſeſquiſextarium, ſcilicet quatuor, qui dictos ſequuntur, menſibus, in fine quorum vindemia fieri ſolet; quibus menſibus plus etiam panis, quam ante, præbendum monuit: ex quibus apparet, apud illum potionis modum a ciborum menſura ſuperari: nã, quo tempore plus vini exhibet, vix libras exhibet ternas; cyathũ enim ſi binas vncias cepiſſe ſumas; in ſeſquiſextario (quæ maxima eo loco menſura a Catone poſita eſt) ternæ tantum libræ capi potuere: ſed aliquis non male diceret, ſermonem Catoni de meraco eſſe (namq; eo loquitur tẽpore, cum iam eſt abſumpta lora) cui aquã arbitratu ſuo ita quiſque miſcuerit, vt potum cibo ęqualem reddere potuerit. Itaque locum Catonis non pugnare cum noſtra ſententiã; videlicet ut cibi, ita potionis illorũ modũ noſtro parẽ extitiſſe. Sane Cæſar Auguſtus (quod teſtimonio Suetonij perſpicuum eſt) parce tum comedere, tum potare conſueuerat: bibebat autem in ſingulos conuictus, ſemiſextarium, aut, ſi liberalius bibere ſtatuiſſet, ſextarium: ſic etiam fercula modo præbebat terna, modo ſena; quo ſcilicet largiorem cibum potus quoque largior diluere poſſet: edere autem ſolebat panem ſecũdarium, piſciculos minutos, caſeum bubulum manu preſſum, ficuſque (ſuo ſcilicet tempore) virides, quæ viuendi ratio non videtur ab ea eſſe diſsimilis, qua noſtri, qui modeſte, & temperantes viuunt, vti ſolent: qui raro vini meracioris plus, quam heminam (ſic poſſet vocari minor hæc menſura, quam *folieta* vocamus) ſæpe minus bibunt in prandia ſingula, atque cenas: quod ſi edaces, & noſtri ſeculi helluones, atque potores egregij cum antiquis conferendi eſſent, facile oſtendi poſſet, ne hac quidem laude noſtros à veteribus ſuperari:

olim

Olim ego iactantem noui paraſitum, quod in cæna, ſummo cibo, dulciaria id genus, quæ *papardelle* Romæ dicuntur; quingenta comediſſet; quæ ſingulę ſemunciæ fere pondus habent; ac bibiſſe vini menſuras circiter quinque, quas Romæ *boccali* vocant, quantum duo fere antiquorum congij capiebant. Sed & noui nobilem Germanum Othonis Cardinalis Auguſtani familiarem, qui, cum magnã ſanguinis vim aluo deieciſſet; roganti medico narrauit; cęna ſe heſterna vini boccalos duodecim hauſiſſe, ſcilicet congios fere quaternos: ut Nouellium Tricongium ſuperauerit: nec dubito quin aliquis etiã exiſtat, qui cum Rhodio Xenagora certare poſsit, cui cognomen ab amphora, quam totam hauriebat; ἀμφόρεα inditum eſſe [a] tradiderunt. Sed inter edaces nobiliſſima femina; quæ, me hæc prodente, viuebat ſenex, ſingulis diebus capos pinguiſsimos binos totos comedere, & ex cæteris edulijs (regio more inſtructa menſa) partem bonam abſumere. Verum, cur eadem non debet eſſe, tum cibi, tum potionis menſura hiſce poſtremis, quam prioribus illis tempotibus fuiſſe legimus, ſiue moderatos, & continentes; ſiue contra incontinentes homines reſpexeris? nonne genus hominum eſt idem, & natura eadem? proculdubio eadem figura, & magnitudine, eiſdemque præditos facultatibus ſtomachos fabricatur natura: quamobrem vt eadem, qua priſcis temporibus, neceſſitate ad famis, ſitiſque remedia adducimur, ita eadem menſura expleri naturaliter poſſumus. Neque antiquiora ſecula accuſanda magis ſunt, quã noſtra, quod apud vetuſtos auctores, crapulæ, & ebrietatis mentio fiat; quoniam hodie quoque ſunt gentes, quibus maxime familiaris ebrietas eſt, quæque vetuſto Scytharum more meracum immodice potant.

[a] Aelianus lib. variæ hiſtor. 12.

Qua

Qua menſura cibus, & potus ſit ſumendus. Cap. XIX.

CVM ergo par videatur cibi, & potionis modus noſter, & antiquorum, quid agat is, qui eſt de ſanitate ſolicitus? non ille quidem Græcos imitabitur; quos Lacedæmonijs Xenophon comparabat; debere quemque comedere, & bibere, quantum capere venter poſſit: quod Lycurgus, cum bonæ valetudini aduerſari, animaduertit, tum vitæ muneribus obeundis impedimento eſſe, quæ vel ieiunum, vel cibo moderato refectum hominem requirunt: itaque Lycurgus inſtituit, Lacedæmonij vt cibi tantum capere aſſueſcerent, quantum ſatis quidem eſſet, ne vacui forent, ſed ut ex repletione onus euaderent, atque, ſi neceſſitas poſceret, ieiuni poſſent in laboribus eſſe, & famem diutius ferre: non erit igitur venter menſura cibi, potuſque cenſenda: ſed nec de ſtatera, ſeu lance ſumendus cibus eſt; etſi non defuerit, qui noſtro ſeculo id fecerit: nec demēſum, uel ex penore patrisfamilias, vel aliunde præſtitum; totum abſumendum ſemper eſt, vel ei non eſt aliquid vnquam adijciendum, veluti ſibi par, & adamuſſim æquale exiſteret: ſed craſſa quadā Minerua debet quiſque ſibi menſuram, vt deinceps explicabitur, ex ipſo ſenſu præſcribere: quę non eadem poteſt eſſe, nec debet, ſed alia, atque alia pro temporis ratione, locorum natura, ciborum genere, exercitationibus, & laboribus: æſtate enim pleriq; ſolent de cibo demere, & potioni adiungere, hyeme vero e contrario: quod etiā medicinæ auctores ſalutare eſſe docuerunt: & quamquam Cato familiæ villici hyeme paullo minus cibi docuit præbendum, quam ęſtate; ſcripſit tamen, uini plus dandum æſtate, quam hyeme: ſed ille; quod ad cibū attinet; de operis loquebatur, & ijs hominibus, qui per

b lib. de rep. lacæde mon.

æſtatem

a Opera & dies.

æſtatẽ plus neceſſario laborant;de quibus a Heſiodus quoque, ἀφαυρότατοι δέ τε ἄνδρες εἰσίν, ἐπεὶ κεφαλὴν, καὶ γούνατα σείριος ἄζει. αὐαλέως δέ τε χρὼς ὑπὸ καύματος : compeditis, Cato inquit, per hyemem pondo quatuor, ubi vineam fodere cœperint,pondo quinque:hæc ille. at medici de viuendi ratione,& ſanitate tuenda ad eos maxime ſcribebant, qui vitam hanc vmbratilem exercent:palęſtra enim,frictio,deambulationes matutinæ,& veſpertinæ, lauacra, Lunam , Solemque vitare , frigora ante ortum , & poſt ſolis occaſum , auras fluminum , & ſtagnorum cauere , & alia huiuſmodi , non poſſunt ruſticis,& alijs id genus hominibus;qui quotidiano labore victum quæritant , abſque riſu proponi. Sed hoc obiter. Illud ad hunc locum pertinet , caſus varios occurrere , quamobrem certa ciborum & potionis menſura , cuique congrua , definiri non poteſt : ſed neceſſe eſt , in re præſenti vel addendi, vel demendi conſilium capere : nam, vt Hippocrates libro tertio de diæta dicebat , πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα. πρῶτον μὲν αἱ φύσιες τῶν ἀνθρώπων διάφοροι ἐοῦσαι, ἔπειτα καὶ αἱ ἡλικίαι, μὴ τῶν αὐτῶν δεόμεναι. ἔτι δὲ καὶ τῶν χωρίων αἱ θέσιες, καὶ τῶν πνευμάτων αἱ μεταβολαὶ, τῶν τε ὡρέων αἱ μεταστάσιες, καὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ αἱ καταστάσιες, αὐτῶν τε τῶν σιτίων πολλὴ διαφορὰ , id eſt, etenim multa prohibent, primum quidem diſſimiles hominum naturæ , poſtea & ætates , non eiſdem rebus egentes : amplius vero & locorum ſitus , & flatuum mutationes , & temporum tranſmutationes,& anni conſtitutiones , & ciborum ipſorum varietas plurima: hæc,inquam,impedimẽto ſunt,ne certam generatim menſuram ſtatuere poſſimus: itaque in ſingulis ſe debet medicus exercere , &, quantum vnicuique dandum ſit, non ex libræ lance , ſed ex hominis ſenſu conijcere , quemadmodum optimus auctor Hippocrates admonuit , cuius illa ſunt libro de veteri medicina , μέτρον δὲ (οὐδὲ σταθμὸν , οὐδὲ ἀριθμὸν οὐδένα ἄλλον) πρὸς ὃ ἀναφέρων εἴσῃ τὸ ἀκριβὲς, οὐκ ἂν εὕροις ἄλλο , ἢ τοῦ σώματος τὴν αἴσθησιν: quod eſt, menſuram autem (neque pondus , neque numerum vllum) ad quam referens id agnoſcas , quod quadrat,

drat, non inuenies aliam, quam corporis ſenſum: quamobrem [a] alibi docuit, fieri non poſſe, vt abſenti cibi, ac labores congrue præſcribantur, μὴ παρέοντι δὲ ἀδύνατον ὑποθέσθαι ἐς ἀκριβείην σῖτα, καὶ πόνους, nec aliud voluit, [b] cum dixit, τὰ βρώματα, καὶ τὰ πόματα πείρης δεῖ, εἰ ἐπὶ τὸ ἶσον μένει: cibi, & potus experientia egent, ſi in æqualitate maneant: quid hoc enim eſt, niſi, ſenſus teſtimonio opus eſſe, vt ſciamus, vtrum cibus, & potus congrue ſumatur? Sed eſt ſanitatis tuendæ ſtudioſus perito nautæ per quam ſimilis, qui pacato & tranquillo mari curſum, quem cœperit, proſequitur: ſed vbi ſignum aliquod tempeſtatis animaduerterit, vbi Euri, Noti ve minas, aut Africi terrorem præſenſerit, mutatis ſubito velis, aliam nauigandi rationem inſtituit, & procellæ periculum mature declinat: quamobrem notiſſima illi oportet eſſe futurarum tempeſtatum indicia: huic igitur ſimilis quiſque debet eſſe, qui vel ſuam, uel aliornm ſanitatẽ tuendam ſuſcepit: quamdiu enim aliquis ſanus eſt, & valetudine fruitur integra, nec vſquam interrupta, tamdiu putandum eſt, iuſta illum & ſibi congrua cibi, potusque vti menſura, nullaque egere vel ſubtractione, vel adiectione: at nota illi eſſe debent, atque perſpecta morborum ſigna futurorum: qui, cum a nimia alimenti copia ortum ducant, de ſuo nos aduentu tantum, ante quam adueniant, ſignis commonefaciunt, vt illos liceat, mutata vitæ ratione, plerumq; euadere, & declinare: hoc autem eſt, quod a ſe Hippocrates inuentum ſcribere veritus non eſt libris de diæta: ubi, cum negauerit, poſſe ciborum, & laborum menſuram inueniri, quæ cuiuſque hominis naturæ tam apte conueniat, quin neceſſe ſit, ſpatio, & tempore (etſi minima in dies acceſsio fiat) aliquid abundare, quamobrem morbi naſcuntur; aſſerit quoque a ſe inuentam rationem, qua imminentes, ante quam fiant, morbi cognoſcuntur: quam rationem libro primo propoſitam, tertio explicauit, ut in meis quibuſdam ad Hippocratem notis expoſui: ex eo igitur Hippocratis loco morborum ſigna imminentium; quos facit

a lib. 1. & 3. de diæta.

b lib. 2. epidem.

Nautæ ſimilis medicus.

alimenti copia, & repletio; operę pretium eſt compendio hic recenſere.

De ſignis repletionis. Cap. XX.

CVM enim quęſitum ſit, qua menſura cibi, ac potus ſumendi ſint; nec vlla communis menſura omnibus congrua reperiatur, ſed obſeruandum ſit, quid cuique obſit, vel proſit, ita vt, antequam fiant, cauere morbos poſſimus: quibus hæc ſigna comperta erunt, his etiam quæ menſura quæritur, perſpecta erit, & cognita: cum his autem, quæ Hippocrates docuit, nonnulla a poſteris obſeruata memorabo, maxime vero, quæ Alexander Petronius ſcripſit libro quinto de victu Romanorum; nam quæ idem libro quarto retulit, ex ipſius Hippocratis libro tertio de dięta deſcripta eſſe animaduerti; & ne videar ſine ſymbola ad has epulas acceſsiſſe, vt abundantius huic parti ſatisfiat, non omittam, quæ me quoque rerum vſus edocuit. Quemadmodum igitur tempeſtatum præſagia alia ex ſole, alia ex luna, alia ex reliquis ſtellis petuntur, alia in aere apparent, alia in aquis, alia ex terra ſunt; ita futurorum morborum, ex ciborum repletione, indicia digeſſi, vt alia ex capitis partibus petenda ſint, alia ex thorace, & ventre, alia ex partibus extremis, alia ex his, quæ corpori vniuerſo contingunt. Vbi itaque ſanus aliquis tempore multo bis, terve ſingulis diebus, vel ſæpius, aut rarius, ſed pro eius conſuetudine, comederit, atq; potauerit, & alioqui nihil incommodi ſentiat; nec alia adſit externa morbi cauſa, ſe laborare expletione, ſuſpicari debet, cum capitis dolorem aliquem ſentiet, aut turbationem, pondusve, ſeu punctiones: cum puſtulas inter capillos obortas animaduertet: cum pruritus in fronte aderit, vel quaſi puluis: cum mordebuntur oculi, vel lacrimabuntur,

Signorum repletionis diſtinctio.

Signa repletionis ex capitis partibus.

vel

vel humore tenui, multoque madeſcent,cum quaſi puluerem aut lapillos in illis ſentiet:cum ijdem bibendo intumeſcere, & lacrimas fundere, cum ſplendores ante ipſos (μαρμαρυγὰς Græci vocant)verſari videbuntur:cum rerum obiectarum duplicatæ imagines apparent: idem quoque ſuſpicari oportet,ſi palpebræ graues ſint,ſi lippitudo oriatur, ſi vertigo,ſi ſomni turbulenti,longiores ſolito, iucundiores, grauiores,intempeſtiui:item ſi conuiuia, & eſcas ſomniet, præſertim ficus,& vuas,ſed & carnium eſum, & cibi cuiuſcumque, aut alias abſurda, vel nefaria viſa occurrant;vt in cæno volutari,aquis mergi,cadauera inſpicere:alioqui notauit Hippocrates, a conſuetos cibos, & potus per ſomnũ oblatos inopiam alimenti ſignificare, & animæ triſtitiam, τὴν ἔνδειαν τροφῆς, καὶ ψυχῆς ἀθυμίην:ſed rebus magis, quam auctoribus credendum videtur: ſane ſi cui inediam paſſo conſueta in ſomnis eſca cernatur,hoc inediæ tribuendum eſt,ſi ſaturo eadem occurrat,expletionis eſt ſignum certiſſimum. Nec aliud conijciendum eſt,cum nares alicui plenæ videntur,nihil tamen poteſt emungere,cum etiam ſternutat frequenter,cum morſus in eiſdem ſentit cum mucus plurimus deſcẽdit,cum fumi odor,qui non exſtat, ſentitur, aut alius quiuis odor ſimiliter repręſentatur:etenim hoc imaginum genus,cum extrinſecus non accedat, vt fieri ſecundum naturam deberet,internam originem habeat, oportet, a qua naturalem præter rationem ſenſus moueatur: hoc vero in homine, qui alioqui ſanus ponitur non aliunde, quam ab humore ſuperfluo,ac corrupto, fit, quem alimenti vbertas nimia producit:quæ res efficit etiam,vt ab alijs ſenſibus falſo de rebus iudicium fiat, vt de oculis quoque dictum eſt: ſic etiam Aurium ſonus ſatietatem portẽdit, & cum quiddam audire putamus, atque ſi vel muſca: vel auicula præteruolaret,aut fluuius laberetur; item ortæ in auricula puſtulæ , & vlcuſcula: adhæc oris ſiccitas,amaritudo , dulcedo,ſapor alienus extra cibi tempus, ciborum,& potionum ſapores de more non ſentiri; aut quia ſine ſapore ci-

a lib. de inſomnijs.

bi videantur, aut habere non ſuum; ſaporem item cibi, aut uini inter edendum mutari,& iucundum minus eſſe, quam comeſtionis initio, docet cibi modum, & potus ſuperari: inſuper lingua albis ſordibus illita, vel pallidis, uel coloris cuiuſuis,qui alienus ſit,idem docet. Oſcitatio quoque frequens eodem pertinet. Dentium item ſtridor cum horrore poſt exercitium: & eorundem quaſi dolor cibi initio, atque cum mutuo conſtringuntur, ſi quaſi in gingiuas cereas inſerti videantur. Saliua,rurſus, ſalſa, aquoſa, multa, valdeque dulcis.Sputa multa,craſſa,lenta,& pituitoſa, vel ſtatim ante,uel poſt cibum: labiorum adſtrictio,perinde ac ſi quis meſpila, vel acerbum aliquid eiuſmodi comediſſet: ulcuſcula modo in palato,modo in lingua, modo in labijs, modo in hac, modo in alia oris parte: item faucium aſperitas,tonſillarum,& vuæ tumor,& inflammatio: faciei pallor inſolitus, & puſtulæ a latinis dictæ vari, a Græcis ἴονϑοι: inſuper colli dolor,tumor,grauitas,rigor, qui mobilitatem eius,& conuerſionem impediat. Eadem coniectura ſumitur ex dolore,& morſu coſtarum in ſiniſtro præſertim latere: ſumitur quoque ex mammis, ſi videlicet iuſto pleniores fuerint in feminis; quod tamen & in maribus quibuſdā notatur:ex uoce,cum ſubrauca eſt, & debilior, quam conſueuerit: & tuſſi,quæ inter edendum inanis oriri ſolet,quęque irritatur ſputo intra fauces,qua hora cubitum itur:hoc idem nuntiat repentina,tenuiſque deſtillatio uel interdiu, uel noctu,vel in ſomno, uel in uigilia,a ſumpto cibo quarta hora,vel quinta, quæ deſtillatio fere hominem ſtrangulat, & tuſſim inducit moleſtam: eodem quoque denſa ſpiratio pertinet,atque difficilis,quæ tamen in potione potius erratum,quam in cibo [a] Hippocrati ſignificat: fœdus etiam ſpiritus notandus,uel acidus,vel fœtens:fœtet adultis ob dentium quandoque putorem, qui ſi non adſit, expletionem adeſſe intelligimus:itaque [b] legimus, Parthos, ob indiſcretos cibos ſpiritus fœditati obnoxios: huic moleſtiæ mali Aſſyrij grano mederi:cuius uice in eundem finem fœniculi ſe-

Signa expletionis ex thorace.

a lib. 2. prædictionum. προρ.

b Plinius li. 11.c.53.

li ſemen nobis eſt: acidus ſpiritus frequens puerulis eſt, quod vulgo uermiũ eſſe ſignum exiſtimatur, ſed eſt in adultis quoque cruditatis, uel repletionis indicium, a qua tamen uermes naſci ſolent. Expletionis illa quoq; ſigna ſunt, ſatietas, nauſea, ciborum faſtidium, inappetentia, grauitas, & durities circa uentriculum; quamobrem aliqui, ſe ueluti panem integrum in eo habere, exiſtimant; fames intẽpeſtiua cum ſtomachi grauitate: ſitim nõ habere, cum quis multum comedit, aut ſitire plurimum: panis ſolitam menſuram admittere non poſſe, etſi non abhorreat, potum quoque conſuetum hauſtu continuo, de more, ſumere non ualere: ructus acidi, fœtidi, nidoroſi, crudi, frequentes: ſingultus, punctiones circa uentriculum, & in eodem flatus moleſtus quidam inſtar nodi, ut aliquibus uidetur: ſonus etiam, & ueluti murmur; etſi Menæchmus ille Plautinus inanitatis hoc eſſe ſignum arbitrabatur, cum medico roganti, en unquam inteſtina tibi crepant, quod ſentias? reſpondebat, ubi ſatur ſum nulla crepitant: quãdo eſurio crepant. Notæ quoque expletionis ſunt, uentris poſt cibum tum grauitas, quæ dicta eſt, tum inflatio, item tormina, & dolor: inſuper deiectio ſubita, tenuis, & aquoſa, quę fit ſimul atque aliquis expergiſcitur: deiectio rurſus liquida, cruda, multa, frequens, alba, fœtida, quæ tamen dolorem non afferat: ſed inſolita ventris conſtrictio expletionem ſequitur, præterea crepitus crebri, fætentes, ſulphur olentes, & inſoliti: mictio quoque ſolito frequentior, vel præter morem cohibita: vrina item tenuis, decolor nimis craſſa, albaque & calida, & quę veluti pungit: accedit his lumborum inſolita grauitas: manuum calor, & pedum (id ex hepatis calore inani opinione iactitant) puſtulæ ſcabiei inſtar in manibus, & exiguæ veſicę ſucco tenui refertæ: pedum fætor, & humor: manuũ rurſus grauitas, & quaſi torpor, & craſsitudinis ſenſus, quamobrem non facile clauduntur: genuum etiam grauitas, & tibiarum: eodem quoque pertinet totius corporis dolor, & grauitas, item laſſitudo, horror poſt exercitia, pru-

ritus,

Signa repletionis ex ventre.

Signa ab extremis partibus ſumpta.

Sigua ex hisſumpta, quæ toti corpori cõtingunt.

ritus,falſas ſentiri carnes,ſi qui ſuas delingat:lectum quoq; præter morem durum videri, emaciari ſine morbo, membra oſcitanter extendere, viroſum eſſe, ſeu hircum olere: quamobrem a Plinio [a] Perſæ dicti ſunt, madere vnguento ſoliti,vt odoris commendatione virus ingluuie natum extinguerent. Demum expletionem adeſſe docet mæror, & iracundia,cum ſine cauſa, vel leuiſſima de cauſa hominem afficiunt. Hæc ſigna ſunt,quibus intelligere eſt, debitam cibi, & potionis menſuram non ſeruari, ſed plus, quam opus ſit, nutrimenti ſumi: quæ tamen ſigna cum non ſint omnia expectanda, neminem etiam eſſe exiſtimo tam ignarum, qui hoc cogitet: nam vel ex his vnum ſatis nos poteſt de periculo commonefacere, quod ſi forte nota ex his aliqua inediam ſequetur manifeſtam, tunc econtrario cenſendum eſt:nec vanum videri debet,quod cauſas cōtrarias ijdem effectus cōſequi dicantur: nam Hippocrates hoc non de conuulſione,& ſingultu ſolum aſſeruit;cum ſexta [a] aphoriſmorum ſectione vtrumque vel á repletione, vel ab exinanitione fieri aſſeruit;ſed in doloribus, morbis, & curationibus, libro de locis in homine; hoc pro naturarum varietate paſſim euenire,copioſa oratione declarauit: ſi igitur ex dictis aliqua ſignis inediam nonnumquam ſequentur;vt alias demere de cibo,& potu debemus, ita tūc adijcere oportebit:at rariſſimū eſt,vt hæc inediam ſequantur:itaque ſæpius ſubtractioni ſtudemus,quam adiectioni, vt recte ab Hippocrate [b] ſcriptum eſt, πολλῷ δ' ἧσσον ἐπὶ τὴν πρόσθεσιν ἰτέον: ἐπεὶ τὴν γ' ἀφαίρεσιν ὅλως ἀφελεῖν πολλαχοῦ λυσιτελέει,& ideo aduerſus repletionem multo ſermone contendimus:& quamuis alia ætas alium cibi,& potus modum expoſcat,ſitque habenda ratio conſuetudinis, tempeſtatum, & regionum:hæc ſigna tamen communia ſunt, & his ipſis, ſatietatem hominis cuiuſuis,quocumque loco,& tempore intelligere licet.

a lib.13.c.1.

a aph.39.

b lib.2. de rat. vict. in acut.

Vtrum

Vtrum cœna an prandium leuius eſſe debeat. Cap. XXI.

CVM iam autem expoſuerim, vtilius eſſe prandere, quam dumtaxat cęnare, & omnino præſtare, bis, vel ſæpius, modice tamen, quã ſemel die cibum capere; cumque non pauci ſint, qui ſi forte paullo vberius pranſi fuerint, cœnare parcius coguntur; immo ſint, quos neceſſe eſt perpetuo ſemel tantum die abunde comedere; hinc orta quæſtio eſt, quę multos fatigauit, vtrum leuior eſſe cœna debeat, an prandium: in qua integris, & longis commentarijs aliqui laborarunt, alij contra parce, ac tenuiter nimium illam attigere; eam igitur, ne quid omittam, quod huic negocio conueniat, ita tractabo; vt mediam ineundo rationem, & nihil quod neceſſarium videatur, omittendo, ſtrictim, & omni moroſa oratione (quoad fieri poterit) præciſa, & dimiſſa, rem totam ſim amplexurus. Quoniam autem alia videtur beneualentium ratio habenda eſſe, quam ægrotantium, propterea ſeorſim vtraque perpendi, & examinari conſueuit: quod igitur ad ſanos attinet, ita ſtatuendum videbatur: cænam prandio pleniorem facilius ferri, & tutius admitti: eſt enim maxime ſecundum naturam, vt cibum ſomnus excipiat, non veſpere tantum ſeu nocte, verum in meridie quoque, & ante, immo cibus non ideo ſolum vtilis eſt, & neceſſarius, vt nutriat, ſed etiam vt ſomnum, vitæ non minus, quam alimentum neceſſarium, accerſat, atque conciliet: cui uero nox etiam non uideatur quieti animalium, ſomnoque condita? Nox erat, & placidum carpebant feſſa ſoporem. Corpora per terras, ſyluæque, & ſæua quierant Aequora: cum medio uoluuntur ſidera lapſu: Cum tacet omnis ager, pecudes, pictæque uolucres, Quæque lacus late liquidos, quæque aſpera dumis Rura tenent, ſomno poſi tæ ſub

Quid ſanis conueniat.

tę ſub rupe ſilenti, Lenibāt curas,& corda oblita laborum. Nec exiſtimandum eſt;fruſtra naturā rerum cibis tātam ad conciliandum ſomnum vim tribuiſſe, & nos tam pronos in ſomnum cibis ingeſtis atque ſumus, effeciſſe: & quamquam ſui ortus initio interdiu æque, atque noctu homines dormiant,ideo tamen geniti ſunt,vt;cum iuſtum corpori incrementum acceſſerit;& virium robur; interdiu vitæ neceſſarijs inquirendis ſtudeant, & laborent, nocte vero conquieſcant,& ſomno recreētur: videtur itaque mihi maxime ſecundum naturam eſſe,tunc plus cibi ſumere,cum licet etiā

a 1.aph.15. magis ſomno indulgere:quod nocte fit:ſic & Hippocrates a hieme, & vere vberius nutriendum notauit, quoniam ijs temporibus ſomni ſunt longiſſimi, & ventres calidiſſimi & alibi b diem anno ita comparauit, vt Galenus c expreſſerit, hiemē nocti ſimilē eſſe:ſic etiam athletæ, vt multum comedebant ita multum ſomno indulgebant, niſi nos Plato fallit,qui libro tertio de republica ſcribit, habitum athletarum ſomnolentum eſſe,& athletas vitam dormire, & Galenus libro primo d de facultatibus alimentorum, inquit, quod eorum plerique,qui laboribus ſe confecerunt, à prauis cibis minus lædantur, in cauſa eſt, quod ijs ſomni ſint profundiores, quæ res ad coctiones multū ipſis adfert momenti: itaque vt meridianum ſomnum tāquam naturæ aduerſarium damnamus,aut certe nonniſi breuiſsimum condonamus,ita cibum meridianum (niſi laborum,& conſuetudinis ratio habenda ſit) aut vitare penitus, aut leuiſſimum accipere deberemus:non id tamen damno, quod ante probaui,hoc eſt,ſæpe die cibum ſumere,ſed vim perpendo,quam ſomnus habet:eſt enim tanta,vt, ſi cui vigilādum, & lucubrandum ſit,ille nequeat id ſine periculo facere, niſi cibo,potuique conſueto aliquid demat: non tamen debet penitus abſtinere, nam ſine ſomno quoque cibus eſt neceſſarius, prandendum quidem igitur, vel liberaliter non tamen intemperanter:ſed vbi caſus ferat,vt prandio cęna impar futura ſit, vberius cænandum probo:quia naturalis magis

b lib.2.epid.ſect.1. & 6. epid. ſect.1.

c ad lib.6. epid. com. 1.t.15.

d Cap.2.

gis ſomnus eſt nocte poſt cænam, quam à prandio circa meridiem, indeque factum eſt, vt omni fere ſeculo multi exſtiterint, qui ſemel die cibum capere coacti, vt ante dixi, cœnam potius ſibi delegere, quam prandium; quamobrem in communi quoque ſermone, tam apud Græcos, quam apud latinos, receptum eſt, vt, qui diceretur ſemel die comedere, ille cænare intelligeretut: ideo legitur apud Hippocratem, [a] ἄριστον τἀναντία διαπρήσσεται τῇ μονοσιτίῃ: prandium contraria facit, quàm cum ſemel eſtur: ſcilicet, qui ſemel comedit, non prandet, qui prandet, non ſemel comedit, nam cænare quoque intelligitur, & rurſus [b] inquit, μονοσιτίῃσι χρὴ διάγειν, ideſt, ſemel die cibum capere expedit: id vero ſi fieri non poſſit μικρὸν ἀριστῆν, modice prandere, ergo, qui prandere dicebatur, is non ſemel die comedere intelligebatur: & qui ſemel dicebatur comedere, hunc prandio abſtinuiſſe ſignificarunt: quem loquēdi modum Celſus [c] quoque vſurpauit, inquiens, hieme conuenit, ſemel die cibum capere: ſi prandet aliquis, vtilius, & exiguum aliquid ſumere: vſurparunt etiam ſancti doctores multi, vt Ambroſius, [d] inquiēs, qualis Chriſtianus es, cum Domino ieiunante tu prandes? & Auguſtinus, [e] inquiens, nullus prandere præſumat, niſi forte ille, quem ieiunare infirmitas non permittit: fuit autem vetus conſuetudo, vt qui ieiunabant, veſpere tantum reficerentur, non Iudæorum tātum, quos vſque ad veſperum ieiunaſſe paſſim in ſacris legimus voluminibus, vt ante quoque notatum eſt; quam conſuetudinem Saracenos, ac Turcas imitatos nouimus; Sed maiorum etiam noſtrorum, qui ieiuniorum tempore, aut ſolis occaſum exſpectabant, aut certe non ante nonā, cibum ſumere audebant, quamobrem aliqui ieiunium dixerunt, prandij ſubtractionem eſſe, quoniam cum ieiunium celebrabatur, cænare dūtaxat licebat, hoc eſt ad veſperum comedere, quamuis noſtro ſeculo cæna in prandium mutata videatur: multi igitur ſic aſſueuere, vt dumtaxat cænarent: erant tamen multo plures, qui bis, & ſępius die comedebant, vt ſuperius

a lib. 2. de diæta.

b lib. 3. de diæta.

c lib. 1. c. 3.

d Ser. 34.

e Serm; 62. de tempore.

oſtendi.ſed, qui ſemel, fuerunt ſemper aliquo inſigni numero, & hi ex præcipuis, qui vel litteris operam dabant, vel in Reipublicæ adminiſtratione, & negocijs forenſibus, & aulicis plurimum diſtinebantur: quorum cauſa ſæpius, quam ob reliquum vulgus, exiſtimo medicæ artis peritos de ratione tuendæ valetudinis locutos eſſe, & commētarios exaraſſe. vt vero non negauerim, aliquos, vel abſque incommodo, aut dumtaxat pranſos, omiſſa penitus cæna, aut pranſos vberius, quam cænatos; vt ſæpe videmus, & ſalutare quoq; eſſe experimur; crediderim tamen, hoc pauciorum fuiſſe, atque ideo illam inualuiſſe loquendi conſuetudinem, vt μονοσιτεῖν Græci, ſemel cibum capere Latini de ijs priuatim dicerent, qui, prandio omiſſo, veſperi tantum veſcebantur: neminem vero noui, qui ſi paullo modum exceſſiſſet prandendo, non ſe deterius habuerit ex corporis grauitate, & ſegnitie, quæ ſatietatem ſequi ſolet, dum ob id minus eſt ad cætera vitæ munia idoneus redditus, quam ſi pari menſura cęnando ſolum ſe expleuiſſet: quoniam quies, & ſomnus, qui ſequitur, maximam illius moleſtiæ, quam ſatietas parere ſolet, partem aufert, ſedatque: contra vero multi, magno in rebus gerendis commodo, vel toto die abſtinent, vel modicum in prandio ſumunt, quod ego quoque pari cū bonæ valetudinis, tum ſtudiorum fructu, ſæpe ſum expertus: cōfirmatur hæc ſententia Hippocratis [a] illa auctoritate, cuius ante, in alium tamen finem, mentionem feci, quem locum Celſus [b] interpretatus eſt, inquiens, hieme plus eſſe conuenit: ſemel die cibum capere, niſi, ſi nimis venter aſtrictus eſt; ſi prandet aliquis, vtilius eſt exiguum aliquid ſumere, hieme igitur conſtat, hos auctores probaſſe cænam prandio vberiorem: æſtate vero & potione, & cibo, inquit idem, ſæpius corpus eget: ideo prandere quoque commodum eſt, prandium vero ait Hippocrates (hoc enim Celſus omiſit) exiguum eſto: de cœna relinquens in medio, vt intelligamus, debere copioſiorem eſſe, quam prandium, etſi tunç parciorem, quam hieme, nam æſtate omnino paucio-

a lib. 3. de diæta.

b lib. 1. c. 3.

ribus veſci oportere, affirmauit. Galenus etiam, ſe ita ſentire, docuit, cum libro [a] methodi ſeptimo in ſecunda eſca valentius alimentum dandum aſſeruit, ob quietem, ſomnumque, quo excipitur cæna, & ob longitudinem temporis: quod etſi de ægris ab eo dicitur, de ſanis tamen eſt etiam intelligendum, cum quia eædem cauſæ in ſanis locum habent, tum quia Galenus hoc approbauit athletarum exemplo, qui, cum ſani eſſent, in cæna valentioribus veſcebātur, ſcilicet, in prandio ſolum panem, in cæna vero etiam carnem comedebant, vt idem ait [b] ad libros Hippocratis de ratione victus morborum acutorum, qui ſignificauit quoque, libro ſexto [c] de ſanitate tuenda, ſe; vbi prandendum eſet; propterea quod ſerius ſibi cænandum foret; ſolum panem ſumpſiſſe: vt ſuo quoq; nos exemplo doceret, parcius prandendum eſſe: quam ſententiam quoque dilucidius explicatam legimus libro de diſſolutione continui, ſiue Galeni ſit genuinus, ſiue adſcriptius. Auicenna; [d] ſenum viuendi rationem explicans, & Galenum vel imitans, vel interpretans, cum dixit illos debere ter die comedere; cænam debere ampliorem ſumi, perſpicue aſſeruit: ſi fuerint fortes inquit in cæna ſua augmentum paruum faciant, ſcripſit autem Galenus libro [e] artis medicæ, ſenibus conuenire τὸ ἀναληπτικὸν, καὶ ἀναθρεπτικὸν, in hoc autem firmioris materiæ cibos in cæna ſumendos, idem docet libro [f] methodi ſeptimo: vtrum vero cæna vtilior ſit ob eandem cauſam, quamobrē Daphnus ille Epheſius medicus ab Athenæo [g] inducitur, cænas nocturnas collaudare; quia ſcilicet concoctio ab illo putrefactio dicebatur, lunaque vim habere putrefaciendi, & nocte dominari; non eſt in præſentia quærendum; cum ijs Galenus contradixerit, qui concoctionem eſſe putrefactionem exiſtimarunt; nam quamobrem cęna uberior prandio eſſe debeat, cauſas alias ſatis (ut arbitror) idoneas ante retuli.

a c.6.
b 1. acutor. 18.
c cap. 7.
d li. 1. fen. 3 doct. 3. c. 2.
e cap. 100.
f cap. 6.
g circa initium lib. 7.

Argumenta, quibus uberius prandium probatur, quam cœna. Cap. XXI.

1.arg. QVAE vero huic ſententiæ aduerſantur, hæc fere ſunt. Cum enim contrariæ quoque opinionis auctoribus viſum ſit, tunc vberiorem cibum homini conuenire, quando melius ille confici poteſt; quod hi nocte ſomni vi, atque ope effici ſumpſerunt, illi interdiu ſolis auxilio, & motus, ſeu laboris, & exercitationis, felicius fieri, ſibi perſuaſerũt: & exiſtimarunt, noctem crudis potius humoribus, quam cibis concoquendis idoneam eſſe: & dixerunt, eſſe animalia, quæ manifeſte per hyemem cibis parcendo nos doceant, hyemale, & nocturnum frigus concoctioni impedimẽto eſſe: eſſe etiam homines, qui æſtate melius, quam hyeme concoquunt, quod monet, credendum etiam, illos interdiu, quã noctu melius concoquere, & quia dictum eſt ab Hippocrate, a vbi fames, laborandum non eſſe; quia interdiu ſolemus omnes in laboribus eſſe, ideo debemus in fame non eſſe, & tum ieiunare, cum vacare a laboribus licet: crediderunt etiam Galeno id placuiſſe, quoniam libro b quinto de Sanitate tuenda, narrauit, Telephum Grammaticum, & Antiochum medicum hac viuendi ratione, qua in prandio plus aſſumebãt, ad vitam producendam, & ſanitatem ſuſtẽtandam, plurimum profeciſſe: quibus accedit Salernitanorum auctoritas medicorum, qui libello ad Regem Anglum hæc habent: Ex magna cæna ſtomaco fit maxima pæna, vt ſis nocte leuis, ſit tibi cæna breuis: & aliqui auctorem Ariſtotelem c prędicant, qui cænandum parcius, docuerit: hęc ex aduerſo feruntur: in quibus tamen nullam vim ineſſe, facile oſtendam: nam, quantum ad ſolem attinet, & motum, non equidem negauerim, vt moderato ſolis calore, ita labore pariter moderato natiuum hominis calidum aliquo pacto ro-

Marginalia: 2.arg. Opinio cõciliatoris diff. 131. — 3.arg. — 4.arg. — 5.arg. a 2.aph.16. — 6.arg. b cap.7. — 7.arg. — 8.arg. — c 3.probl. ij. — Reſponſio ad arg. ad prim.

ꝺo roborari: dico tamen, non ita roborari, vt propterea ad concoquendũ aptius euadat: tunc enim fortius concoquit, cum maiore vi ſtomacho circunfunditur, quod ſibi à ſole, & labore euenire non poteſt: ab his enim ad extimas parteis reuocatur, vt rubor, & ſudor; quem ſol, & labor facillime excitant; perbelle oſtendit: & neceſſe eſt ita fieri, quoniam ſenſus in extimis partibus poſiti ſunt: quapropter, cum ſe facultas ſentiendi exercet, cum videlicet vigilamus; quod interdiu naturaliter fit; neceſſe eſt, calidum innatum, quo ſi ne ſenſus nullus exerceri poteſt: quando ipſum calorem au dire, & videre Hippocrates [a] aſſeruit, hoc eſt animam calo ris ope præcipua: ita enim licet cum Galeno [b] interpretari, qui primum naturæ inſtrumentum calorem vocat (vt omittamus [B] interim Ariſtotelis documenta) ob hanc, inquam, cauſam, calidum natiuum neceſſe eſt, interdiu, & in vigilibus foras ſpectare; cum contra in ſomno in profundum uergat, quod ſæpe Galenus [c] tradidit: & licet in ſomnis etiam ſæpe ſudor oriatur; nihilominus tamen, quoniam ſentiendi vis non exercetur, tunc etiam maiore intus conatu, quam foris, calor operatur: itaque nec in labore, nec in ſole ea vis eſt, quæ calorem ad concoquendũ magis poſſit, quam ſomnus, promouere; Neq; diſtinguenda ſunt concoctionis tempora vt dies cibis, nox humoribus crudis præ ficiatur: cum enim naturalia opera omnia vnum opificem habeant calorem inſitum, huic nulla vis eſt intelligẽdi, aut diſcernendi, vel, ſi dicendum foret (quia hoc [d] Hippocrates dixit) intelligere, & diſcernere; nulla eſt vis ſeipſum ita cõ hibendi, & temperandi, vt hoc attingat, ab illo vero abſtineat; ſed neceſſario, quidquid in corpore eſt, promiſcue ca lefacit, & calefaciendo, res omnes ad vſum, ad quem factæ ſunt, quocumque tempore promouet: &, quemadmodum eodẽ ſole, vel (vt canit poeta) Limus vt hic dureſcit, & hæc vt cera liqueſcit vno eodemque igni, ſic vno eodemque ani mantium calore eodem tempore cibi, & humores concoquuntur: & Galenus [e] docet, calorem natiuum in ſomno

non

a lib. de carnib.

b lib. 14. de vſu partium. c. 6.

B lib. 2. de anima. tit. 130. lib. 9. de part. an c. 7.

c lib. de vſu pulsuũ c. 7. in lib. 6. de mor. vulg. com. 5. tit. 10.

Ad ſecundum.

d lib. de carnib.

e lib. de vſu pulſuũ. c. 7.

non minus cibos, quam humores concoquere, vt cum libro
a c.7. de [a] vſu pulſuum ait, in ſomnis calorem natiuum intro magis, quam foras delatum, & ob id multum circa viſcera collectum, atque circa ventrem cibos, & ſuccos concoquentẽ; & reliqua, quo loco cibos, & ſuccos χυμοὺς καὶ τὰ σιτία ex æquo nominat: immo ſomnum nonnunquam dicit concoctioni ciborum conducere, ſuccorum omiſſa mentione, vt
b c. 10. libro tertio [b] de cauſis pulſuum, vbi inquit, ſomnus incidit, cum natiuus calor ad alimentum ſe conuertit, τῆς ἐμφύτου
c c. 2. θερμασίας πρὸς τὴν τροφὴν ἐπιστραφείσης: ſic & libro ſecũdo [c] de facultatibus alimentorum, ſomnos ait profundos, ad ciborum concoctionem conferre, τῶν ἐδεσμάτων, ſuccorum men-
d com. 5. tex. 10. tione penitus prætermiſſa, quod etiam ex ſexto de [d] morbis vulgaribus intelligitur, vbi ſcriptum eſt, calido naturali in ſomnis vergente in profundum, ciborum concoctiones meliores fieri, αἱ πέψιες, inquit, τῶν σιτίων ἀμείνους γίνονται.
e lib. 1. de facul. natur. c. 12. dicit quidem alibi, [e] naturam eandem attrahere, affigereque partibus alimentum, aſsimilare, & ſuperfluitates reijcere: ſed hæc munera temporibus non diſtinguit ſucceſsiue quidem, atque ordine fiunt, habita præſertim alimenti ratione, quòd concoqui primum in ſtomacho, deinde ferri in venas debet, per quas poſtea delatum, ad corporis partes alendas, ibi demum partibus ipſis affigitur, & ſimile redditur: ſed ita hæc fiunt, vt ſingula nihilominus ęq; interdiu, atque noctu fieri poſſint, nam, ſi naturæ vires reſpexeris, intelliges, nullo unquam tempore illas ociari: quo enim tempore cibus in uentriculo concoquitur, eodem in uiſceribus in uenis, & in ſingulis partibus, & trahendi, & affigendi, & ſimilia efficiendi, & excrementa quoque reijciendi facultas exercetur: nec deeſt unquam his facultatibus materia: nam quando etiam cibus, uel crudus, in ſtomacho continetur, tunc uenę, ſanguine ſemper diſtẽtæ, materiam præbent, in qua uires naturæ ſimul omnes perpetuo poſſunt
Ad tertium argumentum. occupari. Eſſe uero animalia, quæ deterius hyeme concoquant, ſententiam hoc noſtram minime conuellit, niſi hæc

anima-

animalia homines ſint, uel, ſi ſint, niſi vel omnes, uel plurimi, non autem pauciores ſint: natura enim uel in omnibus, uel in pluribus eſt: immo non ſolum ſcire oportet, eſſe uel brutas animanteis, uel homines aliquot, qui melius æſtate concoquant; ſed inſuper neceſſe eſt intelligere, an etiam ipſo æſtiuo tempore in uigilia melius, quam in ſomnis idē efficiant: fieri enim poteſt, ut ob caloris infirmitatem aliqui difficulter hyemem ferant (nam auctorem eundem habemus Hippocratem, ſenes æſtate, & quadam autumni parte melius ualere) qui tamen uberius in cœna, quam in prandio nutriendi ſint, ut de ſenibus ipſis ante dixi: qui cum in æſtu quoque male concoquant, niſi dormiant, hyeme bene concoquent, ſi foco, & ueſtibus iniuriam frigoris euadētes, ſomnum idoneum ceperint: nec obijciat aliquis, uti ante nobis licuit, noctem hyemi comparare, ut haberemus, nocte uberius edendum, ut hyeme, docente Hippocrate, ſit; ita licere alijs, æſtatem diei ſimilem facere, & ideo aſſerendum, eos, qui ęſtate melius concoquunt, interdiu quoque ſemper melius concoquere, quam nocte; hoc, inquam, non obijciat, quoniam, hyeme quoque cęnam ſtatuimus uberiorem prandio ſumendam, quod ſomnus excipere cænam ſolet: quod ſi, præter naturam, atque communem conſuetudinem uigilare noctu, neceſſe ſit, interdiu uero a cibo ſomno capiendo tempus ſuppetat, tunc die ante ſomnum largius comedendum, quam ueſpere, cum uigilandum eſt, omnino dixerim. Quod uero attinet ad laborem, idem, quod Hippocrates, ſentio, non conuenire ſine noxa laborem, & famem. Sed non ſequitur, in medijs laboribus plus edendum eſſe, quam illis confectis, quietis, ac ſomni tempore aduenientе: nam de labore mediocri Galenus[a] ſe nobis exemplum præbuit: cum enim ob viſitationes, vel ciuilia negocia prandendum erat, ſolo pane, ſine obſonio, & ſine uino, veſcebatur: vt intelligamus, neceſſario copioſiorem cænam illum manſiſſe: quod de ſe dubio procul dixit, vt ſe exhiberet alijs imitandum, qui idem quidem ſeruabant,

Ad quartū argumentum.

3. aph. 18.

Ad quintū argumentum.

a lib. 6. de ſan. tu, c. 7.

ſed

ſed obſonio penitus, ac potu carere recuſabant: docebatq; exercitationem eſſe noxiam poſt cibum: idcirco ſalutare eſſe, leue prandium: de vehementi labore ita quidam ſenſerunt, vt crediderint, neceſſario vberius prandium in vehementi labore exhibendum: quod tamen ei contrarium eſt, quod ante de athletis dixi, quos Galenus teſtatus eſt, in cæna validiore alimento famem eximere conſueuiſſe, & vbi, libro primo de facultatibus alimẽtorum, illos, qui toto die laboribus, & priuatis operibus conficiuntur; idcirco damnat, quod inanitio; quæ labores neceſſario ſequitur; efficit, vt e ventre in carnes ſuccus non ſemicoctus modo, ſed nonnunquam etiam omnino crudus, & incoctus rapiatur; illic, inquam, aſſerit quidem, id genus hominum & ante, & poſt cibum illum & craſſi ſucci, & concoctu difficilem; quẽ Galenus memorat; laboraſſe; non tamen aſſerit, liberalius prandium ſumpſiſſe, quam cęnam: immo, cum ad concoquendum alimentum profundos ſomnos affirmet prodeſſe plurimum; veriſimile eſt, Galenum exiſtimaſſe, cęnam liberaliorem ab illis ſumi ſolitam: de qua re vt aliquid apertius diceret, locus ille non requirebat: certe conſtat, de ijs a Galeno ſcriptum non eſſe, vt illorum viuendi rationem aliquis imitetur: neque commodum eſt, vt operarij ſeſe in prandio cibis expleant, quoniam inde experientur laborem grauiorem eſſe, & plus diſcriminis habere: ſatius autem eſt, illos cibo modico vires ſæpe reficere, poſtea largius cęnare, & demum quieti, ac ſomno ſe tradere. Neque Antiochi, & Telephi exempla fauent aduerſariorum opinioni: non enim narrata ſunt a Galeno, vt lectores monerentur, ſenes illos vitam vixiſſe prorſus innocentem, & (vt ita dicam) omni carentem crimine, ſed vt tantum intelligerent, commodũ eſſe ad vitæ proſperitatem, ſenes ter die cibum capere: vtrũ vero plus, aut minus in cęna, quam in prandio ſumpſerint; nihil confert ad eam rationem, quam Galenus examinat; qui (vt videtur) ne cogitauit quidem hoc eo loci a ſe fuiſſe explicandum: aliqui vero tam enixe huic opinioni adhęſerunt,

Ad 6. arg.

ſerunt,vt multis conati ſint probare, ſenes illos vberius alimentum in cæna, quam in prandio accepiſſe, quod tamen (mea opinione) aſſecuti non ſunt: nam Galeni verba mihi diligenter cogitanti,hoc tantum docere,viſa ſunt: ſenes illos ter die,&,licet non eadem ſemper menſura, ſemper tamen moderate comediſſe,& ideo diutiſsime vixiſſe: in eoque vniuerſa Galeni oratio verſatur, vt doceat,vtilius eſſe ter die cibum exiguum offerre: quapropter exempla hæc idonea ſunt, ad confirmandam ſententiam, quam ante expoſui,nempe vtilius eſſe ſæpius die, ac modice,quam raro, & multum comedere:non autem ad probandum,cæna prãdium,aut prandio cęnam liberaliorem ſumendam. Nec me mouet Salernitanorum auctoritas:quia non comparabant cœnam prandio,nec dixere,minus in cœna,quam in prandio ſumendum,ſed intemperantiam dumtaxat fugiendam monuerunt:dixerunt enim,magnam cœnam ſtomacho moleſtam eſſe;at quis neget, magnum prandium ſtomacho moleſtum futurum? magna cæna eſt dubia cæna, de qua Horatius, [a] vides,vt pallidus omnis cæna deſurgat dubia? quã nos quoque damnamus,non tamen inde ſequitur, prandiũ debere liberalius eſſe, dixere enim ijdem, cœnato parum, at non dixere,multum prandeto. Ariſtotelem vero cęnam, docuiſſe,debere parciorem ſumi, quam prandium; miror, aliquem credidiſſe:nam illius verba hæc ſunt,hac de re quidam (Græce enim eſt,τίνες,etſi Gaza vertit,plerique, non fideliter:fidelius enim vetus interpres dixit, quidam) prandere large,cænare parce præcipiunt: quæ verba docent,nõ ipſum Ariſtotelem,ſed alios quoſdam hoc docuiſſe: qui tamen non ſimpliciter hoc docebant,ſed vt ſalubrior eſſet venus nocturna:nos hic quęrimus,quid ſimpliciter,& pleriſq; ſalubrius exiſtat. Erit igitur huius diſputationis ſumma,generatim & vniuerſe vtilius eſſe ſæpe & modice ſemper comedere:quod ſi neceſſe ſit, vt cęna prandium,vel hoc illam ſuperet,tutiorem incontinentiam (ſi incontinentia dicenda erit) in cæna,quã in prandio futurã:hactenus de ſanis.

Ad ſeptimum argumentum.

[a] lib. 2. ſer ſat. 2.

Quid in ægris ſeruandum. Cap. XXIII.

DE ægris vero, etſi multa ab alijs dicuntur, mihi tamen videtur opus eſſe paucioribus: nam ſi de febribus ſermo ſit, ab Hippocrate [b] moniti ſumus, non eſſe Solis curſum obſeruandũ, ſed febrium acceſſiones, vel inuaſiones notandas, in ijs enim oportet abſtinere: in alijs ſimiliter morbis; ſi periodum aliquam habeãt, & alias magis, aut minus ægrũ male afficiant; cum leuior morbus eſt, tũc cibo tempus idoneum eſt: ſi febris aliqua, vel aliud ſit morbi genus, quod periodis careat, & eodem tenore ſemper languentem torqueat; in hoc ſeruanda eſt norma ſalubrior, vt moderate ſemper nutriatur; quod ſi ſecus conſueuerit, tunc conſuetudo tutius ſeruatur, quam ſi ad meliorem rationem transferatur. Quod ait [c] Celſus in febribus, quæ acceſſionibus carent, ſe ad mediam noctem decurrere, probabile quidem eſt, ſed cumulate non ſatisfacit, quia conſuetudinis rationem ſilentio prætermiſit; monet autem idem Hippocrates, [d] perpendẽdam vim eſſe, atq; modũ ægritudinis in quibuſque, neque non hominis naturam, & ægroti in viuendi ratione conſuetudinem. Sed dubia in hac re quædam ſunt penitus non omittenda, & errores etiam aliqui non ſunt omnino diſſimulandi. Obijcitur a quibuſdam, nũquam debere cęnam prandio vberiorem in morbis ſumi: quoniam innatus tunc calor morbi materiam aggreditur ad concoquendum, a quo munere non eſt cibo reuocandus. Sed his ante reſpondi, cum admonui, falſo exiſtimari, alio tempore cibos, alio crudos humores concoqui. dices fortaſſe, nõ idcirco reuocari calorem, quia materiam morbi penitus deſeraт, ſed impediri, quia non poteſt vtrumque ſimul æque feliciter, atque alterum tantum ſuperare, quod conceditur: ſed

b 1. aph. 11. lib. 4. de victu acutor. 39.

c lib. 3. c. 5.

d lib. 2. de victu acutiorum

Dubium primum.

ſed non ſequitur, interdiu magis edendnm, quaſi tunc natura non ſit de materia morbi concoquenda, ſolicita, aut non æque ac noctu: nam omni tempore in cibis, & humoribus promiſcue (vt ante dictum eſt) exercetur: alioqui ſunt vires cibo ſemper ſuſtentandæ, atque interim ferre æquo animo oportet, ſi materiæ morbi aliqua quidem fiat acceſſio, ſed exigua. cũq; potiorem [a] habere ſemper viriũ, quã morbi rationem medicus debeat; erit etiam eo minus noxium, veſpere largius nutriri, quo fuerit ægri (ſi ita contigerit) conſuetudini conſentaneum. Dubium inſuper eſt de capitis præſertim affectionibus: quia, nocte dicunt capita magis impleri vaporibus: quod quia noxium eſt, idcirco parcius; quo pauciores oriantur vapores; cænãdum eſſe, exiſtimant: at hoc, vt minime nego, ſic euenire, ita magni non intereſſe profiteor, ſi tamen modus adfuerit: debet enim aut exortu vaporum, aut alia quacumque ratione, ſomnus per cibum conciliari; qua de re ante dixi. itaque ſit cęna vberior prandio, ſed abſque intemperantia, & pro morbi ratione, nec repugnet conſuetudo, in eo leuius periculum eſt, quam ſi contraria ratione ſomnum impedias, & cruditates adaugeas: quamobrem & capitis mala augeri neceſſarium eſt, vigilia enim, auctore Hippocrate, [a] morbum maturari non ſinit, & cibos potuſque concoctioni rebelles efficit. Poſtrema occurrit dubitatio de epilepticis, nam in eorũ curatione Galenus, & Auicenna pugnantia dixiſſe reperiuntur: alter [b] enim verbis perſpicuis firmius alimentum in cæna, alter [c] vero exhibet imbecillius: quo loco iure Matthæus Curtius illos reprehendit, qui ea ratione concordiam auctorum ſtruebant, vt alterum dicerent de curatione, alterum de cautione verba facere: nam vtriuſque ſermonem legenti ea paſſim occurrunt, quæ curationem ab vtroque inſtitutam doceant: iure quoque ab eodem illi arguuntur, qui cænam & veſpernam, cum fuiſſe diſtinctas apud grammaticos animaduertiſſent, Galenum de cæna locutum antiquo more, dixerunt, quod poſtea prandium vo-

[a] Galen. lib. 9. methodi. c. 13.

Dubium ſecundum.

[a] lib. 2. de victu acutor.

Dubium tertium.

[b] Galenus in conſilio de puero epileptico.

[c] Auicenna lib. 3. f. 1. tr. 5. c. 15.

catum eſt: ac ſi Galenus, vt Romanus, cum Catone, vel Q. Fabio Latine verba feciſſet: non autem, vt Græcus, Antonini temporibus; cum multis iã ſęculis veſperna exoleuiſſet; vocabulum tam Romanis ea tempeſtate, propter vetuſtatẽ, peregrinum, quam Græcis ignotum, rimatus eſſet, vt Feſtus: quod de Galeno dici non poteſt: quem etiam conſtat in ipſo conſilio de puero comitiali laborante, dixiſſe Græce ἄριστον de matutinis epulis & δεῖπνον de verſpertinis: vt Hippocratẽ, Ariſtotelẽ, & reliquos poſt Homerũ Græcos auctores feciſſe, ſuperius abũde expoſui. quis vero credat, quod alij cõmenti ſunt, auctorẽ alterũ æſtiui tantũ, alterũ hiberni rationẽ tẽporis habuiſſe? nimis alienũ, & abſonum eſt, cordatos viros in pręceptis cõmunib⁹ aliquid, quod dũtaxat partẽ aliquã reſpiciat, ſine vlla admonitione, miſcere: immo illud dixiſſe, ac profeſſoseſſe, quod intelligi nõ potuiſſet, niſi qui contradiceret, inuẽtus eſſet: nam Galenus, cum in cæna plus ab ægro ſumendum dicit, ijs vtitur verbis, quæ nõ huic magis tempori, quam illi accommodantur; quapropter cognoſci non potuiſſet, Galenum de ſola cęna, quæ interdiu æſtate ſumitur, locutum eſſe, niſi Auicenna in contrariam ſententiam diſceſſiſſet: pariterque Auicennam de cęna, quæ hyeme noctu accipitur, fuiſſe intelligendum, ignoraſſemus, ſi forte Galeni liber, quo contrarium probatur, temporis iniuria, non exſtaret: etenim Auicennæ verba non minus, quam Galeni, promiſcue de omni tempore dicta videntur. Ad hæc, ij, qui veſpernæ mentionem hoc loco fecerũt, debuiſſent animaduertere, cęnam apud Romanos ſæpius, etiam hyeme, diurnam fuiſſe, vt ante monui, raro nocturnam; itaque deceptos intelligimus, qui ſecundam, tertiam & quartam horam noctis cęnæ tributam putarunt: facta eſt quidem aliquando cęnarum antelucanarum mentio, vt a Cicerone aduerſus Catilinam, ſed tamquam rei abſurdę, & a communi vſu abhorrentis. Sed neque Matthęus Curtius harum rerum ſe peritiorem oſtendit, qui horam nonã dixit eſſe noſtram decimamoctauam, & decimam quartam

Lib. de prãdij & cænę ratione.

eſſe

eſſe noſtram vigeſimam tertiam : quam interpretationem ſine reprehenſione præterire non poſſum : neſciuit egregius vir, horas alias eſſe dictas æquinoctialeis, alias inęquales : & has hyeme breuiores interdiu, noctu vero longiores æquinoctialibus fuiſſe : æſtate autem contra, die longiores, nocte vero breuiores. Romanosque olim inęqualibus vſos, cum noſtra ætate Roma & Italia tota ęquinoctialibus vtatur: quamobrem neceſſe eſt, nonam inæqualē Solſtitio incurrere in vigeſimam æquinoctialem, addito quadrante, plus minusve. Bruma vero in vigeſimam ſecundam æquinoctialem, ſed quadrante fere minus: æquinoctijs autem in vigeſimam primam adamuſſim. Ignoraſſe quoque Curtius videtur, nullam a Romanis horam quartamdecimam numeratam eſſe, qui horas diei duodecim, & totidem nocti, quocumque anni tempore tribuebant: quamobrem neceſſe fuit, illas eſſe inęqualeis, vt dictum eſt. In hac igitur controuerſia reliquum eſt opinari, vel Galeni ſententiam Auicennæ non placuiſſe, vel librarij alicuius culpa Auicennæ lectionem deprauatam eſſe, (quod Curtius notauit) & ob id ex Galeni perſpicua tam Græca, quam Latina oratione caſtigandam eſſe. Cum autem ſtatuimus, cęnam vberiorem liberaliori prandio tutius admitti ; non pugnamus cum illa ſententia, quam ante defendimus, ſalubrius, ſcilicet, eſſe eodem die ſępe, ac moderate ſemper, quam ſemel, ac multum capere : nam qui ſępe, & moderate comedit, minus oneratur, ad corporis, atque mentis munera, & functiones, promptior remanet, & non minus, niſi etiam magis ſomno fruitur, quo non cęna ſolum, ſed &, ſi quid ipſius prandij reliquum eſt (vt plerumque eſt) concoqui poteſt: qua viuendi ratione non eſt illa quidem ſalubrior, qua copioſior cœna probatur; nam ſępe maior cibi copia ſomnum vel impedit, vel differt, vel interrumpit, & longiorem noctem deſiderat; ſed eam ſequi pręſtat, quam e conuerſo liberalius in prandio veſci, quod eſt, ob labores, & negocia, quę prandium neceſſario excipiūt, permoleſtum: nam [a] Galenus

[a] lib. 6. de ſan. tu. c. 7.

lenus docuit, non leuiter eos lędi, qui cibo graues ſe exercitationibus dedunt: itaque; etſi contingit ſępe, vt ille melius dormiat, qui, pranſus liberaliter, incęnatus dormitum vadit; tamen vberior cęna pręferenda eſt: quoniam tutius poſt cibum quieſcimus, quam laboramus, & exercemur: quod ſi ob ſomnum, minus, quam natura requirit, firmum, ac profundum, aliquid deſit; ipſa quietis longitudo, & in ea ſomni repetitio illud reſtituet: naturale autem quietis, & ſomni tempus cęnæ ſuccedit. Sed illius obliuiſci numquam debemus, nullam eſſe tam firmam viuendi legem, nullamque de hac ipſa re ſententiam tanta argumentorũ firmitate, ac robore fulciri poſſe, quin eam facile conuellat, aut frangat ſenſus iudicium, ſi huic forte vel ſentẽtiæ, vel legi, aut hominis conſuetudo, aut naturæ proprietas, qualiſcumque ſit, aduerſetur, cui medicus incumbere maxime debet, qui nõ hominem, ſed Petrum, & Franciſcum curandum ſuſcipit: itaque non ſolum debet, quid homini generatim conueniat, inſpicere: ſed quid Petro, & Franciſco conducere poſſit, diligentiſſime animaduertere: ne, dum præceptis communibus hominem ſeruare nititur, priuata ratione Franciſcum interfeciſſe reperiatur.

Tempus inter prandium, & cænam. *Cap. XXIV.*

HOC autem loco iure, & merito aliquis quæret, quanto ſpatio, ac tempore interpoſito, prandiũ cæna ſequi debeat: magni enim intereſſe videtur hoc intelligere, cum maxime conducat, ad illum errorem euitandum, quo Auicenna [a] deteriorem nullum eſſe profeſſus eſt, cum, ſcilicet, cibus prior, crudus adhuc, excipit poſteriorem: eſt vero hæc illa ἀκαιρεὶα, quam Galenus recenſet inter concoctionis impedimenta, de qua non eſt alienum aliquid dicere ante, quã propoſitæ

[a] lib. 1. F. 1 doct. 2. c. 7.

propoſitæ quæſtioni reſponſum afferatur. Olim expoſui in in ea diſputatione, quæ de ordine in cibis ſeruando a me edita eſt, dicamque in poſtremo huius tractationis volumine; non eſſe neceſſarium, vt os ventriculi infernum, quo cibus concoctus elabitur, clauſum ſemper exſpectet abſolutam eorum, quæ in ventriculo recepta ſunt, cōcoctionem: neque ſumendum eſſe ab vtero argumentum, qui, concepto ſemine, clauſus pariēdi tempus exſpectat; quoniam vterus vt officio: ita ſtructura à ventriculo differt: expoſui quoque brutas animanteis, & pueros, & edaces quoſdam viros eſu crebro docere, non poſſe fieri, quin e ventriculo aliquid egrediatur ante totius ingeſti cibi plenam, atque perfectā concoctionem: id vero vt plurimis nullo incommodo contingit, ita pueris eſt neceſſarium: etenim vt iuſtam corporis molem adipiſcantur, perpetuo membra cibo, potuque diſtenta habere oportet: at ſi quicquid eſca vna comeditur, prius eſſet concoquendū, quam aliquid illius egredi e ventriculo poſſet, vaſa conciderent, & neceſſario, magno accretionis impedimento, conniuerent: at ſi crebro cibus ingeratur, vt à pueris fit; cum prius ingeſtus adhuc in uentriculo crudus continetur; quamobrem aliqua eius pars nondum egreſſa ſit; vſque adeo ſtomachus diſtendetur, vt eum diſrūpi demum neceſſe ſit: itaque ad hæc vitandum incommoda, & abſurda, ſtomachum oportet puerorum, nondum plane concocto priore cibo, nouum recipere, & prioris partē aliquam iam concoctam (oſtendi enim eadem diſputatione, non ſimul cibum vniuerſum confici poſſe) ad inteſtina demittere: cui rei ipſa ventriculi ſtructura reſpondet, quæ duo habet ora e regione, vt altero recipere, & altero ſimul dimittere aliquid poſſit: vterus vero, vbi iam concepit, naturaliter neque emittit, niſi fœtu iam abſoluto, neque pariter admittit, quoniam parte, qua concipit, eadem & reddere conceptum debet: & ex hoc, quemadmodum tum docebamus, poſſe aliquid e ventriculo concoctum exire, dum reliquum in eodem ventriculo contentum,

conco-

concoquitur;ita nunc intelligimus; dum cibus in eadē parte concoquitur;poſſe,ſine animalis incōmodo,nouas eſcas admitti;idque eidem naturæ prouidentiæ,cuius initio mētionem feci, conſentaneum eſſe: quæ abundantiæ ſtudioſa noluit,vt,inſtar vteri;qui ſemel concepto ſemine nihil deinceps recipere,niſi rariſſime,ſolet; ventriculus clauderetur: ſed ita conſtituit, vt quocumque tempore,& loco cibus inueniretur, recipi valeret: ſed quia cum eſt aliquod periculum,ne immodice,& incontinenter edatur,& bibatur (quę morborum cauſſa eſt præcipua) brutis inſtinctum quēdam largita eſt,quo intelligant,ſatis cibi ſumptum eſſe,& homini rationem,qua epularum ſimiliter modum,atque menſuram cognoſcat; cum tamen infantes, puerique bruto potius & ipſi inſtinctu,quam ratione ducantur, niſi maiorum conſilio auſcultent:quamobrem exiſtimo, ita nos eſſe conſtitutos,vt, ſine periculo bonæ valetudinis, cibus poſterior poſſit priore nondum plane confecto miſceri: idque non ſi modo fiat ſemel, & longo temporis interuallo,ſed ſi etiam crebro, & ſingulis diebus, modo expletionis non adſint ſigna,quæ ſuperius recenſui: & auctores, qui ciborum ἀκαιρίαν damnarunt,ita ſunt interpretandi:voluiſſe illos quidē, vt debitum tempus ſeruaretur, & iuſtum inter eſcas ſpaciū interponeretur,ne augeretur cruditas;ſed,tum dumtaxat, præcepiſſe,continendum eſſe, cum cibi crudi notæ apparent;hanc enim cruditatem neque fingere,neque ſomniare debemus; illæ autem notæ (ſi quis diligenter obſeruet) nunquam apparent; licet poſterior cibus ante prioris conctionem ingeratur;niſi grauius erratum ſit in ciborum modo,atque menſura: quod mihi multis huiuſmodi experimētis perſuaſum eſt:nam plerique homines bis die,æqua prope menſura, nutriuntur, atque cænam inter, & prandium diei ſuccedentis, duplum interuallum illius, quod eſt inter prandium,& eiuſdem diei cænam,interijciunt, & cruditatis ſigna non habent,ac bene valēt: cumque ad concoctionem quies, & ſomnus, & temporis longitudo conferat

magis,

magis, quam vigilia, cum labore, & breuiore temporis interuallo (vt ante dictum eſt) fieri non poteſt, vt octo horis tantum, atque ſexdecim concoquatur: ideo veriſimile eſt, ab his, quos dico, cænæ tempore prandium nondum penitus confectum eſſe, ſed aliquam eius partem excipi a cæna: ſæpe quoque contingit, vt prandium paullo largius accipiatur; quamobrem ſomnus ſequitur, & corporis grauitas, & ſegnities (notæ ſcilicet expletionis) quæ cœnæ tempore nondum receſſerint; cumque cęna inſuper ſumatur; ſi ea non dubia ſit, ſed ſimplex, & exigua; non eſt impedimento, quin nocte, quicquid in ſtomacho eſt, conficiatur, adeo vt poſtridie nulla expletionis, nulla cruditatis nota reliqua ſit: his autem intelligimus, cibo nondum confecto nouum poſſe miſceri ſine detrimento: quod cum ſit neceſſarium in minoribus natu, corpora quorum adhuc capere incrementum debent; fit etiam in alijs ætatibus ſine periculo, ob longam à teneris conſuetudinem: illi tamen timere debẽt, qui victui exquiſito aſſueuerunt, & qui cruditates exaggerant: non equidem negauerim, ſicut frigida cernimus calentis feruorem aquæ inhiberi, ita cibi prioris concoctionem à recenti interrumpi; ſed dixerim, non ea vi hoc fieri, quæ impediat, ne mox deintegro concoqui cibus vniuerſus incipiat: niſi ſit cibi exſuperans copia, & cruditatum aceruus ſtruatur. Sed verum & illud eſt, quo longius interijcitur ſpacium, eo pauciores cibi reliquias inueniri, & ideo nouas eſcas ſecurius admitti: itaque, vti antea ſtatuebam, nullam eſſe ciborum menſuram, præter ſenſus iudicium; neque eſcam de lance petendam eſſe; ita & nunc aſſero, neque ſolario nos, neque horologio indigere, vt iuſtum dignoſcamus inediæ interuallum, ſed ab eodem ſenſu conſilium poſci oportere: cum, ſcilicet, fames accedit (quæ, pro ciborum natura, pro eorundem copia, pro exercitationibus, pro anni tẽpore, pro præſenti aeris conſtitutione; alias ſerius, alias ocius accedere ſolet) tunc ſatis ieiunaſſe nos intelligimus, tunc cibo tempus opportunum eſt, modo ci-

bi præcedentis abundantia nouam famem ſuſpectam non reddat: itaque non eſt mirari, ſi medici veteres hanc horarũ ſubtilitatem prætermiſerunt: ſunt autem cruditatis notas diligenter perſecuti: quas & nos attentius, quam ſolaria, inſpicere oportet. Sint igitur octo (quod multis in vſu eſt) vel (vt aliqui ſtatuerunt) nouem horæ inter prandium, & cænam interiectæ; vel in parcioribus epulis pauciores, vt cum aliqui tertia, vel quarta hora, deinde ſexta, vel ſeptima, poſtea nona, vel ſerius reficiebantur, vt ante narraui; hoc minimum momentum habet ad bonæ valetudinis cuſtodiam: nam plerique in morbos ob victus rationem incurrunt: & ex his plurimi, nulla in re ciborum ſolita menſura immutata, ægrotant: quia cum expletionis notas ignorent: & cruditatis noxas longe proſpicere neſciant, & ſe cibi, tẽporiſq; menſura vti putent, quæ careat culpa; non animaduertũt, quid cæli varietas, quid ociũ, quid curæ, quid ipſe annus vel cõmodi, uel incõmodi afferat (cui incommodo, ciborũ cõmutata menſura, prompte occurri poteſt) quamobrẽ neceſſario tandẽ ęgrotãt: quod ſi capitis dolor ſponte acceſſerit, breuem in ſole morã cauſabuntur; ſi nocte præter morem ſudauerint, aut in virium imbecillitatem, aut in grauiora tegumenta culpam referent; ſi pondus in ventre fuerit, id a flatu fieri iudicabunt, quem genuerit deguſtatum alicuius oleris momentum, vel carica; & quicquid ſit, quod moleſtiam afferat (niſi ructus aliqui praui orti ſint; quæ res ne pueros quidem latere ſolet) omne aliud cogitant, quam ſatietatem, & cruditatem: & medicos, repletionis remedia vel ieiunio, vel purgatione ventris parantes, mirari ſolent: difficile eſt enim, vt ſibi perſuadeant, cum qua re diu ſani vixerunt, & alij plures non ægrotant, ex ea ſe morbum contraxiſſe, ignari ſcilicet, quid rerum, quæ ſingulis diebus accidunt, afferre varietas poſſit: & hominum corpora quantum inter ſe differant, vt ſanitate fruantur, vel in morbos incidant: ſed poteſt etiam horarum obſeruatione contrarium vitij genus accidere: nam vt menſura non vna omnibus

bus

bus conuenit; quam nonnullæ ampliorem naturæ poſtulāt; alioqui citius debito ſeneſcunt, ſic nouem, vel octo ſpaciū horarum aliquibus noxium eſſe poteſt ob lōgitudnem. Itaque horarum obſeruatio exiſtimanda potius eſt inanis, & aliquando noxiæ curioſitatis, quam fructus magnifaciēdi. Hæc igitur de cibi, & potionis modo, atque menſura dicta ſunt hucuſque.

De Abſtemijs. Cap. XXV.

NAM vero ordo eorū, quæ ante propoſita ſunt poſcere videtur, vt de vini continentia verba faciam, qua ſcilicet hæc diſceptatio ad bonam valetudinem conducere videtur, non eſt enim huius loci, contra ebrietatem declamare, & ea dedecora recenſere, quibus ſe potores incontinentes ſubijciunt. Illud autem primo ſumendum eſt, gentes, ac nationes, & multas, & magnas, vti nunc, ita olim omni ſęculo vino caruiſſe: & licet multis locis, vini loco ex frugibus, herbis, & fructibus, vti nunc, ſic etiam præteritis ſeculis, varia potionum genera, vinum imitantia, condita ſint; alibi tamē hęc quoque cum vino defuiſſe, & ſolius aquæ potum cognitum eſſe, immo apud gentes innumeras; ad quas vinum poteſt ex ijs locis, quæ vino abundant, vel commodiſſime comportari, & quibus vuarum copia ad vinorum confectionem non deeſt; lege cautum eſſe, ne bibant; ſic olim Iberos, ait Athenæus [a] ex Phylarcho, etſi ditiſſimos, aquam bibiſſe, & apud Locrenſes Zephyrios Zaleuci lege capitale fuiſſe, vinum bibere. qui nunc Mahometi ſectæ addicti ſunt, lege nō vinum, ſed aquam bibunt, ritu ſcilicet Sarracenorum, qui ante Mahometis quoque tempora aquam bibebant non vinum; quod Spartianus docet, vbi narrat, Peſcennium Nigrum in victos a Sarracenis milites tumultuantes, & dicentes, idcirco, quod vinum non accepiſſent, ſe pugnare non

Multi vino non vtuntur.

a lib. 2. dipnos.

potuiſſe, graui illa caſtigatione vſum eſſe, dicentem; Erubeſcite, qui vos vincunt, aquam bibunt, propterea Aſiæ, Africæque pars magna, & in Europa Thracia, atque Græcia fere tota; vinis quondam, perinde ac viris, nobilis, & fæcunda; nunc aquam bibit. Germaniæ; quæ à Rheno flumine, & Alpibus in ortum, & Septentriones latiſſime patet pars maxima, & Britannia in hordeo quidem vinum quærit: ſed Indos occiduos; prioribus ſeculis incognitos, aquam bibiſſe manifeſtum eſt, idemq; facere Iaponios, ante hoc ſeculum a noſtris penitus ignoratos, certiſſimum eſt: nonnulli quidẽ apud illos, ex oryza vinum exprimunt, ſed aquam bibunt plerique, & eam quidem ſæpe (quod magis mireris; calentem. Sed quia hiſtoriam non condimus; paucis rem exemplis illuſtraſſe ſatis eſto. Si quis tamen remotarum gentium commemorationi non acquieſcit, hoc addam; probatos extare vetuſtos auctores; qui aſſerunt, a Romæ olim feminis, vinum bibere, non licuiſſe: immo nec ſeruis, nec etiam liberis a pubertatis rempore ad annum vſque trigeſimum quintum: illud vero certiſſimum eſt, multa Chriſtianorum millia, pietatis ergo, non alio potu, quam aquæ vſa eſſe. hæc igitur mihi cogitanti viſa eſt illa ſententia maxime probanda, vini potum non eſſe naturalem, nec neceſſarium. Plinius dicebat, duos eſſe liquores corporibus humanis gratiſſimos, vini, & olei, ſed olei neceſſarium, quaſi vellet ſignificare, vini neceſſariũ liquorem non eſſe, ſeq; ita exiſtimare; dixerat autẽ, b ſaluberrimum ad potus aquæ liquorem à natura datũ, quo cætera omnia animantia vtuntur: ac ſi, ob id quod cætera animantia aquã bibunt, ſtatuẽdum ſit, illius potũ naturalem eſſe, atq; neceſſarium: ſed non ob id tantum ego id affirmauerim, ſed etiam quod maxima hominum pars vino abſtinet, & aqua ſitim exſtinguit: quod antea explicaui: nec male argumentum a brutis animalibus ducitur; nam etſi non parum diſtamus a brutis, propter rationẽ, qua illis excellimus; ſentiendi tamen, generandi, & nutriendi facultate eiſdem affines exiſtimus. Neque obijcere debes, ergo & nos

a Plinius lib. 14. c. 13. Athenæus lib. 10. dipnos. Aelianus var. hiſt. li. 2.

Vini potus non eſt naturalis.

b lib. 14. c. 22.

nos fœnum,& carnes crudas comedere oportere,vel frugibus incoctis, aut ſolis fructibus veſci: etenim neque bruta omnia fœnum comedunt,aut fruges, vel fructus deuorant; canes , & feles exemplo ſunt : ſed ſunt etiam , quæ carnem non attingunt,vt equi , boues, capræ, & alia : coctiſque cibis alia delectantur:cum igitur bruta ad cibos varie affecta ſint,eundem tamen omnia potum ſequuntur: quem eſſe naturalem , & neceſſarium iure dixi , immo vinum nobis non magis,quam brutis,ideo conuenit: quia nos illud bibamus, bruta ſolam aquam:ſed nobis conuenit, quia non eſt nobis naturaliter contrarium,& longa fit a teneris conſuetudine familiare:at bruta quoque vino aſſueſcent,ſi copia non deſit:eoque intelligetur , illis etiam non eſſe naturaliter contrarium. Plinius [a] inquit,at nos vinum bibere & iumenta cogimus,vtitur autem verbo,cogimus,non quia repugnet natura , ſed vſus Ariſtoteles libro de ebrietate (hoc enim ab Athenæo [b] relatum eſt) Simiam ſcripſit,Elephantemq; vino inebriari,ideo ſimiarum,cum ebriæ ſunt, venationem fieri.Raphael [c] Volaterranus inquit, ipſe quoq; vidi Romæ vrſum ex Vrſinorum ædibus cellas vinarias paſſim quas poterat,per vrbem ingredientem,doliaque exhauriētem : ſed equos etiam nouimus vino aſſuefieri , & hoc cecinisse de equis Hectoris Homerum : [d] rependite mihi (ait ad illos Hector) commeatum vobis ab Andromache traditum,quę triticum appoſuit, vinumque temperauit : νῦν μοι τὴν κομιδὴν ἀποτίνετον, ἣν μάλα πολλὴν Ἀνδρομάχη, θυγάτηρ μεγαλήτορος Ἠετίωνος, ὑμῖν πὰρ προτέροισι μελίφρονα πυρὸν ἔθηκεν, οἶνόν τ' ἐγκεράσασα πιεῖν:& hoc eſt,quod Iulius Pollux [a] dicebat , apud Homerum equis pro cibo triticum etiam dari , et ſi credimus (inquit) pro potu uinum:uini igitur uſus neceſſarius non eſt.

Bruta vinum bibentia.

a lib.14. c. 22.

b lib.10. dipnos.

c lib. 32.

d Iliad. Θ

a lib. 1. c. 11.

Vini potus noxius eſt. *Cap.* XXVI.

SED neque eſt etiam bonæ ualetudini ſimpliciter utilis: nam quæ communi quadam conſenſione ægrotis negamus, ut uinum, quod ne dilutiſsimum quidem, concedi ſolet in pleriſque capitis affectibus, in articulorum doloribus, in inflãmationibus, in febribus, in ulceribus, in fractis, & luxatis oſſibus: quamobrem inquit ille; uinum ægrotis, quia prodeſt raro, nocet ſæpiſſime, melius eſt non adhibere, quam ſpe dubiæ ſalutis in apertam perniciem incurrere, & quamuis medentiũ nonnulli profeſſi fuerint, tuto ſe ęgris daturos; hoc tamẽ nec culpa ſæpe, nec ſuſpicione unquam uacauit; quæ igitur in ægris paſſim damnantur, ea quoque ſanis ſuſpecta oportet eſſe, quaſi morbos illos prouocantia, quibus arcendis ablata conducunt, qua enim ratione morbos pellere didicimus, eadem etiam ut eoſdem caueamus, niti debemus, ut probatiſſimi auctores docuerunt. uini igitur abſtinentia; ſi ut ad pellendos, ita ad euitandos morbos prodeſt; ſanis hominibus tutior, quam uini potio, cenſenda eſt. Cumque magnam in nobis uim ad bonam, uel malã ualetudinem concoctio, uel cruditas habeat, uini potus aquæ potui eſt poſtponendus, quia uinum, quam aqua, minus eſt ad concoquendum accommodatũ, quod etſi παράδοξον nonnullis, immo plurimis uidebitur; nam uinum b ſtomacho debilibus prodeſſe, Apoſtolica c etiam auctoritate confirmatum eſt: & d multos ex ijs, qui uinum bibunt; integra frui ualetudine manifeſtum eſt. Galenus e uero paſſim ait, concoquendi facultate aquam à uino ſuperari: intãtum, ut, quo loco Hippocrates f ſcribit, Aqua uorax, ibi diſtinguat inter uoracitatem, & concoquendi potentiam: aqua enim; quia frigefaciendo, ſanguinem uentriculi tunicas rigantem, in anguſtum cogit; famem excitat; quamobrẽ

multus

Vinum minus adiuuat concoctionem, quã aqua.

b arg. 1. pro vino.

c S. Paulus ep. 1. ad Timoth. c. 5.

d arg. 2.

e arg. 3.

f lib. 6. epi. ſect. 4.

multus ingeritur cibus: concoquere autem, & multum comedere diuerſa ſunt, vinum, inquit, ad concoquendum aptius eſt, immo & ad diſtribuendum, ad ſanguinem bonum generandum, ad lotium ciendum, & ad reſpirandum, quam aqua: immo quo eſt meracius, alias [a] dixit, eo plus his prodeſſe, qui retinere, & concoquere alimentum volunt. calor [b] inſuper, opifex concoctionis eſt, vinum vero calidum, aqua frigida eſt; ergo illud magis, quam hęc, concoctionem promouere, dicendum eſt: ſed Hippocrates [c] nonne aſſeruit, aquam tardi eſſe tranſitus βραδύπορον ob frigus, & incōcoctilitatem eius, διὰ τὸ ὑπόψυχρον, καὶ ἄπεπτον εἶναι? dixit etiã, [d] vinum famem auferre, quod de aqua non dixit, quo ſignificare viſus eſt, vinum facilius, quam aquam concoqui: itaq; Galenus, [e] uini propriam dixit mutationis celeritatem, & minima egere, præſertim rubrum, mutatione, vt ſanguis fiat: propterea, inquam, etſi paradoxon uidetur, quod affirmem uinum minus, quam aquam, ſtomacho prodeſſe ad cōcoquendum: nihilominus tamen id firmiſſimis mihi perſuaſum eſt argumentis, ac primum ipſam rei naturam inſpicienti: quòd enim uere, ac proprie nutrit, cibus eſt: nam, ut aliquot exemplis ante docui, ſine potu uiuere aliqui naturaliter potuerunt, cum abſque cibo nullus: ſuntque animalium plura genera, quæ nunquam bibunt. Ariſtoteles [e] inquit, genus autem auium cum omne potu exiguo contentum eſt, tum aduncis nullus omnino uſus bibendi eſt, præter quam pauciſſimis quibuſdam, quæ & ipſæ raro utuntur: qualis potiſſimum tinnunculus eſt: miluus etiam uiſus eſt bibere, quamquam raro. hæc ille: eſt igitur cibus, qui potiſſimum nutrit, qui cum per anguſtos calles in corpus uniuerſum ferri debeat, ſoluatur primum, & tabeſcat in uentriculo opus eſt. hoc autem promptius, & abſolutius pleriſque animantibus euenit, ſi liquor aliquis cibo miſceatur: hoc igitur commodum ipſe potus nobis affert, qui eſt inſuper cibo pro uehiculo, ut facilius in uenas ſubire queat: quod Eraſiſtratus [d] quoq; opinatus eſt, & à Galeno ſcriptũ eſt, qui

a lib. de ſalub. diæta parric. 20.
b 4. arg.
c ex lib. 3. acutor. arg. 5.
d ex 2. aph. 21. arg. 6.
e ex Gal. 3. lib. de tēpera. c. 2. & lib. 3. de alim. c. arg. 7.
Argumenta contra vinum.
e lib. 8. de hiſt. an. c. 3.
Potus commoda.
d Plutarchus ſympoſ. Dec. 6. probl. 3.

ex

ex Hippocratis auctoritate humorẽ tenuẽ ſanguini in ue-
e cap. 5. nis admiſtum, ὄχημα τροφῆς, appellauit libro [e] quarto de uſu
partium: eſt enim ille humor neceſſarius, ut alimentum
commode in uenas tranſſumatur: ὑγρασίη τροφῆς ὄχημα,
inquit Hippocrates poſtremis verbis libri de alimento: ci-
bum igitur tanto felicius confectum iri, & diſtributum pu-
to, quanto potus tenuior fuerit, & calorem natiuum deti-
nere minus poterit, qui calor eo diutius detinetur, quo du-
rior, & craſſior materies eſt, in qua verſatur: vinum autem
craſſam quandam, atque terrenam materiam cõtinet, vt
a lib. 3. de alim. facul. conſtat, quoniam longo feruore craſſeſcit: & a [a] Galeno di-
ctum eſt, quod craſſius eſt, nutrire quidẽ magis, ſed tardius
confici, atque diſtribui: aqua vero omni vino tenuior, calo-
rem natiuum minus poteſt, quam vinum quoduis detinere:
& ideo concoctionem adiuuare magis poteſt: expoſuitque
Galenus eodem quarto de vſu partium, aquam animalibus
priuatim ad alimenti diſtributionem conducere: inſuper
veriſimile mihi videtur, concoctionem cibi in corporibus
b lib. 4. meteor. ſum. 1. cap. 4. noſtris elixationi ſimilem eſſe, vt [b] Ariſtoteles docuit, cui
Galenus [c] conſentit: at elixatio fit a calore humidi, ſeu li-
c lib. 3. de facul. nat. c. 7. lib. 2. de vic. rat. in ac. tex. 22. quoris, in quo res concoqui debet: quæ igitur humidiora,
eo ſunt ad elixationem, & concoctionem aptiora: at vinum
Hippocrates [d] cenſuit calidum, & ſiccum eſſe: & [e] Galenus
ſcripſit, muſtum ex primo, vinum vero aliud ex ſecundo,
d lib. 2. de diæta. aliud ex tertio tum calefacientium, tum exſiccantium or-
e lib. 8. de ſimpl. dine eſſe: [f] aquam vero etiam ſumme calidam ſemper hu-
f lib. 1. de ſimpl. mectare: iure igitur dicimus, aquam, omnis ſiccitatis exper
tem, magis, quam vinum, ad concoquendum idoneam eſſe:
g lib. 2. dipnos. quæ fuit ſententia (vt [g] Athenæus retulit) Pliſtonici medi-
h lib. 3. de criſ. c. 5. ci vetuſtiſſimi, quem [h] Galenus inter probatiſſimos enume-
rauit: & a nobis ſtare [i] Hippocratem credimus dicentem
i lib. 6. epi. 4. ὕδωρ βορὸν quoniam hoc conſentaneum ijs eſt, quæ ante
de aqua dicta ſunt. [k] Celſus inquit, vbi expletus eſt aliquis,
k lib. 1. c. 2. facilius concoquit, ſi, quicquid aſſumpſit, potione aquæ fri
gidæ includit: & aduerſus tardam concoctionem prodeſſe
dixit,

dixit,[1] omnes potiones aqua frigida includere: neque eſt alia potior cauſſa, quamobrem multis in morbis, vt ante dictum eſt, vini vſus ſuſpectus ſit, & noxius reperiatur, quam quod vel aliorum concoctionem ciborum retardat, vel ipſummet difficulter concoquitur, vel vtrumque: quapropter ſuccus inconcoctus tantus congregatur, vt neceſſario morbos vel inducat, vel foueat, vel adaugeat. Vini, adhæc, cōtumaciam [a] Celſus notauit, cum, inſtantes frequenter diſcuti morbos, admonuit, ſola vini abſtinentia, quod ſubtractum, inquit, plus quam ſi cibo quid dematur, adiuuat: contra vero aquæ facilitatem [b] oſtendit, cum potiones ita diſtinxit, vt aſſeruerit, valentiſſimam eſſe, quæcunque ex frumento facta eſt, itemq; lac, mulſum, de frutum paſſum, vinum aut dulce, aut vehemens, aut valde vetuſtum: in media vero materia eſſe, acetum, & id vinum, quod paucorum annorum, vel auſterum, vel lene eſt: aquam autem omnium imbecilliſſimam eſſe: dixerat autem, fere ſequitur, vt quo valentior quæque materia eſt, eo minus facile concoquatur: aqua igitur, quia imbecilliſſima, debet facillime concoqui. neque ſolum obeſt, ſi intemperanter vinum bibatur: nam; etſi modice ſumpti ſua quædam commoda exiſtunt, de quibus aliquid poſtea dicendum erit; tamen in his etiam, qui ſobrie, & temperanter viuunt, cum ægrotant, ſubtractum vinum magnas atque euidentes vtilitates afferre, experimentis innumeris compertum eſt: quo argumento intelligimus, moderatum quoque illius vſum criminis omnino expertē non eſſe.

[1] lib. 1. c. 8.

[a] lib. 3. c. 2.

[b] lib. 2. c. 17.

Cur aliqui potu vini non lædantur. Cap. XXVII.

CAeterum duo ſunt animaduertenda, primum, conſuetudinem poteſtate parem naturæ ſæpe numero euadere, & naturę iura ſibi vindicare, alterum, non eſſe exiſtimandum, nullum eſſe vini vſum, perinde ac ſi vel fruſtra, vel ad perni

ciem receptum foret: immo ſunt multæ, ac magnæ illius vtilitates, quas tum experiri, tum apud auctores varios legere, cuique in promptu eſt: conſuetudine igitur fit, vt multi vinum bibendo minime lędantur, & multi, ſi abſtinere eo velint, non leuius offendantur, quam ſi quis aquam bibere aſſuetus ad vini potum temere tranſeat: non eſt tamen vis tanta conſuetudinis, quin aliqui ex aſſuetis vini abſtinentiam ſibi quoque vtilem nonnunquam experiãtur: eſt enim tanta earum rerum varietas, quæ cibi, & potionis neceſſitatem (ſeu genus, ſeu menſuram ſpectes) variare ſolet, vt ipſamet, quibus aſſueti ſumus, noxia quandoque non aliter, quam inſueta, reperiantur. Vini autem commoda, pręter illum potionis vſum, quem ante dixi; quo aqua vino inferior non eſt; niſi forte ſit etiam ſuperior; hæc ſunt: uinum celerrime nutrit, &; quod Hippocrates egregie notauit; famem abolet: non quidem; vt aliqui exiſtimant; quia momento celerius in uenas ſubeat, & ad iecur perueniat, ubi in ſanguinem confeſtim uertatur: nam ſubita famis extinctio huic rationi tribui non poteſt: etenim uinum ſimul atque in uẽtriculum deſcendit, fames ceſſat, nec ante quam ceſſet, uinum ad iecur pertranſit: quia ad illud, niſi cõcoctum ſit minime fertur, concoctio uero tempus aliquod requirit: &, quãquam Galenus a dixit, uina rubra, & craſſa ad ſanguinẽ generandum aptiſſima eſſe, quia minima egent mutatione; ut ſanguis fiant; idem tamen aſſeruit, eadem concoqui debere, &, quo ſunt craſſiora, eo ad concoquendum, & ad diſtribuendum difficiliora eſſe, & ait, in ipſo uentriculo conficienda eſſe, non in ſolo hepate, ut quidam exiſtimarunt; quod Auerroes b teſtatus eſt, ac neſcio, utrum Galeno digna uox fuerit dicente uinum rubrum & craſſum facillime in ſanguinem mutari, quando conſtat, in uentriculo uini tum ſaporem, tum calorem, inter concoquendum perire, ac omnino uinum in aliam naturam, antequam an uenas feratur, degenerare: ſanguinem autem non prius fieri, quã in uenas ſubierit ut nihil penitus referat, nigrum eſſe, uel album

Vini commoda.

Vinum cur famem eximit.

a lib. 3. de alim.

b lib. 7. collig. c. 16.

album ſiue potum, ſiue cibum, ut ex eo ſanguis oriatur: ſed nutrit uinum celerrime, & prompte famem eximit: quoniã fames cum uentriculi inanitatem ſequatur, ingeſto uino inanitatis ceſſat moleſtia: ſed hoc habet commune cum aqua, & alijs liquoribus, qui pariter implere uentriculum poſsũt; uerum materia craſſiore, quam aqua, uinum conſtat, ideo ad nutriendum accommodatius: & odorum eſt, quamobrẽ ſpiritus, qui in fame deficiunt, protinus reficiuntur: ſaporemque habet; cuius iocunditate plurimum recreamur: habet præterea incluſos quoſdam ſpiritus, qui, dum potatur, ſubito exiliunt, & ſuauiter corpus calefaciunt: quo non aquam tantum, ſed lac, & potiones alias, quæ ex frugibus, pomis, herbiſque componuntur (quæ tamen habent naturam uino proximã) poſt ſe relinquit: ſed & uino recreari ſtomachus dicitur non ſolum illorum, qui aſſueti eius potui, eo nonnunquam intermiſſo, ſtomacho imbecilles redditi ſunt; ſed aliquorum etiam, qui, cum aſſueti non eſſent, & male ob ſtomachi imbecillitatem afficerentur; uino modico reſtituti dicuntur: ut aliqui e contrario, cũ eſſent aſſueti, nec uſum eius intermiſiſſent, in illud tamen incommodum inciderunt, quod uini abſtinẽtia cauendum fuit: alijs enim ſtomachi ea infirmitas eſt, quę aquam ferre, frigore fortaſſe aduerſantem, non poteſt: alijs uero, quæ uinum nequeat, ob illius fortaſſe craſſitiem, ſuperare. Hilaritatem præterea vinum conciliat: etenim certum eſt, duritatem curarum, & aſperitatem, quæ animos noſtros collidit, ac lacerat, hoc pacto mitigari, atque molleſcere: itaque ſapiens [a] ille dixit, date ſiceram mœrentibus, & vinum his, qui amaro ſunt animo, & Plato [b] ſcriptum reliquit, vinum datum quaſi remedium aduerſus ſenectutis duritiẽ: ut enim igne ferrum molleſcit, ſic uino animus mollior efficitur. Hęc sũt commoda ex uino præcipua: reliqua uero vel ex his proficiſcuntur, vt appetitum excitare, & vomitiones cohibere; quod ſtomachi robur, vino partum, ſequitur; vel uini ſunt, ut pro medicamento adhibetur, ut cum aduerſus uenena

a Salomon prou. c. 31.
b lib. 2. de legib.

bibitur, aut ulceribus imponitur, cum igitur hæc uinum commoda largiatur, ut illud omnium bonorum conſenſu auctorum ſtatutum eſt, uinum tuto nunquam bibi, niſi modeſte, & temperanter ſumatur: ſed nec ſemper hac ratione tuto ſumitur quædam enim ſunt tempora, cum præſtat ab illo ut abſtineant non ſolum ægri, uel incontinentes, ſed ſani etiam, atque modeſti, ne in morbos incidant, ueluti, cum poſt acrem laborem aliquis delaſſatus eſt, is enim ne ægritudine tenterur, cibi diminutionem, & aquæ potum ſalubriorem eſſe, quam uini, ſentiet, ſi eſt Plutarcho fides adhibenda: qui etiam calidam tunc aquam ſumendam ſcribit, iuxta illud d Tibulli, Et calidam feſſo comparat uxor aquã. quamobrem dicere poſſumus, nulli ex toto uinũ, aut aquã ſemper utilem eſſe: at medicamentum eſſe utrumque, cum inuicem aſſumitur; propterea non male aliqui laudarunt, non ſolum ſi aqua uino admiſceatur, ſed etiam ſi per ſe ſola inter uina, etiam diluta, bibatur, ſcilicet uini uim, atque uigorem aquæ lenitas frangit, & aquæ lenitatem ſtomacho plurimorum uini temperatio iucundiorem reddit, & quorum ſtomacho frigus ſolet infenſum eſſe, ijs amicam aquã, & placidam permiſtum efficit uinum.

c lib. de tuen. bona valet.

d lib 1. elegia vltima.

Reſponſio ad argumenta pro vino.
Cap. XXVIII.

EX his autem manifeſtum erit, ut ſit prioribus occurrendum rationibus, quibus uinum oſtendebatur maiorem habere uim concoctionis promouendæ, quam aquam: cum a enim plurimi conſuetudo facienda ſit, inde proficiſcitur, quod nonnullorum ſtomacho aqua nocet, quodque multi ſine noxa uinum bibunt, quod uero b ea fuerit Galeni opinio, uinum plus prodeſſe ad cõcoquendũ, quam aquam; non eſt dubitandum, quia multis ille locis hoc perſpicue affirma-

b ad arg. 3.

affirmauit: quod ſi etiam non generatim, ſed ſolum de quodam hominum genere uerba feciſſet, nihil fortaſſe diſſonum ab hac ſententia, quam explicaui, intellexiſſet: ſed cũ uideatur uniuerſe omne genus comprehendiſſe, & ideo nõ conſentire his, quæ à me dicta ſunt; meminiſſe oportet, ab eo traditum eſſe libro methodi ſecundo, non debere auctores tyrannorum ritu iubere, ſed euidenti ratione, quod uolunt, coprobare, ijs autem certe locis, quos ante memoraui, ſuam opinionem nullis confirmauit argumẽtis: propterea æquo animo ferre oportet, ſi nos eodem iure uſi fuerimus, quo ipſe nos uti docuit, itaque dimiſſa auctoritate, rationes, quas examinemus, depoſcimus. At nõ c uidetur alia eſſe ratio, qua probari poſſit, à uino concoquendi ui aquam uinci, quam illa, quæ à me quarto loco poſita eſt, calorem ſcilicet concoctionis opificem eſſe, uinum autem calidum, aquam frigidam eſſe. Quę tamen ratio me minime mouet. Sed prius quam reſpondeam, tollenda ęquiuocatio quædã eſt: nam ut aliquid ad concoquendum conducat, & agẽdo, & patiẽdo euenire, & intelligi poteſt. Vt igitur calor natiuus eſt auctor concoctionis, ita agendo illa concoctionem adiuuant, quæ calida ſunt, ut aromata, & cibi, qui, aromatum inſtar, ſimul, atque ingeruntur, calefaciunt; quod & uinum facit, quapropter calidum uinum dicitur, licet tactus frigidum eſſe demonſtret, contra quam aqua: nam cum per ſe frigidam eſſe ſenſus docet, tum etiam, cum hauritur, calore nullo corpus afficit, & idcirco frigida nuncupatur. Illa uero patiendo concoctioni auxilio eſſe dicimus, quæ facile in ſuccum nutritioni aptum, atque idoneum conuertuntur: & contra obeſſe, quę dura ſunt, & difficulter ſoluuntur. Cum autem ſermo eſt de cibis, & potionibus concoctionẽ adiuuantibus, patiendi potius, quam efficiendi rationem habemus, & merito, quoniam nutritio natiui caloris opus eſt, calor, inquam eſt opifex, cibus uero materia, quam calor membris, quæ nutriuntur, ſimilem reddit: cibi igitur eſt pati: quod ſi cibus aliquis, præter nutritionem, etiam

c ad arg. 4

aliquid

aliquid operatur; quia ſcilicet calefaciat, aut frigefaciat, aut exſiccet, aut humectet; id iam non vt cibus, ſed vt medicina facit: etenim medicinæ ſciẽtia, & ars eſt effectrix quædam cauſſa, & medicamenta ſimiliter, vt artis inſtrumenta, cauſſæ ſunt effectrices ſanitatis: nec dicat aliquis, cibos omnes pari ratione eſſe medicamina, quia omnes calefaciunt; nam [a] Galenus docuit, quo aliquid nutrit, eo etiam calefacere; non, inquam, hoc dicendum eſt, quod enim hoc modo calefacit, id proprie nutrimentum ab eodem Galeno dicitur, quod videlicet; in ventriculo concoctum, & in venis; iam nutrit, & corpori adiungitur: ex quo intelligimus, calefactionem, quæ cibis generatim tribuitur, eſſe concoctione poſteriorem, & concoctioni nihil prodeſſe: nunc autem loquimur de calefactione, quæ concoctione prior eſt; cui concoctioni auxilio eſſe credimus alimenta calefacientia; cum ſint etiam frigefacientia quædam concoctioni minus propitia: calefaciunt autem, & frigefaciunt cibi, non vt nutriunt proprie, nam hoc modo cuncti calefaciunt; ſed vt vicem ſubeunt medicamẽtorum: quorum alia calida, alia frigida ſunt, quomodo & cibi alij calidi, alij frigidi dici merentur: cibi igitur patiuntur, agunt vero medicamenta: & idem, vt cibus, patiendo, vt pharmacum agendo concoctioni auxiliatur: itaque videre eſt, Galenum vires alimentorũ enarrantem, notare paſſim, & vbique quæ facile, aut difficulter concoquantur, quod eſt pati: in examine autem medicamentorum docere potiſſimum, quæ calefaciant, quęve frigefaciant, quod eſt agere: quemadmodum autem aromata quædam, ob duritiem concoctu difficilia ſunt, aut concoqui nequeunt, etſi calefaciunt, vt gariofilum, nux myriſtica, piper, & alia: ſic etiam cibi quidam erunt, qui ſimiliter, vt aromata, calefacientes, ipſi concoctu difficiles inueniẽtur: quod Galeni probatur auctoritate, qui de citrio dicebat, tegumentum extrinſecus circundatum ſuaueolens eſſe, & aromaticum, non odore modo, ſed etiam guſtu: iure igitur concoctu eſſe difficile, vt quod durũ eſt, ac calloſum; quod

ſi quis

[a] lib. 3. de temp. c. 2.

ſi quis ipſo vt medicamento vtatur, concoctioni nonnihil conferre,quomodo & alia omnia, quæ acrem habent qualitatem. Vinum igitur calidum eſſe iure dicimus, ſcilicet vt medicamentum, quia ſtatim, atque hauritur, calefacit manifeſte,& hac ratione concoctioni nonnihil prodeſt, & magis prodeſt,quam aqua: ſed,vt cibus, minus quam aqua conducit,quia craſſius eſt,quam aqua,atque ob id maiore, quam illa,operam requirit,vt concoquatur;vt ſuperius expoſui.Cum vero ſe mutuo ſuperare concoquendi potentia vinum,& aqua videantur;nam hoc illam ſuperate vt medicamentum,& ab illa ſuperatur,vt cibus;vtrius maior victoria eſt,vini ne vt pharmaci,an aquæ,vt alimenti? vini calefactio, qua aquam ſuperat,breuiſſime extinguitur, & euaneſcit citiſſime: atque ideo non videtur poſſe magnopere ad concoquendum conducere,cum id & tempus,& ſpatiũ, & calorem aſſiduum requirat:ſed & aquæ frigus,quo concoctioni videtur aduerſa, citiſſime ab innato calido extinguitur,quamobrem eo videtur concoctioni parum obeſſe: qua vero nutrimur, aqua tantum vino videtur facilitate concoquendi excellere, vt idcirco plus eſſe in aquæ potu vtilitatis,& ſalubritatis,quam in potu vini,ſtatuendum ſit. Sed a prompta eſt ex Hippocrate obiectio,aquam minime coqui,vinum vero famem abolere:adde, a nobis ante ſumptum eſſe, aquam non nutrire:at prompta quoque reſponſio eſt,aquam nec nutrire,nec concoqui,ſi ſola, & ab omni cibo ſecreta,ſcilicet ſi a ieiuno prorſus,& vacuo ventriculo ſumatur: hocque Hippocratem voluiſſe, ex illis verbis intelligi,ὅταν ἐς κενεότητα ἐσέλθῃ,ideſt, vbi in vacuitatem ingreſſa fuerit: at cibis permixta & concoctilis redditur, & nutrit:ex aqua enim,& cibis ſuccus,χυλὸν Græci appellant,cõflatur, qui in venas ſubiens proprium euadit corporis alimentum:in ſanguinem ſcilicet vertitur, quod vltimum ſolet Ariſtoteles vocare alimentum,& proprie ex Galeni ſententia b nutrire tunc dicitur,cum relictis iam venis corpori adiungitur:quod vero fames à vini potu tollatur;non aliud

a Ad 5. & 6. argum.

b lib. 3. de temperam. c. 2.

probat,

probat, quam vinum eſſe alimentum, quod ſequitur etiam, cibos vino plus nutrire, quam aqua permiſtos; non tamen ſequitur, etiam facilius concoqui: ſæpe enim fit, vt quo aliquid magis nutrit, eo quoq; difficilius concoquatur: & multis experimentis compertum eſt, coctos ex vino cibos, quã ex aqua euadere ſolidiores. Quid vero ſit de [c] Galeno dicẽdum, qui vinũ facillime mutari aſſeruit, habetur ex ijs, quæ ante poſita ſunt, vbi explicatur, cur fames vino eximatur, & in reſponſione ad argumẽtum tertio loco poſitum. Sed duo rurſus obijciuntur, nam ſtatuentibus, vinum eſſe e craſſiore materia, quam aquam, videtur etiam dicendum, cõcoctioni magis prodeſſe: quoniam craſſiora, & ſolidiora, etſi difficilius incaleſcunt, calore tamen recepto magis, quam tenuiora calefaciunt; ſic enim [d] Ariſtoteles inquit, aqua magis, quam fumus, & lapis, quam aqua comburit; ergo & vinum ab innato calido calefactum, magis, quam aqua calefaciet, & magis concoquet. Sed reſpondemus, plus momenti eſſe in facilitate, qua cibus diſſoluitur, quam in calore: neque etiam verum eſſe, quo quidque calidius eſt, eo plus concoctioni prodeſſe: eſſe quidem calorem neceſſarium, non tamen qui exurat, ſed moderatum, qualem ipſa aqua, vel vino promptius, a calido innato poteſt recipere: alioqui cibum, potu omni ſolidiorem, facilius ſine potu (contra ſenſus fidem) concoqui poſſet, nam vehementius calefaceret: & ſummatim notandum, ac memoriæ commendãdum eſſe, nec aquæ, nec ciborum, nec vini calorem eſſe, qui concoquit, ſed eum, qui in animantibus inſitus eſt, cui quod minus reluctatur, id facilius concoquitur: & id, quia minus impedit, & caloris huius opus minus remoratur, magis iuuare, ac promouere concoctionem, dici ſolet: ſed minus eum retardare molliora, tenuiora, quæ tractantur facilius, etſi frigidiora, hæc igitur & facilius concoqui. Altera eſt obiectio, non eſſe aquam vino tenuiorem, immo econuerſo, vinum eſſe, quam aquã, tenuius, ab aliquibus exiſtimari, quoniam ſpiritum quendam habet igneum, qui momento in corpus

[c] ad 7. arg.

[d] lib. 4. meteorol.

corpus fere vniuerſum diſtribuitur, ſed eſt animaduertendum, tenue aliud dici, quod vim agendi quandam demonſtrat, & penetrabile appellatur, ac fortaſſe verius acutum, quam tenue dicitur: quo pacto vinum eſſe faterer aqua tenuius ob vim, qua ſubito penetrat, & calefacit, quæ dicta eſt, & in aqua non eſt: & nihil fere ad concoctionis facilitatem commodi præbet: tenue vero aliud dicitur, quod patiēdi facilitatem quandam ſignificat, quo pacto aqua vino tenuior eſt, quia facilius a naturali calore tractatur, & vincitur, quam ipſum vinū argumento eſt autē, quod aqua foco appoſita demū tota cōſumitur, & nihil poſt ſe relinquit: at vini, dum coquitur craſſum aliquid ſubſidet, quod in halitum verti non poteſt, & ſimiliter quicquid hunc in modū tenue eſt, facilius concoquitur, quam quod non eſt, aut minus tenue eſt, quodque priori modo tenue dicitur, acutum videlicet, non facilius concoquitur, ſed ob celerē eius eruptionē, & ad alia corpora penetrationem, ſubterfugere concoctionem dicendum eſt: cuiuſmodi videtur eſſe ſpiritus ille vini igneus, quam dixi. Hæc igitur hactenus de vini commodis, & incommodis dicta ſint.

Quibus præcipue vini abſtinentia vtilis ſit. Cap. XXIX.

SI qui autem ſunt, quibus vini abſtinentia vtilis ſit, ea profecto vtiliſſima eſt ijs, qui vitam ſedentariam agunt, qui litteris operam nauant, qui liberalium diſciplinarum ſtudio diſtinentur eſt enim à veteribus notatum, & litteris traditum, aquæ potoribus cum viſum, tum omnem ſenſum acutiorem eſſe. Quid cibi ac potus incontinētia obeſſe ingenio poſſit, ſuo nos exemplo Protogenes a docuit, qui interea dum Ialyſum pingeret (quę tabularum eius palmam tuliſſe fertur) lupinis madidis traditur vixiſſe; quoniam ſi-

a Plin. lib. 35. c. 10.

mul famem ſuſtinerent, & ſitim: ne ſenſus nimia dulcedine obſtrueret. vini vero abſtinentiam, de qua nunc agimus, litterarum cupidis maxime prodeſſe, Demoſthenis, & Ciceronis exemplo nobis perſuaſum eſt: cum alterius orationes, Plutarchus [b] dixerit, aquæ potum referre: alteri vero vt probrum, obiectum fuerit (vt Dio [c] eſt auctor) a Q. Fufio Caleno, pro M. Antonio in Senatu dicẽte, quod aquam biberet, vt ſermones poſſet contra Patritios Romanos elucubrare: prodeſſe quoque militibus, Niger Peſcennius voluit docere, cum iuſſit (vt Spartianus in eius vita auctor eſt) in expeditione vinum a nemine bibi, neſcio an a Platone doctus, [d] qui ex Carthaginenſium legibus, vetuit milites, dum in caſtris eſſent, vinum bibere. Quid vero de principibus, & magiſtratibus dicendum eſt, quibus non ſolum Plato vino interdixit, ſed & Salomõ [e] inquit, noli regibus dare vinum, ne forte bibant, & obliuiſcantur iudiciorum: uiris autem Deo dicatis quanto ſalubrior ſit aquæ potus, quam vini, Saladinus [f] docuit, vafer ille Sarracenorum imperator, cum captiuis quibuſdam, vino & piſcibus oblatis, voti & honeſtatis obliuionem induxit, quos non valuerat, appoſita aqua, & carnibus, decipere. ſed, ne ſutor ultra crepidã, ut prouerbio dicitur, hactenus de uini continentia dixiſſe, ſatis eſto.

b in Cicerone.
c lib. 6. hiſt.
d lib. 2. de legibus.
e Prouerb. c. 31.
f Gulielm. Neubrug. hiſt. Anglicanæ lib. 4. c. 12.

Vtrum omni potu abſtinendum ſit.
Cap. XXX.

IN qua diſputatione etſi ſumpſi, aliqua animalia potu ſemper carere; & ſuperius in ſermone de multorum dierum ieiunio, nonnulla exempla hominum nũquam bibentium allata ſunt; tamen non eſt exiſtimandum, præſtare, ſi quis omni potu abſtineat: nam ut intelligamus, quid in quoque genere natura uelit, quidve ſit illi conſentaneum: non id oportet,

oportet, quod paucis accidit, inſpicere, ſed quod omnibus, aut pluribus contingit: quæ enim hoc pacto non eueniunt, vel monſtra, vel miracula, vel induſtriæ, & exercitationis opera creduntur. eſt igitur bibendi deſiderium naturale, & neceſſarium: ſiquidem rariſſimi potu omni abdicato viuant: quæret igitur aliquis, cum poſſimus ita aſſueſcere, vt nunquam bibamus, vtrum hunc habitum aſſequi, conari, bonæ valetudinis cauſſa, debeamus: nam ratione carere non videtur, ſi quis aſſerat præſtare non bibere, quam bibere: non enim neceſſarium uidetur illud, quod poteſt remoueri: ſicuti uoluptates negabat eſſe neceſſarias apud Platonem a Socrates, quæ, ſi quis a teneris aſſueſcat, auferri poſſunt: & ego ante ſumpſi, vini vſum minime neceſſarium eſſe, quoniam, ſine uino multos degere, manifeſtum eſt. Verũ e contrario, potum pleriſque animalibus neceſſarium eſſe, ſenſus ipſe nos commonefacit, & ipſe rerum vſus nos docet: non negamus, aliqua viuere ſine potu, vt volucrum diuerſa genera; ſed in ijs, quæ bibere conſueuerunt, quot reperiri licet, quibus potum non eſſe neceſſarium, affirmare iure merito poſſimus? rarum exemplum eſt, & dignum, quod litterarum inſeratur monumentis, ſiquis unquam reperitur, qui potu ſemper abſtineat: immo quaſi monſtrum, & portentum incredibile narrari ſolet: eſt igitur, vt ante dixi, vſus bibendi neceſſarius: potionis uero, poſtquam in uentriculum deſcendit, uſum eſſe duplicem, ante dicebam: cibum, ſcilicet, cõminuere, atterere, & liquefacere, & eundem in uenas deferre. Sed eſt prior his ſitis extinctio: quam ob uarias cauſſas uitare plerumque non ualemus: etenim cibus ipſe ſolidus ſitim inducit: labor quoque, quem effugere multi non ualent, & non pauci ſponte ſubeunt. Itẽ inedia uel coacta, uel uoluntaria, ſitim accerſit: & fames ipſa non raro ſubſidium a potu poſtulat: tanquam potus ſit etiã ad eximendam famem neceſſarius: non enim fruſtra a uiris grauiſſimis, quæſitum eſt, cur potione famelici liberentur, non autem cibo ſitibũdi: hoc enim ita ſe habere, ſenſus te-

a lib. 8. de rep.

ſtimonio compertum eſt: immo ſiquis uelit animum huic rei, & diligentiam adhibere; is facile ſibi perſuadebit, potũ, ut a ſtomacho excipitur, perinde atque cibum, famis abolendæ miniſtrum, & cibi auxiliarium, & eiuſdem aliquando uicarium eſſe: ſitim autem amouere, non ut a ſtomacho excipitur, ſed ut per os, & fauces in illum deſcendit: atque proprium hoc eſſe potionis munus, cum alterum ſit ei, ciboque commune: fames enim ſane uidetur moleſtia quædam eſſe, quæ ab inanitate uentriculi inducitur; quæ tolli poteſt, quicquid ſit, quod uacuam queat partem replere; ſic in fame terram comedere lupi[a] dicũtur, & aliqui parce ac duriter uictitantes, ſola aqua ingeſta ſuſtentatos[b] Plutarchus affirmat: at ſitis (ſi ſenſum eius diligenter inſpicias) gulæ, & faucium potius videtur eſſe, quam ventriculi, etſi huius quoque ſit: propterea ſitis non aufertur cibis, ſed augetur: cibus enim, aut quicquid humidi eſt ab ore ad ſtomachum, quaſi ſpongia bibens, ſitim facit: aut partes illas, per quas ad ſtomachum deuoluitur, aliqua ſui portione ibi relicta, veluti gluten, ſublinens, humoris deſiderium inducit: quaſi nihil aliud ſitis eſſe videatur, quam moleſtia quędam, humoris (qui eſt potiſſimum in faucibus, & gula) defectũ ſubſequens: qui humor potu reſtituitur: ſeu quia ſiccæ cibi reliquiæ faucibus, & gulę hærentes, eluuntur: ſeu quia ipſo humore exſiccatæ partes imbuuntur: quod etiam in ea fit ſiti, quam labor, & inedia parit: nam corpus vniuerſum exſuccum per venas a ventriculo & inteſtinis, ipſeque ventriculus a gula, faucibus, & ore humorem bibit, quem potus reſtituit. Sed eſt etiam oris, & gulæ potius, quam ventriculi, male a cibis affici calentibus; cui affectioni auxilio eſt potus frigidus; ſicut calidus illos iuuat, qui vel naturæ proprietate, vel conſuetudine, calidis cibis gaudentes, humorem tantum in potu deſiderant, frigus autem recuſant: non quia ſitis naturaliter non ſit appetitus frigidi, ſicut humidi, quemadmodum ab Ariſtotele traditum eſt; ſed quia priuata ratione nonnulli eam moleſtiam ex calidis alimentis nõ

ſen-

a Ariſtot. lib. 8. de hiſt. animal. Plinius lib. 8. c. 22.

b Symp. Dec. 6. probl. 3.

ſentiunt,cui potu frigido occurrendum ſit: Verum fames, & ſitis ſæpe iunguntur, & eo fit, vtraque ut ventriculi affectio videatur. Cum igitur ex multis cauſſis neceſſario ſitis oriatur, bibendique neceſſitas ineuitabilis naſcatur;& magna ſint alioqui commoda ex potu,quæ ante dicta ſunt, potus omnis abdicari nec poteſt,nec debet: neq; pauciſſimorum exemplo, qui raro,aut nunquam bibunt,moueri debemus, quia quo natura,Deique prouidentia nos inuitat, ab eo facile recedendum non eſt: ſi quod in eo periculum eſt (quod certe in nimio potu ſolet eſſe), id facile declinari poteſt,ſi eiuſdem prouidentiæ beneficium, rationem videlicet,adhibere aliquis velit:quæ monſtri ſpeciem ſubeunt, imitanda non ſunt:neque Socrates omnino negauit,neceſſarias eſſe voluptates,quę remoueri conſuetudine poſſunt, ſed ita,ſi,cum inſunt,boni nihil operantur: ac potionis cōmoda manifeſta ſunt,neque paria hęc ſunt,vini vſus,& bibēdi uſus etenim hoc genus,illa pars generis eſt:non autē ſemper de toto genere negādū,quod de illius parte negatur:ſit vini vſus non neceſſarius; vt expoſui,non inde ſequitur,vt nullus potus ſit neceſſarius exiſtimandus:hæc hactenus.

De carnium abſtinentia.
Cap. XXXI.

SED fuit etiam apud quoſdam celebris, de parcendo carnibus,opinio: de qua re locus hic iā poſtulare videtur,vt,quid ipſe ſentiam,paucis exponam. Nō eſt autem huius inſtituti de Pythagoræorum ſomnijs,aut hæreticorum delirijs verba facere,qui carnium eſum abominati ſunt, & penitus condemnarunt,illi propter animorū a corpore ad aliud corpus migrationem; μετεμψύχωσιν appellabant,quam princeps eorum Pythagoras commentus erat: hi ob ſimulatam vitæ munditiem,de his,inquam, non ſum dicturus: quoniā

illorum

illorum deliramenta ad bonam valetudinem minime pertinent: propterea etiam ſilentio prætereunda eſt pia multorum affectio, qui vt apud Deum gratioſi magis euadant, ſuiſque angoribus, & acerbitatibus bene de genere humano mereantur, vt in reliquo victu omni moderationẽ, & tẽperantiam ſequuntur, ita ſenſuum dulcedinem, & voluptates abſtinentia carnium frangere nituntur: quorum tam probanda pietas eſt, quam aliorum ridenda dementia. Propterea Porphyrij quoque nugas, quibus ſuadere carnium abſtinentiam conatus eſt, miſſas faciemus: quod vero huc pertinet, hoc ſolum inueſtigandum; nonnullis [a] enim tanta homini videtur eſſe cum brutis animantibus, diſſimilitudo, vt rationi conſentaneum videatur, brutorum animaliũ carnem naturæ humanæ non conuenire: [b] nec videtur natura feciſſe hominem, vt carnibus veſceretur, nam animalia, quæ carniuora facta ſunt à natura, eam habent corporis ſpeciem, & figuram, quę, vt eſt humani corporis conſtitutioni diſſimilis, ita ad eſum carnium videtur apte conformata, aduncum roſtrum, vngues acuti, dentium aſperitas, alui robur, & ſpiritus ad concoquendum potentiſſimus, at in homine os planum, dentes, & vngues æquales, & lenes, venter debilis, ſpiritus, calorve imbecillis: quibus addunt; [c] cum crudæ non edantur ab hominibus carnes, ſed aut elixæ, aut aſſæ, aut ex iure diuerſorum iniectis generum condimentis; hoc eſſe argumento, quod hominis naturæ non congruãt, alioqui crudæ aſſumi deberent, vt ab animalibus carniuoris ſolent: ſi igitur humanæ naturæ non conueniũt, ergo nec ſanitati vtiles debent exiſtimari: immo, [d] noxias eſſe docemus concoquendi difficultate, & moleſtis cruditatibus, quas in nobis pariunt: item [e] putredine, qua facile, & grauiter capiuntur adeo, vt promptiſſime in eis vermes naſcantur: quapropter credere eſt, etiam in humanis ventribus ob illarum eſum vermes generari, atque ideo pueris maxime inſalubres eſſe, & [f] quia, vt ægrotis prohibẽtur, ita bene valentibus non conducere, dicendum eſt, cum eadem

reme-

a Contra vſum carnis arg. 1.

b arg. 2.

c 3. arg.

d 4. arg.

e 5. arg.

f 6. arg.

remedia morbos pellere, & ſanitatem conſeruare credantur. Hæc obijciuntur. At quid his argumentis, quęſo, concluditur? brata [a] ſunt animalia homini diſſimilia: ſed, quid plantis diſſimilius? illarũ tamen fructibus nutrimur, & utilius, ac iuſtius (ut multis argumentis A aliqui docuerũt) ueſcimur. Homo [b] caret roſtro, ſerratos dẽtes nõ habet, & huiuſmodi, quib⁹ carniuora eſſe prædita dictũ eſt: fateor, ſed habet his meliora ad uenatũ inſtrumenta, canes, retia, miſſilia, & alia, quæ dentiũ acumen, vnguiũ, ac roſtri aduncitatẽ vel adæquant, vel ſuperant: ad concoquendũ crudas carnes inferior quidem homo eſt: at, coctæ vt conficiantur, nec calor, nec ſpiritus homini deeſt: cũ [c] vero negatur, carnes homini conuenire, quia crudæ ab eo non eſitantur; quid hoc eſt, niſi feram ex homine conſtituere? dicamus pariter triticum, hordeum, far, & alias fruges nobis non conuenire, quia cruda non deuorantur, immo in alienam ſpeciem, dũ panis ex illis conficitur, tranſmutantur: nec ſunt etiam condimenta damnanda; luxus iure quidem exploditur, ſed condimentorum vſus eſt ſæpe neceſſarius: his enim ſępe fit, vt ciborum appetentia veluti emortua, magno vitæ commodo reuocetur: neque illud [d] conceditur, eſſe concoctu carnes difficiles, & cruditates inducere, modo ne nimium ingerantur. Sunt nonnullæ quidem carnes valentiſſimi generis, quæ non facile concoquuntur, ſed ſunt etiam nonnullæ infirmiores, quæ difficultatem non habent: ſed plurimũ menſura poſſumus: nam aliquis ex valentioribus nonnihil tuto aſſumet, qui in leuioribus ſine periculo incontinens eſſe non poterit: ſic panis, & olerũ vſus immoderatus, & cruditates parit, & morbos inducit: itaque ille inquit, D ego, qui me oſtreis, & murenis facile abſtinebam, a beta etiam, & malua deceptus ſum. quod [e] vero facile carnes putreſcant, id vſum illarum magis probat, ob cognationem videlicet, & ſimilitudinem, quæ nobis cum ceteris animantibus intercedit, quando & humana cadauera prompte putreſcunt, & vermes producunt: ſimilia autem ſimilibus gaudent,

Reſponſio. a ad 1.

A Porphyr. lib. de abſtin. animat.

b ad 2.

c ad 3.

d ad 4.

D Cic. ep. fam. 126. li. 7.

e ad 5.

dent, & conſeruantur: non enim quærimus, vt cadauera ſeruari queant; quod illa præſtant, quæ putredinem arcent, & diutiſſime manent incorrupta; ſed vt viuentia ſuſtineantur, quod alimento fit opportune ſumpto: quod autem pueris familiaris morbus ſint vermes, non caro facit, ſed edacitas, & expletio aſſidua, vt Galenus [E] eſt auctor, cum innato calore, qui in corporibus, quæ creſcunt, plurimus eſt: nam adulti, ac ſeniores, etſi plus carnium deuorant, vermes tamen non, vt pueri, gignunt, quoniam calorem innatum, atque illi, tantum non habent. Sed [f] nec medici ſemper ægrotis carnes prohibent, nec omnino in ſecunda valetudine aduerſæ præſidia ſalutaria ſunt: imminentes quidem, atque præſentes morbos eodem remediorum genere curari, Galeno [F] aſſentiemur: ſed vt ſanitatis, & imminentis mali ſtatus diſſimilis (neutram appellat [g] Galenus diſpoſitionem; οὐδετέραν διάθεσιν) ita curatio diſpar eſt: nam ille per ſimilia conſeruatur, hic per contraria corrigitur. Contra vero, carnium eſum naturæ hominum eſſe accommodatũ, his oſtendi poteſt: etenim pauci admodum reperiũtur, qui carnibus non veſcantur: immo ſi qui ſunt, id eis non accidit naturæ contrarietate, aut repugnantia, ſed vel inopia; vt de Ichthyophagis quibuſdam dicitur; vel religionis ſtudio; quod [h] Strabo ex Poſidonio de Męſis ſcriptum reliquit, hi enim pietatis ergo ab animalibus abſtinebant, melle autẽ, lacte, & caſeo veſcebantur. Sed ob valetudinem neque hos abſtinuiſſe nouimus, neq; alios, quos multos [i] Porphyrius memorat, Lacedęmonios, Perſarum Magos, Indorũ Brachmanas, & Samonæos, Syros, & variarum gentium Sacerdotes: immo de carnibus dici poſſet, quod Varro de Melle: Dijs & hominibus eſſe acceptas, quod veniunt in altaria, & in omnium menſas adminiſtrantur: illud vere dicitur, ſacrificium Abel ex animalibus Deo Opt. M. gratius, quam Cain ex telluris fructibus, viſum eſſe: & quamuis Abel ſacrificium Deo acceptum fuerit, non quia fœtus ouium ab eo magis, quam terræ fructus diligerentur (vt [k] Sancti interpre-

E ad. 3. aph. 27.

f ad 6.

F lib. art. med. c. 99. de cur. rat. per ſangu. miſſ. c. 7. & 6. aph. 47.

g lib. art. med. c. 82.

Eſus carnium homini accommodatus.

h lib. 7. georg.

i lib. 4. de abſtin. animat.

k S. Auguſtin. tract. 6. in epiſt. S. Ioan.

terpretes notarunt) ſed ob piam illius voluntatem, vitæq; integritatem; ex eo tamen intelligimus, ab animalium ſacrificio Deum non abhorruiſſe: & cædes animalium, vt ab homine alienas, non eſſe damnandas, quas ſibi offerri Deus permiſit, & comprobauit, quicquid de brutis animalibus ſacrificandis a Porphyrio ſcriptum ſit. Sed veterem quoque opinionem, quod Pythagoras carnes non eſitauerit, falſam eſſe, A. Gellius [a] docuit, Ariſtoxeni, qui Ariſtotelem audiuit, auctoritate, & ipſius Ariſtotelis teſtimonio, cuius Plutarchum meminiſſe, teſtatur: dubiam vero huius rei famã fuiſſe, certe eo oſtenditur, quod Pythagoras, cum in Geometria quiddam noui inueniſſet, Muſis bouem immolaſſe dicitur: quamquam Cotta ille apud [b] Ciceronem dicit, id ſe non credere, quoniam Pythagoras ne Apollini quidem Delio hoſtiam immolare voluit, ne aram ſanguine aſpergeret: quibus addi poteſt, carnis eſum in ægris hominibus minus, quam fructuum, vel piſcium ipſorum, ſuſpectum eſſe: propterea in ſanis quoq; præferri oportere. [c] Hippocrates admonuit, a fructibus abſtinendum eſſe, βέλτιον, inquit, ὀπωρῶν ἀπέχεσθαι, veteres nouimus, ægros, & ſanos, carnibus, & piſcibus promiſcue veſci conſueuiſſe: cumque magna ſit in vtroque genere varietas; me non latet, vix aliquid commune ſtatui poſſe: itaque [d] Hippocratem recuſaſſe, de cibis generatim aliquid definire: ſed ſingulorum vim, & naturam conſiderandã eſſe, iudicaſſe: tamen [e] Galenus, carnes generatim, cum probe concoctæ fuerint, ſanguinem optimum efficere, aſſeruit: atque ideo illius auctoritate conſtat, non eſſe ab eo fugiendas, qui bonæ valetudinis ſtudioſus exiſtat: cui [f] Auicenna ſubſcribere viſus eſt, cum dixit, ex pane minime concocto grauius eſſe, quam ex minime concoctis carnibus detrimentum: vnde & illud tam vulgatum manaſſe videtur, omnis generis repletionem malam, ſed ex pane peſſimam eſſe.

a lib. noct. act. 4. c. 11.

b lib. 3. de N.D.

c lib. 3. de diæta.

d lib. 2. de diæta.

e Initio li. 3. de alim. facult.

f 3. 1. doct. 2. c. 7. in fine.

De cibi, & potus varietate, & ſimplicitate. Cap. XXXII.

a Contra varietatem arg. 1.

REliquum vero eſt ex his, quæ initio propoſita ſunt, de ciborum, ac potionum varietate, ac ſimplicitate verba facere: [a] varietatem enim ita nonnulli damnarunt, vt naturæ contrariam eſſe dixerint, atque hoc ſibi perſuaſum eſſe, quod ceteræ animantes, quæ naturali inſtinctu ducuntur, ſimplici viuunt cibo contentæ, & hac de cauſſa ſunt firmiori, quam homines, valetudine: quod de ijs accipiendum eſt, quæ libertate gaudentes in agris degunt, & naturam ducē ſequuntur: nam, quæ curæ hominum ſubijci ſolent, & varietatem quandam ad ſaginam capiunt, eæ morbis perinde, atque homines, multis, & grauibus implicantur: quo videtur [b] etiam doceri poſſe, noxiam, & bonæ valetudini aduerſantem eſſe ciborum varietatem: quam ſententiam alioqui probant medicorum auctoritate, quos vident ęgris variorum vſum eduliorum negare: & adijciunt, medicinæ auctores præcipuos eundem, vt noxium, cauendum, in ſuis commentarijs admonuiſſe: quos, veriſimile eſt, Hippocratem eorum ducem clariſſimum ſecutos, qui, libro de flatibus, duplici nomine malam eſſe viuendi rationem, ſcripſit: aut quoniam plus, quam par eſt, aſſumitur, aut quoniā edulia varia, & diſſimilia ſunt, quæ turbas excitant, nec pari celeritate concoquuntur: &, libro ſecundo de diæta, condimenta idcirco damnauit, quoniam inter ſe viribus diſſidēt, quæ ſententia non ſolis medicis placuit, ſed ab omnis pene generis auctoribus cōprobata eſt: ita enim [c] Horatius, inquit, Variæ res Vt noceāt homini credas memor illius eſcę, Quę ſimplex olim tibi ſederit, at ſimul aſſis Miſcueris elixa, ſimul conchylia turdis, Dulcia ſe in bilem vertent, ſtomachoque tumultum Lenta feret pituita: vides ut pallidus

b arg. 2.

c lib. 2. ſerm. ſat. 2.

omnis

omnis Cœna deſurgat dubia. Sic a Plinius: homini cibus utiliſſimus ſimplex, aceruatio ſaporum peſtifera, & condimenta pernicioſiora. Delius Antiphanes (ut [b] Clemens Alexandrinus teſtatur) ſolam morborum cauſſam ciborum uarietatem exiſtimauit. Plato, libro tertio de Republica, ciborum uarietatem muſicæ uarietati ita comparauit, ut ex hac morbos, quemadmodum ex illa intemperantiam, naſci affirmauerit, atque uarietatem uel Homeri teſtimonio penitus damnauerit: namque Homerum uariorum non meminiſſe condimentorum, immo nec piſcium nec elixarum carnium arbitrabatur: ſcilicet [c] cibus uarius facilius, citiusque, quam ſimplex, corrumpi uidetur, non ſecus, quam Reipublicæ accidat, quæ omnis generis hominum colluuie plena ſit: in hac enim, ut uix poteſt concordia, & uoluntatum coniunctio reperiri; quæ uel ſola Reſpublicas tueri poteſt; ſic & ex cibo uario alimentum corpori ſalubre, ac firmum accedere uix poteſt: cibis, inquiunt, idem, quod coloribus euenit: hi namque, cum ſimplices ſunt durabiliorem, & præſtantiorem picturam efficiunt: cumque alij ocius, alij uero ſerius concoquantur, quis non uereatur, aliquod ex hac diuerſitate oriri corporibus detrimentum, perinde atque muſici citharas, aliave organa diuerſis munita fidibus tractantes ſonorum confuſionem ſuſpectã nunquam non habent? cibus, [d] inſuper, uarius quam ſimplex, difficilius concoqui exiſtimatur, ut etiam paratur difficilius: &, quia uires habet contrarias, obſiſtit concoctioni, ſicuti pugnantia in oratione argumenta perſuaſionem ac fidem impediunt: de uino potoribus credendum eſt, qui nihil æque fugiunt, quã uinorum permixtionem, hac enim ocyſſime induci ebrietatem experiuntur: qualis autem eſt ex uino ebrietas, talis ex cibo cruditas uidetur eſſe: ergo, ut uinorum, ita & ciborum uarietas, ueluti concoctionis impedimentum, uitanda eſt. His [a] accedit, cibi copiam ſine controuerſia mille periculis obnoxios nos reddere, uarietateque, ueluti lenocinio quodam, illius meretricis impe-

a lib. 2. c. 5.

b lib. 2. pædag. c. 1.

c arg. 3.

d arg. 4.

a arg. 5.

rio nos ſubijci: copia enim, non ſecus omnium corpora, quã meretrix adoleſcentium mentes ad perniciem inducit: nã adiunctam habet magnam varietas iucunditatem, eſcam videlicet, malorum: propterea Socrates, vt legitur apud [b] Xenophontem, cum docebat, ad vitandam expletionem, remedio eſſe, ſi cibis, qui non eſurientes ad comedendum inuitant, minime veſcamur, nec bibamus vina, quæ vel a non ſitientibus auide expetuntur; vnam varietatem damnaſſe creditur: etenim ſibi vnum erat obſonium, fames, nullaque erat non iucunda potio, cum nunquam biberet, niſi ſitiret: ſic olim Perſæ vnum cum pane naſturtium (niſi quis venatu aliud opſonium comparaſſet) ſuauiter comediſſe, & aquam bibiſſe feruntur: id quod ad ſanitatem cuſtodiendã expeditiſſimum videtur; quod [c] ipſo etiam vſu rerum docemur, cum robuſtiora, & firmiori valetudine corpora illorum ſint, quos ſimplici victu viuere neceſſe eſt: cuiuſmodi ruſticani ſunt, operarum ingẽs numerus, famuli, mancipia, & id genus, ſed & honeſtiores, ac ſplendidiores perſonæ; quas tradunt multas; cum bonam valetudinem, tum vitam diutinam per hanc viuendi rationem conſecutæ ſunt: qualem fuiſſe ferunt Cyrum cum illo Perſarum victu, quem ſcribit Xenophon [d] valde ſenem eſſe defunctum, nec vnquam animaduertiſſe in ſenecta ſe imbecilliorem, quam in iuuenta, redditum eſſe: qualem Maſiniſſam Mauruſiorum regem, qui ante tabernaculum ſtans ſine pulpamento cibũ capiebat, cibario pane, & bellarijs militaribus contentus: & poſt annum nonageſimum ſecundum Carthaginenſes bello ſuperauit: qualem Cato ſeipſum apud Ciceronem deſcribit, qui, annum agens quartum & octogeſimum, nullum officij genus à ſe deſiderari ſinebat: & ita uixit, vt ſuperuacaneis rebus non egere præclarum putauerit, & eodem pane, uinoque eodem, quo ſerui, veſci conſueuerit. Sunt quoque nationes quædam, & gentes (quarum hiſtoriam texere huius loci non eſt) quæ uniuerſæ ob uictus ſimplicitatem, cum ſanitatis bono fruuntur, tum diutiſſime uiuunt:

[b] lib. 1. de Socrat. memorabilib.

[c] arg. 6.

[d] lib. 8. de Cyri inſtit.

uunt: vt mirandum [d] non ſit, Hippocratem, libro de diæta acutorum, deteriorem; ſed ſine uarietate; viuendi rationẽ, quam meliorem; ſed uariam, magis commendaſſe: his igitur ciborum varietas accuſari ſolet. Contra vero argumenta non deſunt, quæ eandem naturalem, atque utilem eſſe, docere poſſe videantur: hocque in primis, ſecundum naturam illud a nobis exiſtimari, quod ſemper, aut plerunque, ſeu omnibus, aut pleriſque contingit: rerum autem uarietatem omnes capere, omnibus iucundam eſſe: rogare equidem ſingulos nemo poteſt, ineptumque, ac ridiculum eſt hoc cogitare: verumtamen ſi quiſque ſemetipſum ad examen reuocet, intelliget, ciborum uarietatem ut iucundã, ita naturaliter optabilẽ eſſe: ſcilicet, nõ naturę impulſu, ſed admonitionibus, & conſilijs hãc relinquimus, & cauemus: deinde quis negare poſſit, ſecundũ naturã id eſſe, quo animalia lætãtur, & pinguiora euadũt? hoc enim de uarietate ciborum ab [a] Ariſtotele ſcriptum eſt, vbi de ſuibus verba faciens dicebat, illis ad alendum, & pinguefaciendum varietatem eſſe optimam, gaudent enim, inquit, vti cætera quoque animalia mutatione, χαίρει γὰρ μεταβάλλουσα, καθάπερ καὶ τὰ ἄλλα ζῶα, quę ratio eſt ſuperioris ſententiæ, τὸ δὲ ὅλον, μὴ ποιεῖν ἁπλῆν τὴν τροφὴν ἀλλὰ ποικίλην. ſcilicet ἄριστον πρὸς τὸ πιαίνειν, in vniuerſum optimum eſt ad pinguefaciendum cibus non ſimplex, ſed varius: colorum mira varietas in hac mundi pictura oculis ſemper obuia, & iucunda naturaliter, & amica nobis eſt bene affectis, & rite conſtitutis: variorum item odorum fragrantia, variusque ſonorum concentus naturaliter iucundus eſt; cur igitur ſapores varios accuſabimus? cibis adiunxit natura iucunditatẽ non fruſtra; non temere item varios procreauit rerum, quibus alimur, ſapores; ergo qui varietatem damnat, naturam quoq; ipſam redarguere videtur. Sed habet etiam vſus quoſdam ſuos varietas in medicina: etenim ciborum faſtidium in ægris delet, & appetentiam irritat, vt [b] Aſclepiades ſcripſit, & res ipſa nos docet: & eſt traditum ab [c] Hippocrate, varieta-

d arg. 7.

pro varietate rationes

a lib. 8. de hiſt. anim.

b Celſus lib. 3. c. 6.

c lib. de ſalub. diæta.

rietatem cibi, ac vini ijs prodeſſe, qui alui adſtrictionẽ laborant: neque [D] vera ſunt, quæ obijciebantur: primo, ſcilicet, brutas animantes ſimplici veſci alimento: etenim notum illud eſt, quod (vt [d] Plutarchus, & [e] Macrobius retulerunt. Eupolis comœdiæ poeta ſcripſit; cum in ea fabula; quam Capras inſcripſit; capras induxit dicentes, omnigena ſe veſci materia, abiete, ilice, arbuto, cythiro, ſmilace, lentiſco, oleaſtro, fraxino, quercu, hedera, myrica, & alijs plurimis, quæ non uiribus minus, quam nominibus inter ſe differunt: quod quamquam capris eo loco tribuitur, videre tamen eſt etiam in alijs animalibus: quæ libere veſci poſſunt, cuiuſmodi boues ſunt, quod genus dicebatur à Theophraſto [a] omnium maxime omniuorum eſſe, atque ſi quis obijciat, dictam materiam vno quodam genere contineri, videlicet plantarum dumtaxat; Pliniumque interpretatum ſic eſſe hunc Theophraſti locum, atque ſi de ſolis herbis locutus eſſet: illa enim Plinij [b] (boues omniuoræ fere ſunt in herbis) cum alijs, quæ præcedunt, ex eo, quẽ diximus, Theophraſti loco tranſcripta ſunt; homines autẽ multo magis varia, & diſſimili materia delectari, nẽpe herbis multiplicibus, diuerſi generis fructibus, omnigenis frugibus; piſcibus, auibus, quadrupedum denique multarum carnibus; hoc, inquam, argumentum facillimo negocio diluitur: nam brutæ ſunt etiam, animantes, quæ non tantum carnibus, frugibus, herbiſque, ſicut homines, paſcuntur, ſed etiam omnigena comedũt ſemina, muſcas, culices, vermes, & omnis generis inſecta naturaliter deuorant, quorum exemplum habemus domeſticum gallinas; ne cornicem & Gauiam commemorem. Omniuora, ex brutis animalibus quædam dicuntur, παμφάγα, Græci appellant (mentitur enim apud [c] Plutarchum Gryllus, cum dixit, hominem ſolum omniuorum eſſe) ſunt autem eiuſmodi ex aquatilium genere ea, quæ molli cortice conteguntur, quæ non tantum carnes, ſed & ſtercora, & lapides deglutiunt: cuiuſmodi sũt etiam inter terreſtria ſerpentes, & lacertæ, item (vt omittam

D Reſponſio ad arg. 1

d Symp. dec. 4. problem. 1.

e lib. 7. Saturn. c. 5.

a lib. 9. de plantis.

b lib. 21. c. 8.

c libro, an bruta ratione vtantur

tam cañes,& ſues,qui nobis ante oculos ſemper verſantur) vri,& ſimiæ, quin & inſectorum quędam παμφάγα dicũtur, ut ab [d]Ariſtotele ſcriptum eſt,quæ vero ab hominibus animalia curantur, non ob uarietatem magis ægrotant, ſed ob pabulum,cui labores crebro minime pares exiſtunt,ſed uel illud ſuperant,uel ab illo ſuperantur.

d lib. 8. de hiſt. anim.

Vtrum cibi varij ſeditionem pariant. Cap. XXXIII.

a ad 2. arg.

QVOD uero a de auctorum grauiſſimorum ſententia dicebatur,accurate conſiderandum eſt:atque,cum de uarietate idem ego, quod illi,ſentiam;ſcilicet, idcirco noxiam eſſe, quia nos adducit ad luxum,& intemperantiam: nã efficit,ut plus capiamus, quam bonæ ualetudinis cauſa expediat;altera pars in controuerſia eſt, quod uidelicet Hippocrates dixit,uaria edulia ob diſſimilitudinẽ turbas parere,& non eadem celeritate confici, cuius auctoris, etſi grauiſſimi,ſententia ad diſquiſitionem ideo reuocanda eſt,quoniam ipſe ſignificauit,non debere nos eam,ueluti ab oraculo recipere:cum enim rationem attulerit,non compellere, ſeu imperare,at maluit ſuadere,& rationum momentis perducere:etenim qui rationes affert,is auditorem, ſeu lectorem ſibi iudicem conſtituit, qui pondera rationum examinando,de propoſita ſententia decernat:itaque iure ac merito facimus, ſi rationem Hippocratis perpendendam ducimus:eius uero duo ſunt membra:alterũ eſt, quod ait, uaria edulia ſeditionẽ,& turbas inducere,τὰ ἀνόμοια,inquit,στασιάζει:alterum uero,quod non eodem tempore,ſed alia citius, alia tardius cõcoquuntur:primũ ergo primũ examinemus, quod ſi res uariæ eſſent omnes, cuiuſmodi homines ſunt, qui mores inter ſe diſſimiles habent; quæ cauſa eſt ſeditionum ac turbarum maxima;hæc ratio conuinceret: ſed rem

uidemus

uidemus in alijs aliter ſe habere: quia contrariorum temperatione omnia conſtant, & quamquam res à natura conditæ, ob vim contrariorum; quæ ſe mutuo ſemper oppugnant, atque ideo nexum, quo quaſi vinciuntur diſſoluunt; neceſſario denique corrumpuntur: id tamen eſt naturæ ingenium, vt ex contrarijs elementis opera pulcherrima conſtituantur, certum tempus duratura: ſicut apes ex diſſimilibus plantarum plurimarum floribus mella conficere doctę ſunt, cur non ſimiliter naturam in nobis putem, e diuerſorum generum alimentis, ex varijs ſaporibus, & condimētis poſſe optimum ſuccum elicere ad nutriendum? mihi certe conſtare videtur, a varietate protinus, & vbique ſeditionem neceſſario non oriri: alterum vero; periculoſam, ſcilicet, varietatem eſſe, quoniam alia citius, alia tardius concoquuntur; robur aliquod habere uideretur, ſi cuncta ſimul in uentriculo edulia concoqui oporteret; ſed alio loco,[a] id neceſſarium non eſſe, abunde explicaui; hæc ad Hippocratis auctoritatem: cæteri auctores non aliam ob cauſam audiendi ſunt, niſi quia recte nos admonent, uarietatem eſſe ueluti expletionis, & ſaturitatis lenocinium: ea enim fit, vt plus cibi capiamus, quam par eſt, at ſcire licet, hoc, non naturæ, quę nunc inſpicitur, ſed imprudentiæ crimen eſſe, magnum eſt in uarietate periculum, quia uoluptatem delibare ſolum, & confeſtim deſerere, homini difficile eſt: ſed prudenti, & amanti nihil difficile, chordarum multitudo in muſicis inſtrumentis, fiſtularum coniunctio multarum, multa uocum uarietas concentus efficit iucundiſſimos, quorum ſuauitas humanos ita perfundit ſenſus, ut nihil aliud, quam uoluptatem malint: eademque ad mollitiem, & luxuriam, fortitudine, & tēperātia deſerta, homines allicit: propterea in ſimplici muſica periculi minus eſt, ſic igitur ex ciborum, ac ſaporū varietate facile in morbos incurrimus: ſcilicet hoc eſt, quod Plato ſignificauit: non enim aliam ob cauſam periculum eſt in varietate, niſi, quia facile ſuccumbimus voluptati: ſed memento, te hominem eſſe, tibique ratio-

[a] in diſput. de ciborū ordine.

rationem inditam,cuius ope efficias,ut voluptas tibi inſeruiat, non autem imperet. Sic enim intelliges, magno vitæ commodo tantam rerum varietatem a natura procreatam, & nobis oblatam;atque non in re,ſed in nobis ex varietate vitium eſſe. Homerum autem & piſcium mentionem feciſſe,& obſoniorum varietatem,& iucunditatem cognouiſſe, & indicaſſe, libris variarum obſeruationum explicaui. Quod a vero cibum varium citius, faciliusque corrumpi prædicant;quod diſcordia, lites, iurgia citius, faciliusq; in ciuitate omnis generis hominum colluuie plena, quam vbi vnius gentis exiſtunt ciues,oriantur; huic reſpondi paullo ante,cum dixi,res natura conſtanteis, etſi varias, coire tamen aliter, quam hominibus accidat: homo poteſt alicui velle & nolle conciliari:quæ vero naturæ opera ſunt,ex cõtrarijs elementis ita ſunt conſtituta,vt ipſi repugnantiæ id, quod ſunt, acceptum referant: vt non inepte ille antiquiſſimus litem in primordiorum numero poſuerit colorum quoque ratio non obſtat: nam vt ex varijs neceſſario coloribus pictura conficitur,ita varij ſapores optimum poſſunt alimentum conficere:ſi vero pictura perennitatem ex colorum ſimplicitate aſſequitur,quid eſt in cibo ſimile,quod alimenti perpetuitatem efficiat? immo quia ſalubrior cibus eſt, quo facilius concoquitur, idcirco tantum abeſt, vt varius cibus ideo damnandus ſit,quod facilius corrumpatur, vt hac ipſa de cauſſa ſit ſimplici præferendus:nam quod facile corrumpi poteſt,aut omnino,aut ſaltem,ſi modus adhibeatur,facile quoque concoquitur.Neque citharæ,& aliorũ organorũ ſuſpecta confuſio eſt,niſi ob artificum imperitiam:nam alias Muſica,ſeu Harmonia nihil eſt, niſi diſcordia concors. a Sed quia econtrario dixere alij,cibos varios difficilius concoqui,quoniam difficilius parantur:dico,diſſimilem eſſe concoquendi,& parandi rationem:hoc facit hominum induſtria,quæ varijs eget inſtrumentis,illud a natura fit, cui omnia præſto ſunt: neque concedo, quod adijciunt, varietatem ciborum concoctioni, ob virium repu-

a ad 3. arg.

a ad 4. arg.

S gnan-

gnantiam, obſiſtere; niſi plus aſſumptum ſit, quam ſtomachus ferat: de qua re ſatis ante dictum eſt. Nec me ebrietatis exemplum mouet: neque enim fatebor, vinorum varietatem, niſi etiā iuſtum bibendi modum egrediantur, ebrios facere: dixerim tamen, cieri promptiſſime a vinorum permixtione ebrietatem: nam in vino magna ad commouendum vis eſt, cuiuſmodi in cibis non eſt: propterea celerius vim ſuam exerit vinum, quam poſſit ipſum natura formare, & ſuis (vt ita dicam) moribus imbuere: at ciborum ſegnior facultas eſt, & minus prompte nos afficit: atque, cum ſæpe vtilis ciborum varietas reperiatur, nunquam nocet, niſi copia quoque cum ipſa coniungatur: vinorum varietas vel ſola poteſt obeſſe: nam ſapor vini excellentius quiddam eſt, quam ciborum ſapor, & peculiarem quandam in nobis vim habet vel cōſenſionis, vel repugnantiæ: etenim cōſenſionis argumentum habemus, vini præſertim deſiderium in ægris vſque ad inſaniā: repugnātiæ uero, ægrorū guſtatus a uino ſingulariter male affectus, nam quibus alia omnia talia videntur, qualia ſanis apparent, vinum uel dulce (vt ſani iudicant) ſæpe amariſſimum ſentiunt: idcirco a vinis vehementius, quam a cibis afficimur: nec ſecus guſtandi ſenſus læditur, quam videndi, & audiendi, & reliqui, quos ab excellenti ſenſibili corrūpi, inter omnes conſtat: immo animal quoque ipſum ab ijs corrumpi, quæ tactum, & guſtatū afficiūt, notatum eſt ab [a] Ariſtotele, ac litteris traditum. Ex quibus intelligitur, cruditatis, & ebrietatis diſſimilem rationem eſſe: & iure merito celerius à vino ebrietatem, quam ex cibis cruditatem oriri: nec ſequi, ſi varietas vinorum ebrietatem prompte arceſſit, ciborum quoque varietatem cruditatis cauſſam neceſſariam eſſe. [b] Quod deinde obijciebatur, a varietate homines adduci ad expletionem, & ſaturitatem, ſatis ante dixi, hoc non ciborum, ſed hominum vitium exiſtimandum. [c] Neque nego, cautius egiſſe, & nunc agere, qui ſimplicibus cibis veſcūtur: quoniam cum ſaturitate acrius ſimplicioribus, quam multiplicibus cibis contendimus: nā

Vinorū varietas cur citius inebriet.

a lib. 3. de anima, tex. 67.

b ad 5. arg.

c ad 6. arg.

& cum

& cum ſcortis verſari, & lupanaria, & ganeas frequenter adire, & continentem eſſe, ac Veneris laqueos euadere, difficillimum eſt. [d] De Hippocratis ſententia, poſtremo loco, ignorandum non eſt, ſermonem illi non eſſe de ciborũ varietate, ſed de conſuetudinis mutatione: etenim mutationes eſſe periculoſæ conſueuerunt, adeo vt non ſolum timendum ſit, ſi bonam aliquis viuẽdi rationem repente deſerat, & ad malam conuertatur, verumetiam ſi, deteriori conſtanter aſſuetus, ſubito ad meliorem transferatur, quod generatim ab Hippocrate dictum, non ſolum non refellit ciborum uarietatem, ſed eo etiam probat, quo eos docet; qui varietatẽ gaudentes longo iam tempore vario cibi genere veſci ſoliti ſunt; ad victum ſimplicem repente ſine periculo transferri non poſſe: non enim comparat varietatem cum ſimplicitate, ſed deteriorem cum meliori: nam præſtat, deteriorem ſeruare, quam repente deſerere, vt meliorem ſequamur, φαύλη δίαιτα βρώσιος, καὶ πόσιος αὐτὴ ἑωϋτῇ ἰμφερὴς ἀεὶ ἀσφαλεστέρη ἐστὶ τὸ ἐπίπαν ἐς ὑγείην, ἢ εἴ τις ἐξαπίνης μέγα μεταβάλλοι ἐς ἄλλο κρεῖττον, uitioſa, inquit, uictus ratio comeſtionis, & potionis, ipſa ſibi ipſi ſimilis ſemper, ſecurior eſt ad bonam omnino ualetudinem, quam ſi quis repente magnopere ad meliorem mutetur: quæ uerba ad uarietatẽ ciborum, & potionum non pertinent; ſed communia ſunt, ac de quacumque uictus ratione dici poſſunt, ſeu inter ſimplicem deteriorem & meliorem comparatio ſit, ſeu inter uariam uel bonam uel malam, & ſimplicem uel bonã, uel malam, ſeu inter uarias, cum alia melior, alia deterior queat eſſe: ſemper enim tutius in ea ſe aliquis continet, quam diu conſtanter ſeruauit, quam ſi ſubito ad meliorẽ, magna facta mutatione, transferatur.

[d] ad 7. arg.

Mutatio grauior abinedia ad ſaturitatem, quam contra. Cap. XXXIV.

Non ſubito ſed paullatim victus conſuetus mutandus eſt.

SED opportune incidimus in hunc ſermonem vt duæ non omittendæ quæſtiones paucis explicentur: cum enim plerique illam viuendi rationem ſequantur, quę ei potius, quod eſt nimium, quam mediocritati accedit (cum etiã aliqui non deſint, qui parce ac duriter nimis victitant; qui tamen pauciores ſunt) ſi quis admonitus ſalubriorem viã ingredi velit, is iure ac merito quæret, ſubitone, ac repente, an paullatim deſerere conſuetum viuẽdi genus debeat. ac rurſus cum accidat, vt poſt longam inediam nonnulli, oblata ciborum copia, intemperanter ſtatim impleantur, & contra alij cibo diſtenti multo confeſtim inediæ ſeſe dedant; vtra mutatio grauior, & periculoſior exiſtimanda eſt? De priori quæſtione breuiter dico, ſubitam defectionẽ probandam videri ob eam, quæ inter prauos mores, & morbos, ſanitatem, & virtutem, notiſſima ſimilitudo eſt: nec enim à vitijs ad virtutes paullatim tranſeundum eſt, ſed quamprimum vitia deſerenda penitus, illorumque memoria obliteranda: & licet non ſubito virtutem (quia habitus eſt pluribus actionibus acquirendus) induere poſſimus, virtutis tamen officia valemus ſtatim, vitioſis factis penitus omiſſis, exercere: itaque & ea ſtatim deſerenda, quibus male valemus, & ad ea accedendum, quibus bonam valetudinem nãciſci, & tueri poſſumus. Huic tamen ſentẽtiæ Hippocrates repugnat verbis ante recitatis, & [a] libro ſecundo aphoriſmorum, vbi generatim, atque vniuerſe omnem repentinã, & inſignem mutationem, tamquam naturæ inimicam damnauit: τὸ κατὰ πολὺ, καὶ ἐξαπίνης κενοῦν, ἢ πληροῦν, ἢ θερμαίνειν, ἢ ψύχειν, ἢ ἄλλως ὁποσοῦν τὸ σῶμα κινεῖν σφαλερὸν, καὶ πᾶν τὸ πολὺ τῇ φύσει πολέμιον, cui conſona eſt tota illa tractatio ſecundi libri

a 2. aph. 51.

de vi-

de victu acutorum, qua pluribus docet, atq; concludit, omnem ſubitam mutationem, quæ modum exceſſerit, noxiam eſſe: πάντα, inquit, ἐξαπίνης μείζω πολλῷ τοῦ μετρίου μεταβαλλόμενα ἐπὶ τὰ, καὶ ἐπὶ τὰ, βλάπτει.: hoc eſt, omnia, quę repente multo vltra modum in hanc, vel in illam partem permutantur, nocua ſunt. nec morum & morborum ſimilitudo tanta eſt, quanta ſumitur in dicta argumentatione: neque enim animus adeo eſt obnoxius, atque corpus, mutationum periculis: poteſt enim qui diu auarus, qui iniuſtus, qui timidus fuit, repente ſine periculo, ne lædatur animus, liberalitatis, iuſtitiæ, fortitudinis aggredi munera, at ea repente,, ac multum (non ſolum enim Hippocrates dixit, repente, ἐξαπίνης ſed adiecit, multum, καὶ τὸ πολὺ, & πολλῷ μείζω τοῦ μετρίου) ea, inquam, repente, ac multum commutare, quibus diu corpus aſſueuit, hoc vero ſine bonæ valetudinis periculo fieri non ſolet, itaque ſaluberrimum illud, & commune præceptum memoriæ nobis hærere oportet, vt mutationes paullatim fiant, τὸ κατ' ὀλίγον ἀσφαλὲς: ſic olim virum inſignem, nobiſq; amicum, à vitioſo victus genere; quo integro decennio vſus erat; cum ſingulis diebus (magno tamen eius animi mærore) tantum cibi abſumeret, quantum vix quatriduo antea capere conſueuerat; intra quadragenos dies, ſenſim demendo, priſtinæ moderationi tuto reſtituimus. De altera quæſtione non aliud ſentiendum videtur, quam eſt ab ipſo Hippocrate ſcriptum libro eodem de victu acutorum: fingere quidem, ac ſuadere ſibi nonnulli poſſent, illos lædi grauius, qui ab expletione multa, & longa ſaturitate ad ſubitam inediam, quam qui ex inedia longa ad ſubitam expletionem transferunt: nam, cum naturæ magis conſentanea expletio quam inedia, videatur, vt initio huius tractationis oſtendebatur; id vero, quod magis ſecũdum naturam eſt, ſalubrius quoque non immerito iudicetur; ergo & ſalubrem magis ab eo, quod eſt præter naturam, ad id, quod naturale eſt, mutationem, etſi ſubitam, exiſtimandam eſſe, quam illam, quæ ex aduerſo ſit. contraria tamen, & vera Hippocratis ſenten

tia

tia eſt, cuius verba libro ſecundo de victu acutorum (vt nobis videntur legenda, nam vulgata lectio obſcura nimis eſt, vt alibi [a] expoſuimus) hæc ſunt: πολλαπλασίη μὲν οὖν καὶ κοιλίῃ ἡ βλάβη ἐστὶν, ἢν ἐκ πολλῆς κενεαγγείης ἐξαπίνης πλέον τοῦ μετρίου προσαίρηται. ἀτὰρ καὶ τὸ ἄλλο σῶμα, ἢν ἐκ πολλῆς ἡσυχίης ἐξαίφνης ἐς πλείω πόνον ἔλθοι, πουλὺ πλείω βλαβείη; ἢ εἰ ἐκ πολλῆς ἐδωδῆς ἐς κενεαγγείην μεταβάλλοι, καὶ ἢν ἐκ πολλῆς ταλαιπωρίης ἐξαπίνης ἐς σχολήν τε καὶ ῥαθυμίην ἐμπέσῃ. δεῖ μέντοι καὶ τὸ σῶμα τουτέοισιν ἐλινύειν πλήθεος πόνου, δεῖ δὲ καὶ τουτέοισιν ἐλινύειν πλήθεος βρώμης: ἢν δὲ μὴ, πόνον ἐν τῷ σώματι ἐμποιήσει, καὶ βάρος ὅλου τοῦ σώματος: hoc eſt. Multo igitur maius erit ventriculi detrimentum, ſi, poſtquam venæ multum conciderint, repente plus iuſto intumeſcat: ſed & reliquum corpus, ſi ex multa quiete ſubito ad plurimum laborem deducatur, multo magis lædetur, quam ſi ex multo eſu ad vaſorum inanitionẽ tranſmutetur, & ex multa fatigatione repente ad otium, & ſecordiam conuertatur: oportet quidem hos corpus quieti tradere, oportet vero & hos ventrem paullatim à multo cibo continere, ſin minus laborem corpori inferet, & onus toti corpori. Hæc autem Hippocratis ſententia confirmatur experimentis: nam multi viſi ſunt, qui poſt ſaturitatem, & crapulam, vnius, & plurium dierum abſtinẽtia ſubita incolumes remanſere; & contra, qui poſt longam inediam, vt in caritate annonæ, & penuria fit, repente ſeſe expleuere, plerique mortui ſunt: nec momentum eſt aliquod in contraria argumentatione, quæ explicata eſt: nam etſi concedimus, quod eſt magis ſecundum naturam, id quoque ſalubrius eſſe, & expletionem eſſe magis ſecundum naturam, quam inediam; non tamen ſequi fatemur, etiam ſubitam mutationem ab inedia ad ſaturitatem ſalubriorem eſſe, quam e contrario: nam etſi finis aliquis ſalubris eſt, non tamen quælibet ratio, quę nos ad eũ ſinẽ prouehit, æque ſalubris eſt: vt corpus vacuum excremẽtis eſſe, ſalubre quidem eſt, at nõ æque ſalubre eſt, repente, ac confeſtim, atque paullatim corpus medicamento mouere: Hippocrates, cum dixit,

[a] libr. variarum obſeruationũ & in notis ad Hippocratem.

xit,omne multum,πᾶν τὸ πολὺ,naturæ aduerſari, nos admonuit,eſſe aliqua,quæ,alias ſalubria, ſi modus abſit, in ſalubria euadunt: itaque poſt inediam ſubita ſaturitas periculoſa eſt, & multo grauior, quam inedia poſt ſaturitatem, quia maior, quam hæc, illa mutatio eſt:nam qui ſatur eſt, poteſt inediam vel pluribus diebus ferre;quæ oneris cuiuſdam alleuatio eſt; at cui vaſa inania ſunt, ſubitum multi cibi onus tuto ferre non poteſt.His vero hunc in modum explicatis, nihil videtur reliquum ad id perficiendum, quod mihi de ciborum,& potionis continentia generatim,atque vniuerſe dicturo propoſitum erat.

De rerum venerearum vſu. *Cap. XXXV.*

SED quoniam in eiſdem Continentia & Temperantia voluptatibus verſantur;quę videlicet ex cibo, & potu, rebuſque veneris capiuntur; cum de cibo, & potu;quantum bonæ valetudini conſeruandæ conducit;ſatis diſputatum ſit, locus hic iure poſtulat, vt quid ſanitati venus prodeſſe valeat vel obeſſe, perpendatur fuere autem qui non ſolum ad ſanitatem conſeruandam vtilem eſſe venerem arbitrati ſunt, verum in morbis quoque nonnullis pro remedio eſſe: idque Hippocratis magni auctoritate confirmarunt: ſed non eſt nobis hoc loco propoſitum,morbos curare:idcirco de veneris vſu in morbis, alio loco magis opportuno differetur:& quædam ante ſcripſimus priori variarum obſeruationum libello:itaque propoſitæ tractationis contenti finibus, de ſola bonæ valetudinis cuſtodia diſputabimus.Magni ergo viri, & ij quidem uetuſtiſſimi auctores fuere, qui nullo venerem commodo exerceri affirmarunt. Cliniam Pythagoricum,auctor eſt Plutarchus,[a] dixiſſe,tum mulieri adeſſe oportere,cum quis damnum aliquod aſſequi uelit.& Hippocra-

Venus dānata auctoritatibus.

a 3. Sympoſ.6.

[b] noct. attic. lib. 19. c. 2. — Hippocratem, teſtati ſunt A. [b] Gellius, & Macrobius, [c] ea
dixiſſe, συνουσίαν εἶναι μικρὰν ἐπιληψίαν, licet eadẽ Galenus [d] Sa-
[c] lib. 2. ſaturn. in fine. — bini, & Clemens [e] Alexandrinus Democriti fuiſſe, dixerit:
Si ergo venus parua epilepſia eſt, morbus eſt, ex mor-
[d] 3. epidẽ. com. 1. tex. 4. — bo autem quod bonæ valetudini commodum proficiſci ex-
ſpectamus? Sed idem [f] Galenus, Epicuri fuiſſe ſententiam,
[e] lib. 2. pædag. c. 10. — tradidit, veneris ſalubrem vſum nullum eſſe: quam Demo-
critus quoque damnauit, vt Plinius [g] retulit: damnauit au-
[f] lib. artis med. & 3. epid. 1. tex. 4. — tem, quoniam ex homine homo veneris ope emittitur: ſed
huius rationis vis, quęnam ſit, diuinare oportet, fortaſſe vo-
[g] lib. 18. c. 6. — luit rei magnitudinem ſignificare: quia, ſcilicet, quod vene-
re excernitur (vt Hippocrates dicebat libro de genitura)
robuſtiſſimum quiddam eſt, τὸ ἰσχυρότατον: argumento, quod
paucula, inquit, adeo re emiſſa languor exoritur: & libro
de morbis quarto dixerat, ex humoribus corporis non mi-
nimam, neque debiliſſimam portionem οὐκ ἐλάχιστον οὐδ' ἀσθε-
[a] 4. probl. 13. — νέστατον, in ſemen ſecedere: quod [a] Ariſtoteles quoque ob
eandem rationem [b] confirmauit: σπέρμα, inquiens, μικρὸν ὂν
πολλὴν ἔχει δύναμιν. ἐκ πολλοῦ γὰρ ὀλίγον συγκεφαλαίωται· διὸ ὅταν
ἀπέλθῃ, λύονται ὡς ἐπιπολύ, ſemen exiguum cum ſit, multam
habet poteſtatem: nam ex multo paruum compendium ex-
[aa] lib. 1. de gener. animal. c. 18. — ſtat: quamobrem, vbi id receſſit, plerumq; reſoluuntur: & [aa]
alibi, ἥ τε γὰρ ἔκλυσις, ἐλαχίστου, ἀπελθόντος τούτου, γίνεται ἐπίδηλος,
exſolutio, minima huius parte ſecreta, fit manifeſta. Cle-
[b] lib. 2. pędag. c. 10. — mens quoque Alexandrinus ad eandem Democriti ſenten-
tiam dicebat, homo ex homine naſcitur, & euellitur, vide
damni magnitudinem, totus homo per exinanitionem coi-
tus abſtrahitur, dicit enim, hoc nunc os ex oſſibus meis, &
caro ex carne mea, homo ergo tantum exinanitur ſemine,
quantus uidetur corpore, eſt enim generationis initium id,
Venus dãnata. — quod recedit. Sed præterea afferuntur quoque nonnullæ
non diſſimulandæ rationes, nec penitus negligendæ: dicunt
[c] arg. 1. — enim, [c] uſu ueneris uitam reddi breuiorem, & argumen-
to mulos eſſe, qui diutius, quam parentes uiuunt, non ob
aliam cauſam, quam ob coitus abſtinentiam: ſic & feminas
diutius

diutius viuere, quam mares, qui ſalaces fuerint, exemploque paſſeres eſſe: nã mares ob veneris vſum interire citius creduntur: itaq; ab Ariſtotele [d] ſcriptum eſt, ſalacia cito ſe d lib. de neſcere, τὰ ὀχευτικὰ, inquit, καὶ πολύσπερμα γηράσκει ταχὺ, long. & breu. vitæ. quod & plantis perinde atque animalibus accidere, [e] Theophraſtus optime animaduertit, ἡ δὲ καρποτοκία πολὺ τῆς φύσεως ἀφαιρεῖ, καὶ τὸ κυριώτατον, fructificatio multum aufert de e lib. 2. de cauſ. plant. natura, & quod potiſſimum eſt: dicit autem κυριώτατον, potiſſimum, quod Hippocrates ἰσχυρότατον, robuſtiſſimum, dixerat: ſubditque ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ζώων συμβαίνει· τὰ γὰρ πολυτοκώτατα, καὶ γηράσκει τάχιστα, καὶ ἀπόλλυται: idem animalibus euenit: nam fęcunda maxime & celerrime ſeneſcunt, & moriuntur: deinde de arboribus ὅσα, inquit, πολύφορα καὶ πολύκαρπα, ταῦτα καὶ ὅλως καταγηρᾷ θᾶττον, quæcumque feraces valde, ac valde fructiferæ, hæ quoque prorſus ſeneſcunt celeriter: τὰ δὲ στεῖρα, καὶ ὀλιγόκαρπα χρονιώτερα, ſteriles vero, & parum fructiferæ diuturniores: ſcilicet vis eſt in coitu magna ad exſiccandum, & ad natiui caloris diſſipationem, [a] Ariſtoteles enim teſtatus eſt, ſeminis emiſſionem ſiccitatem parere, a eod. de lon. & bre. vitæ. τὸ σπέρμα ξηραίνει αὐτὸν, non eſt igitur mirum, ſi venere graciliora, & imbecilliora corpora euadunt: contra vero eunuchi, & ſpadones adoleſcentiæ florem diutiſſime conſeruãt, & brutorum inſtar animantiũ, quibus teſtes adempti ſunt, pingues euadunt. ac [aa] traditum eſt, in certaminibus illos, aa Clemẽs Alex. lib. 2. pædag. c. 10. qui abſtinebant, cęteros ſuperare conſueuiſſe: [b] deinde dicunt, ſi venus commoda eſſet, & ſalubris, hoc non aliam ob b arg. 2. cauſſam fieri poſſet, quam ob excrementi euacuationem; etenim ſalubre eſſe exiſtimant, excrementis vacare corpora: at excrementa tutius exercitio, & abſtinentia, quam coitu, euacuantur: ergo coitu abſtinendum: [c] tum, ſi quibus c arg. 3. venus conueniret, adoleſcentibus [d] in primis competere d Galen. lib. 2. de ſanit. tu. c. 2. deberet: illis tamen vtilis eſſe non poteſt, quoniam illorum incrementum (creſcunt enim) interciperet: ergo videtur venus inſalubris ſimpliciter dicenda. Sunt tamen, qui ſecus ſentiunt, magni etiam nominis auctores. Rufus enim Pro venere.

Epheſius inter vetuſtiores; cuius auctoritatem ſecuti ſunt
e lib.1.ſer. 3.c.8. Aetius, e & f Oribaſius, neque non g Paulus & h Auicenna;
f ad Euſthat. lib.1. c.6. ille, inquam, aſſerebat, venere plenitudinem exhauriri, corpus agile reddi, ad incrementum promoueri, & virile magis effici, habitum duriorem emolliri, vim rationis explicari, vehementem iram deferuere, melancholicos, & dementes ad ſe redire, comitiali morbo prehenſos liberari, aſſiduas, & moleſtas, quæ in ſomnis fiunt, pollutiones cohiberi.
g lib.1.c. 35.
h li.3.fen. 20.tract. 1. c.10.
i li.28. c.4 i Plinius etiam teſtatus eſt, proditum, a ſcorpione, ſerpenteque percuſſos eadem leuari, Athletas torpentes reſtitui, vocem reuocari, lumborum dolores ſedari, oculorũ hebetationem tolli, mente captos, & melancholicos ſanari: ſed clariſſimus auctor Galenus libro artis medicę ſignificauit, ſeipſo leuiorem fieri hominem, ac facilius ſpirare: & alibi a ſcripſit, nonnullos capitis grauitatem, ciborum faſtidium, & aliquando febres effugere: a viduis mulieribus diſtentiones vitari: quibus auctoritatibus non ſolum bonæ valetudinis ſtudioſis commodam eſſe venerem intelligimus, ſed etiam uariarum ægritudinum remedium eſſe. Sed de morbis (ut ante dixi) non eſt hoc loco diſputandum. Verumenimuero non adeo damnanda venus eſt, ut naturam quoque accuſemus, quę, ut Venere animalium ſucceſſio perennaret, conſtituit; utque ad neceſſariam ſobolis propagationem inuitaret, in ſeminis effuſione uoluit animalia uoluptate perfundi maxima. Sed nota res eſt: ut in cibo, & potu, ita & in Venereis non res ipſa, ſed modus arguendus eſt: itaque vir maximus b Hippocrates inquit, labores, cibi, potus, ſomnus, Venus, omnia mediocria: qui caſti ſunt, diutius uiuere, non eſt negandum: ſed feminas c Hippocrates docuit, ſi uiris miſceantur, ſaniores degere: & uſus docet, uiros etiam, ætate Veneri idonea, ex moderato illius uſu, firmiori eſſe ualetudine, quam penitus continẽtes: incrementi quidem tempore corpus alimento indigum Venere deterendum non eſſet: credere eſt enim, eodem ultimo alimento, quo animalia uiuunt, incrementum quoque reci-

a lib.6. de loc. aff. c.5.

Concluſio.

b lib.6.epid.ſect. 6.

c lib. de genitura.

recipere,& generare;quapropter Ariſtoteles, ſemen ulti-mi eſſe excrementum alimenti,profeſſus eſt,& pluribus ex-plicauit, libris ſcilicet de animalium procreatione; ut igi-tur corpora,quæ creſcunt,plurimo alimento indigent, ita optimi alimenti detractione lædi plurimum conſueuere: quamobrem illos [a] Aretæus recte accuſauit, qui ad curan-dum comitialem morbum in pueris,Venerem commenda-bant: etenim tantum abeſt,ut pueri poſſint ad ſanitatē Ve-nere promoueri,ut in ipſummet comitialem facile ob ean-dem incurrant: poſt adoleſcentiā ſemen exuberat,Venuſq; tunc (ſi modus adſit) ut ſobolis cauſſa neceſſaria eſt,ita mi nus quoque inſalubris eſt: cui tunc etiam ſufficere uir po-teſt,perfectis uiribus, & ſemine redundante: idque bis ſe-ptem annos perdurat, ſcilicet a uicſiemoprimo ad triceſi-mum quintum: ultra quod tempus quo quis magis progre dietur,eo minus ſalubrem Veneris uſum experietur,eiuſq; raritatem utiliorem intelliget: ſic, ut aliqui ſtatuant, poſt annum quadrageſimum nonum parciſſimam debere uene-rem eſſe; quaſi ſeptimo ſeptennio finis huic uoluptati im-ponatur;ut ille [aa] non immerito cecinerit, deſine dulciū Mater ſæua cupidinum Circa luſtra decem flecteri molli-bus Iam durum imperijs: poſt ſexageſimum uero tertium omnino nullam approbant. Sed tutius agent,qui modum uoluptati initio ſeptimi ſeptennij poſuerint: quod nos na-tura monet, nam ut copioſum minus ſemen maribus eſſe incipit,ſic etiam feminis illo tempore uterus claudit,quaſi ut ad ſobolem, ſic etiam ad ſanitatem poſt hac non profu-turam uenerem, illo uideatur argumento docuiſſe: ſicut etiam, cum circa idem tempus feminis menſes compareāt, & maribus ſemen defluere incipiat, nos videatur ad pro-creandum inuitare, quod ſine bonæ valetudinis detrimen-to pleriſque contingit,& multis eſt ſalutare, quia puerorū morbi multi primis coitibus ſanari ſolent,ſi recte Celſus [b] eſt Hippocratem interpretatus lib.tertio aphoriſm.vigeſi-mo octauo: ſolet autem natura ſimul & ſemel vitam, & ſani

a li. 1.c.4. de diuturn. mort. cu-rat.

aa Horat. lib.4 carm. 1.

b lib.2.c.1. & lib. 3. c. 23.

tatem procurare, & ob[b] vitæ ſtudium eas rebus voluptates adiungere, quas, ſi modus adhibeatur, ſalubres eſſe intelligimus: cum autem ſint feminæ, quibus mẽſes ad annum quinquageſimum veniunt, ſunt quoque mares, quibus paullo ſenioribus ſemen abundat, & noxia minus venus eſt: ſed ij sũt priuatim cognoſcendi, nam quod omnibus, vel pleriſque ſalutare eſt, auctores docent: id vero eſt, raram & tempeſtiuam debere venerem eſſe: nam crebra, & intempeſtiua (cõtra quam pugnant argumenta, quæ dicta ſunt) inutilis, & pernicioſa eſt: vires enim eneruat, ſenectutem maturat, & ſenectuti corpus effœtum tradit, mortemque immaturam accerſit.

Breuis argumentorum, contra vſum veneris, diſſolutio.

Tempeſtiua venus quæ dicenda. Cap. XXXVI.

Tempeſtiuam autem venerem exiſtimare debemus, ſi neque labor adfuerit, neque exſolutio, neque languor ſequetur, ſed contra ſe leuiorem, & alacriorem homo ſenſerit, ac melius ſpirabit. Sed quia hæc iudicandi ratio ex euentu eſt, quæret aliquis modum cognoſcendi, venus quando ſit profutura, vel ſaltem periculo caritura: is igitur coniectura hoc aſſequetur, ſi non ignorauerit, tutiorem illam eſſe in corpore iuſtum incrementi modum aſſecuto, quam in iunioribus; quod ante notatum eſt: ſimiliter vere (quod tẽpus eſt, inquit [a] Hippocrates, ad concipiendum aptiſſimũ) vere, inquam, tutius, quam alijs anni temporibus exerceri: additque Hippocrates, [b] pluuio, quam ſicco; nocteque, inquit [c] Celſus, quam interdiu; poſt cibum, eumque moderatum, quam poſt inediam, ac famẽ, & ſaturitatem, ſiue expletionem, ante ſomnum, quam ante laborem, aſſueto etiã, quam non aſſueto commodiorem eſſe. Galeni verba ſunt libro [d] artis medicæ, tempeſtiuam eſſe venerem, cum neque

ſupra

a lib. de ſuperfœtat.

b lib. I. de diæta.

c lib. I. c. I.

d cap. 86.

ſupra modum corpus plenum, neq; vacuum exſtiterit aut in calore: aut frigore, aut ſiccitate, aut humiditate exceſſerit: quod ſi aberrare contigerit, paruus ſit error, melius autẽ illi calefacto, quam frigefacto, & pleno, quam vacuo, & humefacto potius, quam exſiccato. hæc ait; ſed illam ego ſine noxa futuram exiſtimauerim, ad quam ſponte impellimur, non morbo coacti, non externis irritamentis inuitati, vt lectione, auditione, viſu, tactu, reminiſcentia voluptatum: itaque Ariſtoteles, [a] quaſi communiter receptum eſſet, concumbendum non eſſe, niſi turgeat; quærebat cauſam, quamobrem, ſi non turgeat, concubendum non ſit; cũ turgere non ſit aliud, quam concitari, & ad emittendum aliquid impelli, quod Græci dicũt ὀργᾷν, & ὁρμᾷν, quamobrẽ apud [b] eumdem dicuntur animalia ὀργᾷν, & ὁρμᾷν πρὸς τὴν ὀχείαν, concitari ad venerem; & apud [c] Theophraſtum dicuntur plantæ ὀργᾷν πρὸς τὴν βλάστησιν, turgere, ideſt incitari ad germinationem: & mulier ab Hippocrate [d] dicta eſt, ἢν ὀργᾷ μίσγεσθαι, ſi concubitum appetat, ita enim naturalis veneris appetitio deſcribitur, quam minime noxiam putamus: propterea in eam quæſtionum ſubtilitatem non deſcenderem, tutior ne ſit ante ſomnum concubitus, vel poſt: ſunt enim potiora indicia ſalubritatis eius, quę narrata sũt, maxime vero poſtremum, cum ſcilicet ſponte naturæ, quẽadmodum dictum eſt, aliquis ad venerem excitatur; hoc enim perinde eſt, atque fames, ac ſitis ad potionum, ac ciborum opportunitatem ſignificandam (dũmodo non talis ſit rei venereæ cupiditas) quod ex morbo nonnunquam euenit, (quale deſiderium cibi eſt fames, quæ canina vocatur, vel, vt Græci dicunt, βούλιμος,) & vocatur à græcis σατυρίασις, & σατυριασμὸς, quamobrẽ efficitur, vt alias ante, alias poſt ſomnum, alias in medio ſomno, alias etiam interdiu tutior concubitus ſit: qui laboribus confici debet, tutius ad medium ſomnum confugeret, qui ſuæ ſpontis eſt, poſt expletionem, & crapulam (vt quiuis etiam) tutius abſtinet, & minus poſt ſomnum periclitatur, in rerum autem mode-

ratio-

[a] 4. probl. 9.

[b] lib. de hiſt. animal. c. 18;

[c] lib. 1. de cauſ. plant. c. 6.

[d] lib. de genitura.

ratione, ante ſomnum (modico tamen poſt cibum tempore) cum calidius, & plenius corpus eſt, ſecurior venus fuerit: hiſce igitur argumentis de veneris ſalubritate coniecturam facere valemus. ſed nec illud ignorandum eſt; vbi vel ſanitatis cauſa, vel virtutis abſtinendum eſt à concubitu; ſatius eſſe fame, laboribus, ſtudijſque contendere (nam, vt vetus, ita verum illud eſt, ſine Cerere & Baccho friget venus, & illud, Otia ſi tollas periere cupidinis arcus) quam vſu medicamentorum, quæ ſemen extinguere, ac veneris deſideria compeſcere creduntur, cuiuſmodi medicamenta apud auctores multa reperiuntur: quæ tamen ſæpenumero (vt eſt commune remediorum omnis generis vitium) nos decipiunt: non eſt enim de medicamentis ſimpliciter, quemadmodum ſcribitur, ſtatuendum, ſed delectus eſt adhibendus: hoc vero ſolius medici eſt, & quidem valde periti, atq; prudentis: pręſertim, quia ſæpe quoque auctores contraria tradiderunt, quemadmodum de mentha, quam veneri vtilē alij, noxiam vero alij affirmarunt: ſed ea non vti, præſtat: nam, qui eam damnauit Hippocrates, idem ab eadem corpus etiam imbecille reddi affirmauit, ac uniuerſum eorum genus, quæ Veneri aduerſantur dici poteſt, valetudini contrarium eſſe: nā hæc uel ſemen liquefaciunt, uel nimis condenſant: utrumque autem uniuerſo corpori damno eſſe poteſt; nam ſemen non eſt aliud, quam pars alimenti ſuperflua, & redundans; non eſt autem credendum; his medicamentis id ſolum, quod ſuperfluit, uel liquari, uel concreſcere, ſed totū affici nutrimentum, quod modice denſum oportet eſſe; nam quod eſt liquidum nimis, effluit, & hærere nō poteſt; quamobrem macies, & imbecillitas ſequitur: at nimis denſum, ut non facile elabitur, ita difficulter cōcoquitur, & opplet magis, quam nutrit: damnanda igitur illa ſunt omnia, quæ alterutra parte alimentum corrumpunt, cuiuſmodi ſunt, quæ uenerem cohibere pollicentur: itaque Plato ſuis ciuibus id conſilij dabat, ſi uoluptati dominari ea cogitatione non potuiſſent, qua intelligerent, ſe feris meliores

Quibus præſidijs venus cohibenda.

liores

liores fieri oportere; rara eiuſdem exercitatione cauendum ſibi eſſe, ſcilicet Veneris alimentum laboribus ad alias corporis partes auertẽdo: ἀγύμναστον, inquit, ποιεῖν τὴν τῶν ἡδονῶν ῥώμην, τὴν ἐπίχυσιν, καὶ τροφὴν αὐτῆς διὰ πόνων ἄλλοτε τρέποντα τοῦ σώματος, idque fieri poſſe multis athletarum exemplis docuerat, Icci, Criſſonis, Aſtylli, Diopompi, & aliorum, qui nulla vnquam Venere uſi ſunt, quamdiu ad Olympica, & alia certamina ſeſe exercendo muniebant, & conformabant: quapropter, vti medentes doloribus, cauſſas illorum demoliri ſatius exiſtimant, quam his vti pharmacis, quæ torporem inducunt; ita contra Veneris impetus omnino præſtat, moderatione ciborum, & potionum, ipſaque continentia, & vitæ duritate, laboreque improbo certare, quam his poſthabitis, pharmacorum, Venerem cohibere promittentium, vires experiri. Et hæc hactenus de continentia tam in rebus Venereis, quam in cibo, potuque. at quæ ad reliquam viuendi rationem ſpeciatim magis pertinent, ea ſigillatim quarto libro, Deo adiuuante, tractabuntur.

Finis libri de Continentia, vel primi de Sanitate tuenda.